

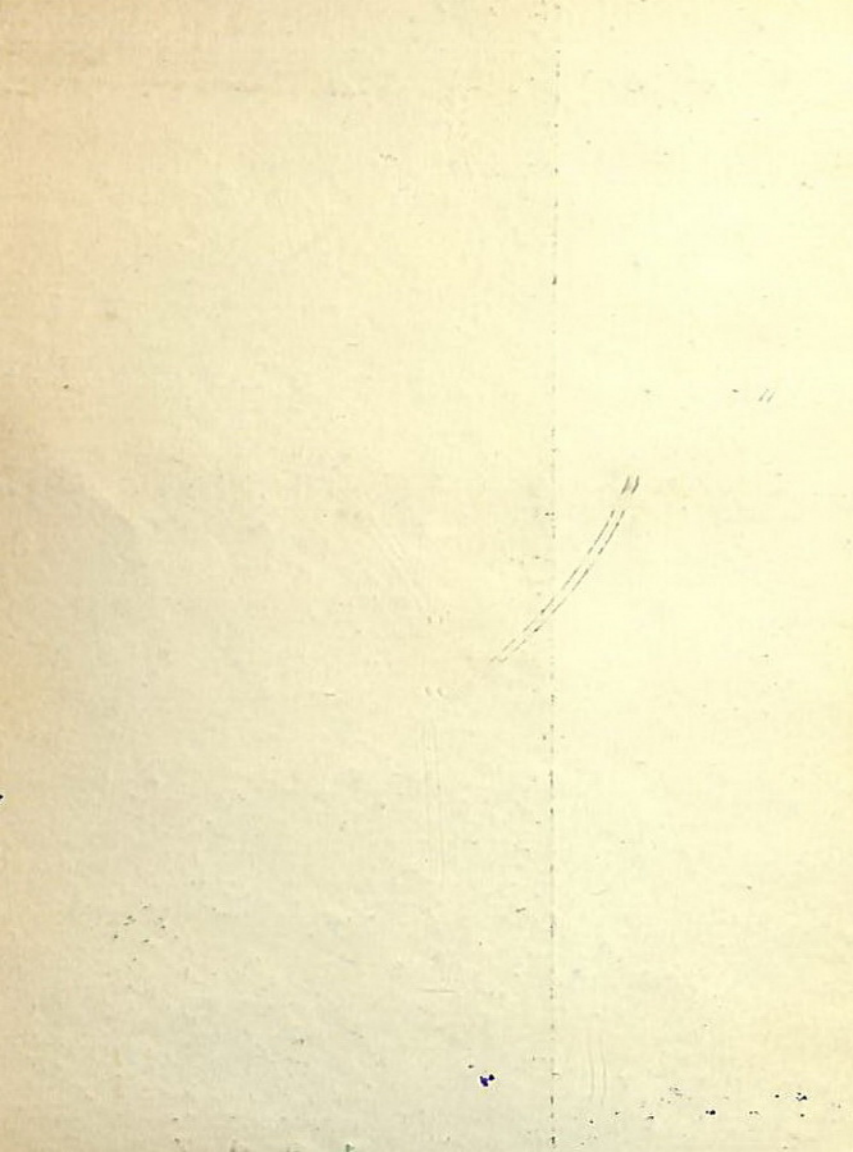
ՅԱԿՈԲ Պ. ԹԻԻԶԷՆՔԵԱՆ

ԵՌԷԿ

Է

ԱՅՍՈՐ

1001

100

533
574

ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

1947

ՏՊ. ՇՆՈՐ ԱՍՏՂ.

ԴԱՆԻՐԷ

Printed in Egypt by
THE NEW STAR PRESS
7, Daramalli St. Bab-el-Look
CAIRO (EGYPT)

Ներկայ գրքոյկս կը ձօնեմ,

Ամեն անոնց որոնք՝ սառապանքով մարտիրոսացան սարագրութեան եւ գաղթականութեան փոշոս նամբէն քալելով, որպէսզի Հայուն ՀԱՅ մնալու գործին նպաստած ըլլան:

Տասնեակ հազարաւոր մտաւորական զոհերուն՝ որոնք ինկան հաւատքի նամբան, կարծելով որ իրենց մահը, անշուղղ մարդկութեան ՀԱՒԱՍԱՐ ԵՐԶԱՆԿՈՒԹԻՒՆ պիտի բերէ:

Առանց փառապսակ փնտելու, առանց սակարկութեան, իրենց քարմ կեանքերը զոհող ամեն անոնց՝ որոնք զեն ի ձեռին մարդկային ցեղի ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ պաշտպանել կարծեցին եւ աշխարհի յաւիտեանական խաղաղութիւն պարգեւելու գործին հաւատալով զոհւեցան, մարտիրոսացան:

ԱՌԱՆՑ ՅԱՌԱԶԱԲԱՆԻ

Ուրախ եմ որ գիրքս ծնաւ յամին 1947 Յուլիս եւ Օգոստոս ամիսներուն, թէեւ առանց կնքահայր մը գտնելու բախտաւորութեան արժանանալու, քանի որ անոր անուն մը տալու համար կ'ուզէի որ կնքուէր Գիրք-զաւակս:

Ուրախ եմ այս ծնունդէն, ա'լ աւելի անոր համար որ, անոր ծնունդը կը զուգադիպի Եգիպտոսէն ներգաղթի կարաւաններու դէպի հայրենիք մեկնումի ժամանակին եւ այդպէս, ան՝ Գիրք-զաւակս, մուտք կը գործէ հայրենի հողը ինծմէ առաջ:

Յաւ ունիմ լաւ բաներ ԳՐԵԼ գիտցող իմ հեռաւոր ու մօտաւոր բարեկամներու հանդէպ, որոնց երկու ամիսէ ի վեր դիմած էի Գիրքիս մկրտութեան համար, բայց դեռ ոչ որ բարեհաճած է ինձ իմացընել երկտողով մը թէ... յանձն կ'առնէ հաճոյքով այդ պաշտօնը, մանաւանդ որ ես ի վիճակի եմ զաւկիս մկրտութեան նիւթական ծախսերը հոգալու...:

Թող Գիրք-զաւակս ալ ինծի պէս տանջանքով ապրի, արդէն հայու զաւակ ըլլալ, տառապանքի եւ խոշոր ցաւերու տոկալու վկայական ունենալ ըսել է եւ այն ալ պողպատէ կամբով...:

Ես ուրախ եմ որ այս գիրքին տպագրութեան ծախսերը հոգալու համար, ստիպուած չեմ ունէ մեկենասի մը պատկերը գիրքին առաջին էջին վրայ տեղաւորելու, պատկերը մէկու մը որ տրամադրած պիտի ըլլար քանի մը ռսկի, եւ որուն փոխան ես ստիպուած պիտի ըլլայի մեծ մեծ շնորհակալութեան եւ երախտագիտութեան խօսքեր ուղղել բարերարիս...:

Ինծի, աւելի ճիշդը առանց կնունքի գաւկիս. կնքահօր մը պակասը զգալի պիտի ըլլայ այն ատեն՝ երբ սկսին տեղալ չորս կողմէն բողոքներ, քննադատութիւններ եւայլն, քանզի լաւ ԳՐՈՂ կնքահօր մը երկու տող փորձառու բացատրութիւնը կրնար ինծի ծառայել իբր շանթարգել, իմ վրաս կամ Գիրք գաւկիս վրայ տեղալիք... Ժանը խօսքերու առջեւը առնելու համար:

Եթէ գտնուին ինծի ծանօթ ընթերցողներ, որոնք այս գիրքի էջերուն վրայ ակնարկ մը պատօցնելէ յետոյ ինքզինքնին տեսնեն անկէ ներս, հայելին նայողի մը պէս, եւ տխրին... ես ինքզինքս յանցաւոր չեմ նկատեր, արդէն գիրքս ոչ մեկենաս ոչ ալ կնքահայր ունի որ ամչնայ...: Լաւագոյն է Գիրք-գաւակս մեկնի, ինծմէ առաջ հայրենիք առանց կնունքի քան թէ բնաւ չմեկնի:

Յ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

***** ԽԵՐԵՆԻ ԽՕՍՔ *****

Օրէնքի կարգ անցած է որ, գիրք մը հրատարակութեան տրուած ատեն աւերկու խօսքով բացատրուի հրատարակութեան շարժառիթները:

Ես ալ բացառութիւն չկազմելու համար՝ կուգամ երկու խօսքով բացատրել նպատակս:

Ոչ գրագէտ եմ, ոչ քաղաքագէտ, ոչ ալ մասնագիտութիւն մը ունիմ ներկայացնելիք, ընթերցողներուս եւ ոչ ալ յաւակնութիւնը՝ գրական կտորներ ստորագրած ըլլալու:

Այն արտատպումները որոնք կատարուած են ներկայ գրքոյկին մէջ, զանազան թելթերէ, գիրքերէ եւ կամ հանդէսներէ, իմ կեանքս եղած են, ինչպէս եղած են նաեւ իմ ազգիս՝ հայուն կեանքը: Արդէն դժուար է որ գտնուի մեր մէջ մէկը, որ չունենայ իր պատմութիւնը, տխուր, դժբախտ, եւ երբեմն ալ հերոսական:

Այս պատմութիւններու, թղթակցութեանց շարքի մը արտատպումովը՝ ուզեցի մեր մէջ գտնուող կարգ մը մեծամիտ, նոր ժամանակներու մէջ խաղաղ կեանք ու դիւրին անցուցտ ապահովածներուն կրկին յիշեցնել մեր անցեալը, իմ եւ իրենց անցեալը, այսինքն Հայու անցեալը:

Այս գրքոյկին մէջ, Հայը կրկին պիտի վերայիշէ իր անցեալի Գ.Ա.Ղ.Թ.Ե.Ր.Է.Ն. մին եւ յուսանք ՎԵՐՋԻՆԷ:

Որպէսզի այդ գաղթը վերջինը ըլլայ՝ հարկ է ծայն տալ հայրենի կոչին:

Մենք, արտասահմանի Հայերս, շատ այսպանեցինք 1922էն ի վեր՝ մեր երկրի վարիչները, հայրենիքի դուռները մեք երեսին գոցած ըլլալնուն համար: Մենք այսպանեցինք, սպառնացինք, քէն ըրինք եւ երբեմն ալ ազաչեցինք մեր առաջնորդներուն՝ որ թոյլ տան մեզ աներս մտնել», հոն աներս»ը մեր եղուզներով փորելու համար հողը հայրենի, փոխան օտարութեան մէջ անօթի գերեզման մանելու:

Փառք Աստուծոյ դեռ մեր մէջ ՀԱՅԵՐ շատ ունինք որ պատրաստ են Հայրենիքի սիրոյն իրենց ձեռքերով արուեստական լեռներ տնկել Արարատի նման, եթէ մեր կառավարութիւնը պահանջէ: Մենք իբր գերիներ չէ որ տուն կը կանչուինք այլ իբր տան տէրեր եւ սակայն մենք մեր հայրենիքի սիրոյն, մեր հաւաքականութեան եւ եղբայրութեան սիրոյն, սիրտ ունինք տանելու ամէն յոգնութիւն եւ պատրաստ ենք ի հարկին՝ Իսրայելացիներու նման ԲՈՒՐ. ԳԵՐ՝ կանգնեցնելու...:

Հայրենիքը վեր է. գերադաս ամէն ինչէն եւ մեր նսերէն: Եթէ մեր մէջ խանդավառութիւն չգիտցողներ կան, գոնէ թող լռել սորովին...

Նոր կեանքի սեմին՝ ստեղծագործելու տրամադրութիւններով ճամբայ ելլելէ առաջ, ուրախ եմ որ առիթը ունիմ կազմելու ներկայ յիշատակարա-

նը որուն նպատակն է — ինչպէս վերը ըսինք — դըժ-
խեմ ճակատագիր մը յիշեցնել բոլորին եւ տխուր
անցեալ մը փայլուն ապագայի մը հետ միշտ
բաղդատել կարենալու համար, փաստագիրք մը հան-
դիսանալ:

Վարձատրութիւն չեմ փափարիր՝ սիրով պիտի
հանդուրժեմ նաեւ քննադատութիւններուն, եթէ
անոնք ըղիւին անկեղծ եւ անշահախնդիր սրտերէ,
քանզի ներկայ գրքոյկը — ինչպէս կրկնեցինք — ունէ
ակնկալութեամբ չէ գրուած այլ պարզապէս անոր
նպատակը եղած է հայրենակիցներուս մէջ վերար-
ժարծել գիտակցութիւն եւ ստեղծել խանդավառու-
թիւն, մեր երիտասարդ հայրենիքին հանդէպ:

Լիովին վարձատրուած կը զգամ ինքզինքս այս
գրքոյկիս լոյս տեսած ըլլալուն համար եւ կը յու-
սամ նպատակիս հասած ըլլալ եթէ գոնէ թղթատ-
ւին անոր էջերը... անոնցմէ՝ որոնք ձեռքերնին պի-
տի ունենան զայն:

Յ. Գ. Թ.

ԵՒՐՈՊԱՆ, ՄԵՆՔ ԵՒ ԹՈՒՐԷՆՐԸ

Ամէն անգամ որ երկպառակութիւն կը ծագի Արեւելքի մէջ, միշտ Հայն է որ կը վճարէ իր արիւն արցունքի ծանր բաժինը:

Հազիւ չորցած մեր արցունքը համաշխարհային առաջին պատերազմին մեր խոշոր ու անդարմանելի կորուստներուն համար՝ ահա վրայ կը հասնի Յոյնեւթեմալական պատերազմը, որուն կրկին զոհը կը դառնայ Հայութեան խոշոր մէկ մասը:

Իզմիր, Աֆիոն Գարահիսար, Էսկիշէհիր, Պրուսա եւ ամբողջ գիւղաքաղաքներն ու գիւղերը իրենց քրիստոնէայ ընակչութեամբ կը դառնան քաւութեան նոխազ նաեւ այս պատերազմին, որուն մէջ մենք ոչինչ ունէինք փնտռելիք:

Եւրոպան իր ազգամիջեան հակամարտութեանց եւ մրցակցութեանց բերումով՝ անգամ մը եւս քար դնելով իր խղճին վրայ՝ ոչ միայն պաշտպան չկանգնեցաւ մեզի, այլ եւ այդ մեծ աղէտին պատճառ ըլլալէ ետք, ուզեց նաեւ պատասխանատուութիւնը բեռցնել մեր վզին՝ առանց անդրադառնալու իր գործած ահարկու յանցանքին:

Ամբողջ պատմութիւնը ցոյց կուտայ որ մենք միշտ զոհն ենք եղած մեր անփորձութեան եւ դիւ-

բահաւատութեան: Ահա՛ դարձեալ առանց խղճի խայ-
թի՝ ներոպա մեզ կը դատապարտէ իբր թէ մենք
եղած ըլլայինք մեր տուները հրկիզողը. ինչպէս
պիտի կարդացուի յաջորդ էջերով տրուած իմ բա-
րեկամ Թ. Եղիշէի առաջնորդող մէկ յօդուածին մէջ:
Բա՛ւ է որքան օրօրուեցանք սուտ ու բուտ խոս-
տումներով, բա՛ւ է որքան թշնամութիւն սերման-
ւեցաւ մեր եւ մեզ շրջապատող ազգերուն միջեւ.
հաւաքենք ինքզինքնիս եւ բոլորուինք մէկ սիրով եւ
մէկ հոգիով հայրենիքին շուրջ եւ ազգահաւարման
գործին լծուինք՝ Հայութիւնը հայ պահելու բարձր
եւ դժուարին բայց գնահատելի գործին:

Թոյլ տանք որ մեր առաջնորդները քալեն
իրենց ընտրած ճամբայէն. եթէ չենք ուզեր անգամ
մը եւս ամբաստանուիլ հրժիգութեամբ՝ օտար եր-
կիրներու մէջ: Հաւաքուինք մեր հայրենիքին շուրջ
եւ մէջ եւ հո՛ն խօսինք, հո՛ն գործենք, եւ նուիր-
ւինք հայրենիքին, չխաբուելու համար այլեւս պո-
ռոտախօս եւ խոստումնադրուժ ներոպայէն, եւ
գաղութներու մէջ՝ չդառնալու համար անոր եւ անոր
պաշտպանեալին գոհը:

Մենք վստահ ենք թէ Հայաստանի համար
ոեւէ անապահովութեան խօսք չի՛ կրնար լինիլ,
որովհետեւ մեր երկրի հողը եւ ժողովուրդը մաս կը
կազմեն Խ. Միութեան, եւ դէպի մեզ ծուռ նայ-
ւածք մը կը նշանակէ ոտնձգութիւն ընդդէմ տաս-
նը եւ վեց հանրապետութիւններու...:

Գահիրէ, Յուլիս, 1947

Յ. Պ. Թ.

ԱՆԽԻՂՃ ԶՐՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

Իզմիրի աղէտը, որուն արիւնռուշտ ճարտարապետն է ծանօթ բարբարոսը, խօսելու շատ նիւթ տուաւ եւրոպական մամուլին.

Եւրոպական թերթերը, մասնաւորապէս ֆրանսականները, քիչ բայց յարգելի բացառութեամբ, ի մի բերան կ'ուզեն անմեղ զոհը պատասխանատու բռնել աղէտին համար եւ իբր քաւութեան նոխազ կը հռչակեն անպաշտպան Հայը՝ որպէս հրծիգ ու ջարդարար:

Նոր չէ որ տկարը միշտ կ'ամբաստանուի ու ժողովներու չարութեանց համար: Մենք Հայերս շատ լաւ կը ճանչնանք այդ: Միայն այն սխալ կարծիքն ունէինք որ իբր թէ այդպիսի արտառոց դատաստաններ միայն Արեւելքի մէջ կրնան տեղի ունենալ, իսկ Եւրոպան որ քաղաքակրթութեան ու արդարութեան յառաջապահն է... Ինքզինքին թոյլ չի տար այդպիսի բան մը:

Իզմիր յունական քաղաք մ'էր. Թուրքեր մտան

եւ առաջին անգամ իրենց մագիլները խրեցին հոն գտնուող Հայութեան կրծքին ու ըզկտեցին զայն ահաւոր կերպով եւ ապա, սուրէն վերջ, հուրի մատնեցին ամբողջ հայկական թաղը, որպէսզի դժոխս-յին կրակը շատ մը հայ հարստութեանց հետ մար-րագործէ նաեւ հայ արիւնն ու դիակները. որպէսզի եւրոպան հիանայ Թուրքերու պատուաւորութեան ու ասպետութեան վրայ:

Յոյնն ու Թուրքը կը կռուին ու Հայն է որ կը տուժէ առաւելագոյն չափով. ոչ միայն կը տուժէ այլ եւ մեղապարտ կը հռչակուի, որովհետեւ չունի սեփական տէր ու պառ-պան կառավարութիւն որ պատկառանք ու յարգանք ազդէ եւ փակէ շատախօս չար բերանները:

Զգիտենք ինչո՞ւ Հայը, որ կրակ է տուեր իր սեփական կեանքին ու գոյրին եւ կոտորեր է իր մայրն ու մանուկը, ազատ է թողուցեր իր դարաւոր թշնամիին բոյները, թուրք թաղը, միթէ գրաւող թուրք քանակին վրայ ռումբ նետող Հայը (ինչպէս կը յանկերգեն Ֆրանսացիները) չէ՞ր կրնար հրոյ ճարակ տալ թուրք խարխլած տուները եւ կին ու երախաները: Փա՛ռք Աստուծոյ, այն աստիճան դեռ չէ խելագարած Հայը որ ըրածն ու չըրածը չճանչ-նայ:

Ֆրանսական լրագիրները այն վարկածը յառաջ կը քշեն թէ Թուրքը պէտք է յիմարացած ըլլայ իր գրաւած քաղաքը այրելու համար. այս կը նշանակէ որ Ֆրանսացիները չափազանց միամիտ են եւ դեռ իրենց մորթին վրայ չեն զգացեր թէ ի՞նչ կը նշանակէ թուրք ըլլալ:

Ֆրանսացիներ կ'ըսեն որ Հայոց տուներէն
ռումբեր ու հրացաններ կ'արծակուէին. բայց ինչո՞ւ
Հայր զէնքէն կը խորշի ու միայն գերագոյն ինքնա-
պաշտպանութեան պահուել կը փորձէ իր ճարտա-
րութիւնը ի յայտ բերել: Եթէ զէնք արծակած են,
այդ կը նշանակէ որ Թուրքեր սկսած էին իրենց
ջարդի ու թալանի սրբազան պաշտօնը կիրարկել
Հայերու վրայ. ու զոհերն ալ աշխարհի ամենէն
տարրական եւ արդարագոյն զէնքին՝ ինքնապաշտ-
պանութեան իրաւունքին դիմելով փորձած էին
ինքզինքնին սուղ ծախել՝ որքան կարելի է. եւ այս
իսկ ապոցոյց է որ Թուրքերը կրակի տուին Հայոց
թաղը. որպէսզի ոչ մէկ կարելիութիւն մնայ ինք-
նապաշտպանութեան եւ պաշարեալ Հայերը կամ
հուրին կեր դառնան եւ կամ դժոխքէն փախչի
փորձողներն ալ թուրք զինուորներու միջրայօէզին
եւ ալէթէյներու եաթագանին տակ խողխողուին:

Բայց որո՞ւ հասկցնել այս բաները: Քաղաքա-
կիրթ կոչուած աշխարհի մէջ տրամաբանութիւնը եւ
խիղճը չէ որ կը խօսին. այլ անոնցմէ բարձր ուրիշ
բան մը՝ շահն ու բիրտ ուժի պաշտամունքը:

Մենք այնքան միամիտ չենք որ պահանջենք
փրանսական մամուլէն դէմ գրել Թուրքիոյ եւ ան-
տեսել բարձրէն տրուած կարգախօսը. բայց իրա-
ւունք ունինք պահանջելու որ զէթ խնայեն մեր
անհուն վշտին եւ մեզ հանգիստ թողուն մեր ծով
ցաւին մէջ տուայտելու: Մենք վարժուած չենք
շողորորթութեան ու փաղաքշանքի եւ պէտք ալ
չունինք կեղծուպատիր խաբկանքներու, մենք սոր-
ված ենք տառապիլ, մեր թշնամիներու յաւիտենա-

կան հալածանքին ենթակա, բայց ալ չենք կարող տանիլ «բարեկամ» կոչումովներուն հեզուութիւնն ու զրպարաիլ ստուծիւնները, Թող չմոռնան մեր բարեկամները որ Հայը պատուազգած է եւ արդար, հրախտագէտ է անճիտուած Հայը, որ դեռ երէկ մինչեւ Առաս ու Շամբայներ իր թանկագին արիւնով ողողեց ֆրանսական հողը, պայքարելով ազատութեան իշնդիր եւ Ֆրանսայի թշնամին իր իսկ թշնամին համարելով, երբ Թուրքեր Տարտանէլի մէջ հազարաւոր ֆրանսացիներու մարմինները կը յոշոտէին: Պարտաճանաչ է Հայը, որ դեռ երէկ Կիլիկիոյ մէջ արեան նդրայրակցութեան դաշն կրնցեց Ֆրանսացիներու հետ, երբ Թուրքեր ամէն դաւեր կը լարէին զիրենք խաբելու ու սպաննելու, երբ անոնք Փոքր Ասիոյ մէջ ֆրանսացի գերիները կը խողխողէին ամէն անգիր չարչարանքներով ու ֆրանսացի զինուորներուն ոսկորներն իսկ հանգիստ չէին թողուր Մերսինի զինուորական գերեզմանը պղծելով:

Եթէ չեն ճանչնար Թուրքը, թո՛ղ կարդան ականատեսներու եւ իրազեկներու պատմութիւնները, թո՛ղ կարդան Լորտ Պրայսն ու Անաթոյ Ֆրանսը. թո՛ղ կարդան Հանրի Պարպիւսը, որ իր այրերով տեսաւ ամէն բան. թո՛ղ կարդան Նոյն իսկ Անտրէ Թամբէրան, որ դեռ ասկէ երեք տարի առաջ Թուրքիայէն իր գրած թղթակցութիւններով քստմնելի յայտարարութիւններ ըրաւ թրքական բարբարոսութեանց մասին՝ Նոյն իսկ Եւրոպացիներու մօրթին վրայ զգացուած. թո՛ղ թղթատեն Ժագ Մօրկանն ու Ֆրէտէրիգ Մագլէրը, Ժան Ֆինօն ու Բընէ Փինոնը

եւ հազարաւոր ուրիշ հեղինակութիւններ. եւ ոչ թէ սնանին փիէր Լոթիներու եւ Գլօտ Ֆարէրներու ապստարուած «մանթէզի»ներով, կամ Փիէր Պընուաներու ցնորական ու անընական յերիւրանքներով, որոնք վերջին տարիներու պատմութեան հետեւող տղաներու իսկ ծիծաղն կրնան շարժել:

Եթէ Թուրքը չեն ճանչնար ու կը հեգնեն մեր անեզր կսկիծը անգիտակցօրէն, այդ թերեւս ներելի է մինչեւ մէկ աստիճան, իսկ թէ որ կը ճանչնան եւ գիտակցօրէն ժահր կը թափեն մեր խոր խոցերուն վրայ, այդ անանուն նախատինք մ'է քաղաքադարակրթութեան ու ճշմարտութեան իմաստին ընդդէմ:

Մենք չենք տարակուսիր միանասական ազնիւ ազգին զգացումներուն վրայ, հաւատացած ենք որ ժողովուրդը անգէտ է եւ զոհ կ'երթայ կարգ մը լրագրողներու չարաշահութեանց ու կանխակալ կարծիքներուն. զոհ կ'երթայ քաղաքականութեան մը՝ որ աւազը իբր հաստատուն հող կը կարծէ եւ կ'ուզէ անոր վրայ հիմնել ծրագիրներ:

Թուրքը այսօր իսկ կը ծիծաղի Յրանսայի միամտութեան վրայ եւ Յրանսայի անմեղ զոհերու դիակներն իսկ իզմիրի դժոխքէն կը բողոքեն իրենց ազատ եղբայրակիցներու դարձած յերիւրանքներուն համար:

Թող խորհուրդի թէ թուրքերը չէ որ իրենց հողէն փախան Յրանսա, ապաստան գտնելու, այլ Հայեր եւ Յրանսացիներ մազապուրծ ճողոպրած են Թուրքի սուրէն եւ հուրէն եւ ազատ միանսայի հողին վրայ ապաստան կ'որոնեն:

Այս իրողութիւնն իսկ չախախտիչ հերքում մըն է բոլոր անհիմն զրպարտութեանց:

Գէթ մեզ խաղաղ թող ձգեն մեր անյառակ սուգին մէջ եւ թողուն որ մեր թունաւորուած վէրքերը խնամենք սրտի անդորրով, եթէ կարելի է այդ:

Թ. ԵՂԻՇԷ

«ԱՐՄԵՆԻԱ», 1922 Հոկտեմբեր 4

ՊՐՈԴԻՍԱՅԻ ՆԱՀԱՆՋԸ

Վերջին դեպքերուն հետեւանով Պրուսայէն Ռո-
սոսթո (Թեփրսալ) հասնող մեր քղրակիցը հետեւեալ
տեղեկութիւնները կուտայ 15 Սեպտ. բուականով.

Ծանօթ սպայի մը միջոցով լուր տրուած ըլ-
լալով ինձ որ պէտք է ամենաուշը մինչեւ շարաթ
մեկնիլ Պրուսայէն, ուրբաթ առաւօտ ճամբայ կել-
լեմ եւ ինքզինքս ամենաբարեբախտներէն կը հա-
մարեմ, որովհետեւ գրեթէ Պրուսայէն Մուտանիա
շոգեկառքով ճամբորդողներու առաջինը եղայ: Նրբ
Մուտանիա հասայ, հոն ժողովուրդը քարափը խը-
ճողուած տեսայ, քարափէն շոգենաւը մէկ կտոր
հազուստեղէն եւայլն տանելու համար մէկ կամ
երկու թրքական ոսկի կ'առնէին զինուորները՝ թուրք
բռնակիրներուն միացած: Քարափի տեսարանը
զգուշի էր եւ խղճալի: Ուրբաթ կէսօրին «Սալո-
նիկ» նաւը նստանք գրեթէ չորս հազարի մօտ Հայեր

ևւ Յոյներ: Շաքաթ կէսօրին հասանք Ռոտտսթոյ ծոցը, նոյն երեկոյին կառավարութեան հրամանով մեզ Սիլիվերի դրկել ուզեցին՝ մեր մէջ գտնուող եւ Պրուսայէն եկած հարուստ ու նշանաւոր յունասէր Օսման պէյի կինն ու աղջիկը առնելէ վերջ, Ժողովուրդը ըմբոստացաւ. այդ առիթով եկող սպան ծեռնունայն վերադարձաւ. Վերջապէս մեր խնդրանքին վրայ տեղւոյն կառավարութիւնը Կիրակի կէսօրին մեզ հոս ցամաք հանեց: Նաւուն մէջ մեր քաշած անօթութիւնն ու ծարաւը չեմ նկարագրեր, որովհետեւ ուրիշները մեզմէ շատ աւելի տուժած են:

Յոյն կառավարութիւնը հրամայած է որ պէսզի ամբողջ ասիականները Կէմլէյիկ ժողովուն. այս հրամանին համաձայն ամէնքը հոն խռնուած են. կառավարութիւնը պէտք եղած միջոցները ձեռք չէ կրցած առնել ժողովրդի փոխադրութեան համար. Կիրակի, ամսոյս 10ին, թուրք հրոսակները Կէմլէյիկի կը մօտենան. Ժողովուրդը հազարներով լեռները կը թափին Մուտանիոյ ճամբան բռնելու համար. որը իր քոյրը, որը իր մայրը կը կորսնցնէ. իսկ շատերը չկրնալով փախչիլ՝ ճամբաները կը մնան. ասոնցմէ ոեւէ լուր չկայ:

Մուտանիա հասնողները բարեբախտ են մասամբ, բայց անոնք ալ իրենց փոխնորդ լաթերն անգամ չեն առած եւ գրեթէ մերկ վիճակի մը մէջ հոն են հասած: Մուտանիայի մէջ խողխողուած անձեր շատ կան կ'ըսուի եւ կը հաստատուի. Զորանսական զինուորները շղթայ կազմած եւ գաղթականները իրենց դրօշին տակ առած են, մէկ կողմէն ասդին անդին կը ցրուեն եւ Թուրքերուն ձեռք

զաբնել չեն տար. միայն երիտասարդները կը ժողովեն եղեր:

Ամենավերջին լուրը այն է որ Յուդաջ Յրդրանակը Մուտանիոյ ճակատը դիմադրել փորձած է եւ թուրք բանակը Մուտանիայէն մինչեւ Դուրշունը փախցուցած է. բայց ականատեսներ կ'ըսեն թէ ֆրանսական զրահաւորները իբր թէ կրակ բացած եւ Յոյներու պարտուելուն պատճառ եղած են:

Այժմ հոս 100,000 զաղթական կայ, հիմակուրնէ անօթի ծարաւ են. փուռերը հաց չկայ, քաղաքը ջուր չկայ, Չգիտենք թէ ի՛նչ պիտի ըլլանք եւ ի՛նչ օգնութիւն պիտի հասնի, միայն գիտենք թէ խեղճուկրակ ժողովուրդ մը կայ որ կորստեան դառապարտուած է...:

Յ. ՀՐՑԱՆ

«ԱՐՄԷՆԻԱ», 1922 Հոկտեմբեր 4

ԴԱՐՁԵԱԼ ԴԱՂԹ

Ռոտտսթո, 12 Հոկտ. 1922

Կոստանդինի զահասիրութիւնը Յուդաստանի գլխուն իրեցուց սոսկալի հարուածը: Փոքր Ասիոյ բրիտոնեաները իրենց միլիոններով հարստութիւնը թողած, կեանքերնին թրքական նիրանէն ազատելով եկան Թրակիա ու այլուր քաշքշելու համար կեանք մը, որ կեանքէ զատ ամէն բանի կը նմանի: Մերկ ու անօթի ժողովուրդը, մեծամասնութիւնը օրուան հացի կարօտ, խելագար ման կուգայ փողոցէ փո-

դոց. մօտեքն հիւանդութիւններն վրայ պիտի հաս-
նին, ինչպէս Սալոնիկ, եւ թրքական դանակին
չափ աւերում պիտի գործեն գաղթականաց շարքին
մէջ:

Եւրոպացիները կարծեցին թէ քիչ էր այն աղէ-
տը, որուն ենթարկուեցաւ Փոքր Ասիոյ քրիստոնէ-
ութիւնը, ու այժմ ալ Մուտանիոյ Բրոթոքոլի ստո-
րագրութեամբ Թրակիոյ Թուրքիոյ յանձնումը պայ-
մանագրելով. մեր «մարդասէրները» դժբախտու-
թեան ու անօթութեան կը մատնեն ամբողջ Թրակիոյ
Քրիստոնէութիւնը: Եւ ոչ ոք պիտի մնայ հոս, հան-
դուրժելու համար թրքական ծանօթ վարչութեան
գործելակերպին. քրիստոնէութիւնը, ինչպէս նաեւ
հոս հասնող խեղճ գաղթականութիւնը, սկսած են
հեռանալ երկրէն եւ առ այժմ քաշուիլ հին Յու-
նաստան:

Առջի օր «Թայմզ»ի թղթակիցը հոս էր եկած
ուսումնասիրելու գաղթականներու վիճակը. հա՛րկ
է միթէ ուսումնասիրել վիճակ մը որ արդէն ծա-
նօթ է իւր ամէն դժբաղդութեամբ. իրեն հետ տես-
նըւելու առթիւ չի կրցի ունենալ, բայց տեսնուող-
ներէն լսածիս համեմատ ան ըսած կ'ըլլայ թէ ամ-
բողջ Եւրոպան օգնութեան պիտի հասնի այս խեղ-
ճերուն... Այո՛, Եւրոպան թող մախ կարօս թողու մեզ,
խեղճացնէ, գաղթեցնէ ու ապա օգնութեան հասնի:

Հայերուս վիճակը մասնաւոր նկատառման
արժանի է. հարցնող չկայ բոկոտն խեղճերուն թէ
ո՛ւր կ'երթար. ամէն տեղ անխիղճներ կողոպտելու
կ'ելլեն լեզու չգիտցող ժողովուրդը, թէեւ յոյն
կառավարութիւնը կուտայ հարկ եղած դիւրու-

Թիւնները ճամբորդելու համար, բայց միայն ատով չի լմնւար:

Մեր խեղճ պատուիրակութիւնը ինչ կը մտածէ արդեօք այս ահռելի աղէտի օրերուն, փրկելու համար գոնէ մեզ օտարացումէ. ժողովուրդը կը դիմէ շարան շարան Պուլկարիա, Ռումանիա. Հին Յունաստան: Բայց ինչո՞ւ, միայն դանակով չմեռնելու համար. քանզի վստահ եղէք որ 100ին 25—30 թշուառութեան հետեւանքով պիտի մեռնին, մեծ մաս մը պիտի օտարանան, անանկ. որ աղէտը շատ մեծ է մեր ազգին համար. անհատական տեսակէտով ալ՝ հարկ է խղճալ ժողովուրդին վրայ:

Երեւակայութիւնը ոչինչ է իրականութեան մօտ:

65 տարեկան ծերուկ մը, Պիլէճիկցի, որուն տղան (22 տարեկան) տարագրուած է քոմալականներէն, եւ որուն փեսան ալ նոյն քախտը ունի, այսօր ճամբայ ելաւ դէպի կայարան իր չուրջ ունենալով 9 հոգի, թոռներով միասին, եւ գիտէ՞ք ինչպէս, հինգ հացով, գրպանը չունենալով տասնոց մը, եւ երբ իրեն հարցուցի. «Դ՛ւր կ'երթաք հայրիկ», ըսաւ. «չեմ գիտեր, բայց կ'երթամ, Աստուած ողորմած է, անշուշտ անօթի չենք մեռնիր»: Հաւատք սիրեմ հայրիկ. տեսէք որքան քաջութիւն. ա՛խ, գոնէ խրախուսել գիտցէք այդ հաւատքները. որ չմեռնին իսպառ.

Թ. ՀՐԾՍՆ

«ԱՐՄԷՆԻԱ» 1922 Հոկտեմբեր 25

1915-1925

hurfbergyjshtr, nrebf ghuron wbf hbf jrbhfg saurwgron phuef saurwgnf:

1915 — 1918

Մարտինի շրջանակին մեջ, սարսուղրած հայր մը, իր աշկան հետ իրենց ցնցոշ-
ները կը ծախեն ապրելու համար... Ինչո՞ք ու ապրեցաւ Հայր...

ՆԱՄԱԿ ՅՈՒՆԵՍՏԻԱՆԵՆ

Գափալա, 18 Հոկտ. 1922

Մալկարայէն, Ռոտտսթոյէն եւ Փորր Ասիայէն
1,500ի մը չափ գաղթական հասած են մինչեւ այսօր
Գափալա. դեռ հազարներով կը սպասուին Թրակիայէն.
կառավարութիւնը հասնող գաղթականները անմիջա-
պէս կը տեղաւորէ դպրոցները եւ պարագայ տուներ.

Գափալա վաճառաշահ նաւահանգիստ մըն է
եւ իւր բազմաթիւ ծխախոտի գործարաններուն մէջ
կ'աշխատին 20—25 հազար գործաւորներ, որոնք օրա-
կան 20էն 40 տրախմի կրնան շահիլ. ամէն ոք որ հոս
հասած է մինչեւ այժմ, գրեթէ գործի սկսած է:
Հայերը տեղ տեղ շուկային մէջ տախտակէ խա-
նութներ շինել սկսած են եւ գործի պիտի սկսին.
ցեղին կենսունակութիւնը կրնանք փառաբանել
բարձրասիրտ եւ հպարտ. քայց աչքերնիս պէտք չէ
անոնց վրայէն հեռացնենք:

Կառավարութիւնը շատ բարեացակամ եւ խը-
նամատար է գաղթականաց համար. շաքաթը ամէն
մէկ անձի համար 9 տրախմիի դրամական օժան-
դակութիւն ալ կ'ընէ եւ մարդ գլուխ հարիւր տրամ
հաց կը բաժնէ. մասնաւորներու օգնութիւնն ալ
գաւտ. այսինքն հարուստները իրենց միջոցներով ալ
կը հիւրասիրեն գաղթականները. իցիւ թէ ամէն

քաղաք աշապիսի ընդունակութիւն մը ընէր խեղճ
ու կրակ ժողովուրդին։

Դժբախտաբար հոս հայ եկեղեցի չկայ, մաղ-
թենք որ յառաջիկային ունենայ՝ ինչպէս այլուր։

«ԱՐՄԵՆԻԱ» 1922 Նոյեմբ. 1

Յ. ՀՐՑԱՆ

..

Սալոնիկ, 23 Հոկտ, 1922

Ճամբորդութիւնս ընդհատեցի փափաքելով մի
քանի հակիրճ տեղեկութիւններ տալ «Արմէնիա»ի
ընթերցողներուն՝ Սալոնիկ գտնուող գաղթականնե-
րու կեանքին վրայ։ Նրէկ մասնաւորապէս այցելեցի
Վէնիգէլուսի գիւղը եւ Գալամար կոչուած տեղերը,
ուր զետեղուած են, նորաշէն մասնաւոր գիւղացնե-
րու մէջ, թէ հին եւ թէ նոր գաղթողները, հայ թէ
յոյն։

Փոքր Ասիոյ քրիստոնեաներու գաղթէն յառաջ
եկած կսկիծն ու խեղճութիւնը կարծէք չէր բաւեր,
ահա այդ սրտամորմոք տեսարանին վրայ աւելցու-
ցին Թրակիացիներու գաղթը։ Վերջիններս կամովին
բաղդակից եղան մեզի, լքելով իրենց շէն գիւղերը,
որոնց համար տարիներով արիւն քրտինք թափած
էին։ Թուրք դրացիները՝ ինչպէս նաեւ քաղաքներու
մեծապատիւ թուրք աղաները թէ մոտոսթոյի եւ թէ
էտիրնէի մէջ մասնաւոր աղաչանքի եկած են Հա-
յերուն եւ Յոյներուն, որպէսզի չլքեն իրենց տունները
տեղերը եւ չհեռանան. խոստումներ ըրած են զի-

րենք պաշտպանելու. այս աղաչանքներուն կուգան աւելնալ նաեւ դաշնակից գրաւման քանակի սպաներուն վստահեցուցիչ եւ ապահովիչ խօսքերը: Բայց անկարելի է ժողովուրդը համոզել. ան խենթ ու խելար կը վազէ քարափը յաջողելու համան ինքզինքը եւ իրենները «փրկիչ» նաւը նետելու Խոստում, վստահեցուցիչ ապահովութեան քարոզներ: Ոչինչ կ'արժեն քաղաքաւար Հայուն համար. ան փորձած է Թուրքը, եւ փորձուածը նորէն փորձել յիմարուծիւն է:

Ամէն գովեստէ վեր է յոյն կառավարութեան եւ ժողովուրդին գաղթականաց հանդէպ ցոյց տուած համակրանքը. տեղ տեղ կը կազմուին մարմիններ, կը գումարուին ժողովներ, միջոցներ գտնելու նորեկ ազգակիցներու կացութիւնը ապահովելու համար, որքան կարելի է շուտ. բայց, աւա՛ղ, այնքան շատ են անոնք որ շուարանք կ'ազդեն ամենէն մարտար գործիչին իսկ վրայ: Միայն քաղաքիս մէջ ցարդ կան 80էն 100,000 գաղթականներ, որոնք մասամբ վերոյիշեալ գիւղերն, քաղաքի շրջակայ գիւղերը եւ քաղաքին մէջ կը բնակին. ամէն փողոց ամէն մի անկիւն գաղթականով լեցուած. տուն գտնել գրեթէ անհնարին է: Երէկ հանդիպեցայ Կէմլէյիկցի վաճառական բարեկամի մը, որ ինձ հաղորդեց թէ 12,000 տրախմի տարեկան վարձքով, եւ այն ալ կանխիկ վճարելի, հազիւ կրցած էր երեք սենեակ վարձել: Պանդոկներու մէջ մինչեւ իսկ թիկնաթոռները վարձու կը տրուին:

Կառավարութիւնը շատ գործ ունի դեռ կատարելիք. ինք ալ գիտակից է ատոր. բայց միջոց չէ

ունեցած քննիչներ կարգելու, պանդոկներու եւ տուններու համար որոշուած գիներէն աւելի վճարում ընել տալը արգելելու. անշուշտ անբարեխիղճ մտրդիկ, դրամապաշտներ ամենուրեք կը գտնուին: Յուսարի է որ մօտ օրէն վերջ կը տրուի այդ շահագործումներուն:

Կառավարութեան մօտ արձանագրուող ամէն գաղթական օրական մարդ գլուխ 100 տրախմիի մօտ հաց կ'առնէ. կը տրուին նաեւ օրական մէկ անգամ տաք կերակուր, մսեղէն եւայլն. երթալով թէ կառավարութիւնը աւելի դիւրացուցիչ միջոցներ պիտի գտնէ եւ թէ տեղացի ժողովուրդը պիտի ըստօրինակի ու պիտի աւելնայ օգնող մարմիններու կազմութիւնը եւ անշուշտ պիտի աշխատուի որ գաղթականը քիչ մը սփոփուի: Միջանկեալ աւելցընեմ թէ հրեայ դասակարգի հայրենակիցները մասնաւոր ջանքեր կ'ընեն աւելցնելու համար գաղթականներու նպաստի գործը. իրենք իսկ հանգանակիչ մարմիններ կազմած են ու մեծաքանակ հագուստեղէններ ու դրամական նպաստներ կը ժողովեն:

Ինչ որ ալ ըլլայ, Թրակիոյ պարպումով մէկ միլիոն գաղթական յոգնաբեկ Յաւնաստանի ուսին նստած պիտի ըլլայ մէկ քանի շարաթէն. այս օգնութեան, նպաստի գործը վեր է յոյն կառավարութեան նիհար միջոցներէն. Աշխարհ պէտք է ցնցուի, շարժուի. եկածը ձմեռ է մեր ու անօթի ժողովուրդը եթէ սպաննել չեն ուզեր, պէտք է օգնութեան հասնին:

Պիրէոն, 29 Հոկտ.

Հազիւ չորս օրէ ի վեր հեռացած եմ Սալոնիկէն. նաւերնիս՝ «Անդիկոնի» կանգ կ'առնէ Վոլոս, որ Թէսալիոյ սիրուն քաղաքներէն մին է. հոն կը հասնինք իրիկուան դէմ. կարծես թէ այս չի նմանիր Յունաստանի միւս քաղաքներուն. հոն չեն տեսնուիր փողոցներու մէջ թափթփած, տարողնըւած, կծկտած գաղթականներ, ինչ որ զարմանքս կը շարժէ: Կը հարցնեմ նաւահանգստի բոլորտիրը շարուած մի քանի գործաւորներուն թէ հոն գաղթականներ չկան. ինչպէ՞ս չէ. կը պատասխանեն ամէնքը միասին, մօտ 25,000 խեղճեր կը պատասպարւին այս քաղաքին մէջ, միայն թէ անոնք տուներու մէջ զետեղուած են եւ այս ժամուս ամէն ոք իր տունն է:

Քաղաքը շատ կոկիկ ու մաքուր է. կ'երեւի կառավարիչը աւելի հոգածու է հոն, քան ուրիշ տեղեր: Կ'ացնեմ քանի մը տուններ եւ կարծիքս կը հաստատուի: Գաղթականները մեծ մասով Իզմիրցի, Պանտրմացի եւ Պրուսացիներ են, աւելի բախտաւոր քան իրենց միւս եղբայրները, որոնք խնդրուած են Սալոնիկ եւ այլուր: Վոլոսի մէջ անոնց կը տրուի հաց եւ տաք կերակուր. գոհ են բայց միշտ վաղուանով մտահոգ: Գոհ կը մեկնիմ անկից. Հայեր ցանցառ են:

Բոլորովին տարբեր է գաղթականաց տխուր պատկերը հոս՝ Պիրեոնի մէջ եւ Աթէնք. դարձեալ փողոցի անկիւններ կը գիշերեն անոնք իրենց պզտիկներով. ամէն մէկ տանիքի ներքեւ վրանի նման լարուած անկողինի սաւաններ իբր տուն կը ծառայեն։ Հայ գաղթականը ինքնին կը յայտնուի իր տրտում կեցուածքով. անոր միզը ծուռ է այս օտար քայց հիւրընկալ հողին վրայ. լեզու չի գիտեր, մարդ չի ճանչնար, դրամ չկայ, ի՞նչ ընէ։ Կան կիներ որոնց այրերը տարագրուած են էնկիւրի, էրզրում, եւայլն. իրենց ուսին ունին մի քանի փոքրիկներու հոգը։ Խեղճ հայուհիին ուռած աչքերը կը ցուցնեն թէ ան լացած է գիշերն իբրուն եւ կամ հակած իր զաւակներուն վրայ անքուն, դուրսը, փողոցը։

Կարծես մարդիկ բոլորովին անզգայ դարձած են ի տես այս անվերջ թշուառութեան. եւ թշուառը ինքն իսկ տեսակ մը թմրած է ու կարծես իր ցաւին գիտակցութիւնը չունի, մանաւանդ Յոյները։

Սալոնիկի մէջ կը տեսնուին գաղթականներ, որոնք գիշերը մինչեւ ուշ ատեն «լաթերնա» նուագելով կը զուարճանային. թատրոնները լիքն են. մեր նաւուն վրայ ալ այնպէս էր։

Նաւուն կամրջակին վրայ 4րդ կարգի ճամբորդները իրարու վրայ խճողուած՝ կանգնելու տեղ անգամ չունէին. իսկ առաջին եւ երկրորդ կարգի ճամբորդ հարուստներու հոգը անգամ չէր, մանաւանդ երբ ճամբան բռնուեցանք տեսատարափ անձրեւի մը եւ թրջուեցանք բոլորս, մանուկներուն լացը մարդուս սիրտը կը բզկտէր. քայց ոչ մէկ խրդ-ճահար մարդ չբացաւ թաւշեայ քապիններու դու-

ուր. աշխարհ է, որը կուլայ, որը կը խնդայ:

Հոս ալ նոյնպէս միայն կառավարութիւնն է որ կը մտահոգուի գաղթականներով. ժողովուրդը գրեթէ անտարբեր է: Հարիւրաւոր կիներ խնդուած էին Աթէնքի կառավարչատան առջեւ. իրենց ամսականները գանձելու եկած էին. ամէն մարդ օրական 2 տրախմի կ'ստանայ. բայց մինչեւ այդ դրամին գանձումը՝ մարդ նոյնքան յոգնութեամբ առկէ աւելին կրնայ շահիլ:

Զյուսահատինք. մենք Հայերս պէտք է կազմակերպուինք ու գործենք հոգիով եւ մարմնով՝ առանց տարուելու քաղաքական ու կուսակցական հովերէ: Յաւր մեծ ե ու անհուն:

«ԱՐՄԷՆԻԱ» 8 Հոկտ. 1922

Յ. ՀՐԾԱՆ

ԴՆՆԷ Ի ԴՆՆԻՆ

Աղերսանդրիա. 15 նոյ. 1922

Գաղթականութիւն է, պէտք է որ պտտիս դռնէ ի դուռ, երկրէ երկիր, մինչեւ որ վերջապէս բարեսիրտ ծեռք մը օգնութեան գայ, քեզ ազատելու համար անել կացութենէդ: Բայց այդ ծեռքը բարեսէր, շատ քիչ անգամ քու հայրենակիցինդ է: Ակնարկել կ'ուզեմ Եգիպտոսի Հայութեան:

Փոքր Ասիոյ աղէտեալներուն համար... տուէ՛ք, Իզմիրի հրկիզեալներուն համար... տուէ՛ք եւ այսպիսի կոչերով կ'զբաղին միջակ դասակարգերը իրենց «Արեւ»ով եւ «Յուսարեր»ով. ի՛նչ կ'ընեն ազգային

հարուստ շրջանակները. գրեթէ ոչինչ: Հասած են հոս քանի մը տասնեակ գաղթական ընտանիքներ միայն, Իզմիրէն եւ Պրուսայի շրջանակներէն. հասնիլ Եգիպտոս եւ ներս ընդունուիլ՝ մեծ շնորհ մըն է, իսկ դժբախտութիւն մըն է մեզ համար ցաւ ի սիրտ տեսնել անտարբերութիւնը որ կը տիրէ այս տեղեր մեզ հանդէպ:

Ողորմութիւն չ'ուզեր արիւնաքաշ գաղթականը, եւ ոչ ալ նպաստ. ան զ'ուզէ իր յոգնաբեկ բազկաց համար աշխատութիւն միայն՝ կարենալ ապրեցնելու համար ինքզինքը ու իրենները յետ երկար դժբախտութեանց, եւ այդ կը զլանան մեզ մեր վաճառական աղբրտիրը, հանգիստ նստած իրենց միլիոններուն վրայ. անշուշտ անոնք վայրկեան մը իսկ մտքերնէն չեն անցներ թէ օր մը իրենք ալ բախտակից կրնան ըլլալ Իզմիրի եւ Պրուսայի մեծահարուստ ազգակիցներուն. թէեւ Աստուած մի արասցէ:

Սալոնիկի թղթակցութեանս մէջ կ'ըսէի թէ մենք գաղթականներս, հիւր էինք Վէնիզելոսի Յունաստանին, ու իրաւունք չունէինք գանգատելու մեզ հանդէպ երբեմն ցոյց տրուած անտարբերութեան համար, ինչ որ կը պատահէր անխիղճ ու տգէտ պաշտօնեաներու վարմունքովր: Եոյն կառավարութիւնը իր անկարողութեան մէջն իսկ, կը բաժնէ մեզ չոր հաց մը, բայց ան աւելին չի տար, եւ չի կրնալ իր գաւազներուն համար ալ, Ի՞նչ կ'ընէ հայ հարուստը...

Երբ Սալոնիկի մէջ, Համիայի մէջ եւ այլուր մինչեւ եկեղեցիի խորանին առջեւ սիրա-

յօժար գաղթականներու ընակութեան տրամադրուած է, եգիպտական ազգային իշխանութեանց պատկանող յարկաբաժինները հոս վարժու կը տըրւին եւ եկող գաղթականները ստիպուած են ընակիլ սուղ գիներով տուններու մէջ. հոս մէկ ընտանիքի համար երկու սենեակի գինն է 250—300 ֆրանսական ֆրանք, սղութիւնն ալ սոսկալի է, զորձ ալ չկայ. օգնող ալ չկայ, բայց ողջ ըլլան դարձեալ միջակները:

«Արեւ»ի մէջ կը կարդամ որ Գահիրէի առաջնորդարանը 400 եգիպտական ոսկի ղրկած է Աթէնք, բաժնելու համար գաղթականաց եւ կամ յատկացւելու համար անոնց կարիքին... Մեղք, հազար մեղք. չորս հարիւր ոսկին Աթէնք եւ Բիրէա խոնքւած տասնեակ հազարաւոր խեղճ ազգակիցներուս մէկ մէկ կտոր օճառի չի բաւեր... ուր մնաց անոնց ապրուստին. հապա Սալոնիկիննե՞րը, հապա Մակեդոնիա եղողները...

Կը թելադրեմ օտարաբնակ հայ ունեւորի մը որ օգափութութեան երթայ... Յունաստանի որեւէ քաղաքի մը մէջ եւ չյուզուի հոն տեսնելով ժողովուրդի կենդանի թշուառութեան պատկերը:

Ինչո՞ւ կ'պիտէ հայ ունեւոր, որ լսես ցաւի ձայնը. զա՛րկ պիլաբոյի փաւերուն, քող զոհանայ խալսհանքի կարօս հոգիդ, նուազիլ քուր դաճնակը եւ անոր բրբաեցուցիչ ու անուշ ձայնը քող մարեցնէ քու խիղճըդ, հոգ չէ, մի՛ լսեւ եկբօրդ աղաչանքը. այսպէս էին նաեւ շատեր քեզմէ առաջ...:

Թ. ՀՐԾԱՆ

«Արմէնիա», 1922 Նոյեմբեր 29

ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՆ ՄԸ

Դահիրէ, 30 Նոյեմբեր 1922

Շատ զարմանալի է, այս անգամ, Եգիպտահայուն դանդաղաշարժութիւնը հանդէպ իր դժբախտ ազգակիցներուն, որոնք անմեղ զոհերն են վերջին աղէտալի դէպքերուն: Այս անգամ հարուստները կարծես ցրժե ունին հանդէպ մեզի եւ ամուր նըստած են իրենց ոսկիներով սնտուկներուն վրայ:

Մինչեւ հիմայ Եգիպտոս հասնող հազիւ մէկ քանի տասնեակ ընտանիքներու անդամներն իսկ հոգալու խղճահարութիւնը չունեցան դեռ: Անդին Յունաստանի եւ Պուլկարիոյ մէջ մինչեւ եկեղեցիներու խորանին առջեւ գաղթական տեղաւորուած են, հոս առաջնորդարանի քսան երեսուն շէնքերը վարժու կը տրուին եւ ազգին սնտուկը կը պարարտացնեն, մինչ անդին գաղթականը մութ ու խոնաւ տեղեր իր արդէն հիւանդկախ մարմինը կը հանգլեցնէ:

Պիտի փափարէինք որ գոնէ, եթէ կարելի չէ տրամադրել մեզ պէս անարժաններուն ազգին օրեկը տուները, ամօնց վարձով աղփասիկ եւ համեստ խրհիքներ վարձուին ու տրամադրուին գաղթականին, որպէսզի առայժմ միայն ուտեստի հոգը ունենայ:

Աղէտի պայթումէն ի վեր, որ կը հասնի երկու ու կէս ամիսի, հոս ապաստանողներուն մէկ երրորդն

Զարսմանցի երեսարդներ տարագրութան նախքան լրաց: 1915թ

1915—1925

Խաչիկ եւ Մարիամ սարգսյանը ընկալով մեծցած են հարեմներուն մէջ, ապա
անուսնացած, ազատարարուած կ'ապրին Հայէրդ:

իսկ դեռ գործի չէ դրուած պաշտօնական շրջանակներու միջոցաւ. յաջողած է միայն այն որ քչիկ մը ճարպիկ է: Թէեւ ամէն գործ ալ կայուն է եւ տնտեսական տաճնապ կայ:

Կը լսեմ որ նաւերով Աղեքսանդրիա հասնող ազգակիցներ վերադարձուած են կառավարութեան կողմէ, որովհետեւ ազգը անոնց համար երաշխաւոր չէր կրցած լինել... Ինչպէս սովորութիւն է այստեղ. մինչ Յոյները կազմած են յանձնախումբ մը, որուն անդամները կ'երթան եւ երաշխաւորելով նորեկը կառավարութեան հանդէպ, կը տանին զինքը տեղաւորելու մասնաւոր շէնքերու մէջ եւ օրական մարդ գլուխ կը վճարեն 8 (ութ) դրուշ օրապահիկ՝ մինչեւ որ գործի մը դնեն:

Շատ ցաւալի է եւ խղճալի մերիններուն անտարբերութիւնը. քանի որ կոչ ու հրաւէր ունենորին արդիւնք մը չեն տար շօշափելի ու գնահատելի:

Եգիպտահայեր, յոյն կառավարութիւնը չէ որ կ'օգնէ նորեկներուն, այլ Եգիպտոս բնակող հարուստ Յոյները. պէտք է օրինակ առնել: Պատուաբեր չէ այս տարբերութիւնը:

Յ. ՀՐԾԱՆ

«ԱՐՄԵՆԻԱ», 1922 Դեկտ. 13

ԹՈՂ ՇՈՒՑ ՇԱՐԺԻՆ

«Թող շուտ շարժի արտասահմանի Հայութիւնը, այլապէս անվերականգնելիօրէն պիտի խորտակուին հայ գաղթականներու վերջին յոյսերն ալ...»:

Այսպէս կը բացագանչէ «Յուսարքեր»ի Սալոնիկի թղթակիցը՝ նկարագրելէ յետոյ այնտեղ տեսած անտանելի ցաւերուն օրրանը՝ Հայոց եկեղեցին: Արդարեւ, միայն տեսնողն է որ կրնայ զգալ ցաւին էութիւնը. արդէն ծմեռը վրայ հասաւ, հոս հոն ցիւր ու ցան եղած մեր աղբրտիրքը, սմբած, միայնացած իրենց ծով ցաւերուն հետ, խորհելու գիտակցութիւննին իսկ կը կորսնցնեն: Անոնք ինկած են, մխրճուած են խորը, ցաւերու ծովը, եւ ո՞վ է որ քաջութիւնը պիտի ունենայ զանոնք ազատելու անկից, եթէ ոչ իրենց նման ցաւի ընկերները, ինչպէս է եղած Տր. Դալէնտէրեանը, որ բնիկ Սիվրի-հիսարցի է, ինքն իսկ «երեք» անգամ գաղթական, բազմանդամ ընտանիքի տէր, բայց բարի, զիջող, օգնող, ինչպէս ըրած էր էսկիշէհիւր, Պրուսա եւ այժմ ալ Սալոնիկ: Զէ՛, արտասահմանը չ'ըմբռներ այն կարիքը որ կայ. դուռն փակուի վառարանի գաղբական աղբարս, քող փակուի մեջի կենսասու ու հուժկու ջիղերդ պնդանան, դուռն արդէն փակած եւ գաղթականութեան բաժակը 1915—18 եւ 1920—22, դուռն գիտես ապրելու գաղտնիքը, քո՛ղ նարուսին փեղ նետած փրօ-

բանք, եւ Բու ներքին հաստատուող փնտռեալ ու գտնու
շնորհակալութեամբ. ազգը դուռն ես, ոչ քե հանդարտ
եւ ազատ շնորհ արտասանմանի. եղբայրդ:

Եգիպտահայութիւնը, իր Առաջնորդարանով եւ
իր գործակից ուժերով հազիւ կրցած է հաւարել
մէկ քանի սնտուկ զգեստեղէն եւ 1.500 ոսկիի փոք-
րիկ գումար մը. ա՛յս է ամբողջ Եգիպտոսի օգնու-
թիւնը... ասո՞վ է որ պիտի ապրիս հայրենակից. ո՛չ,
դու եւ կ'ապրիս, գիտես ապրիլ. քու յոյսերդ դեռ
լեն խորտակուիր...

Եգիպտահայ փոքրիկները այս տարի կաղանդ-
է՛ք պիտի չստանան իրենց ազգականներէն ու ծնող-
ներէն, նուիրելու համար ատոնց փոխարժէքը տա-
րագիր փոքրիկներուն:

Երանի՜ ձեզի Եգիպտահայ մանուկներ. կը յու-
սանք թէ. ձեր մանկական աղաչանքներով պիտի կա-
րենաք ձեր հօր եւ մօր սրտին ճնշել եւ ստիպել որ
առատաձեռն ըլլան հանդէպ այն տարագիր փոք-
րիկներուն որդնք, օտար ու ցուրտ աստղերու տակ
կը գիշերեն լացով:

Անոնք այն տարագիր պատիկները ձեզ նման
կուտային որբերուն, աղքատներուն, եւ այսօր դա-
ժան ձեռք մը, սեւ բախտը խլեց իրենցմէ ինչ որ
ունէին:

Երանի թէ այս տարի ազգովին կաղանդի եւ
Ծնունդի սեղանները ջնջէինք եւ գիտնայինք սրտո-
վին յատկացնել ատոնց փոխարժէքը մեր ցաւի
եղբայրներուն. այսպէս՝ թէ գիտակից կ'ըլլայինք մեր
պարտքին եւ թէ շատ մը ցաւեր կը թեթեւցնէինք:
Մաղթենք:

Աղեքսանդրիս

Թ. ՀԻՑԱՆ

«Արմէնիա», 1923 Յունվար 10

ԿԵԱՆՔԸ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ

(ՀՈՍ ԴԱՆՔՈՒ ՓԱՓԱՔՈՂՆԵՐՈՒՆ)

Նկատի ունենալով որ այժմ Եգիպտոսի կեանքը կը հետաքրքրէ շատերը, ինչպէս այդ ցոյց կուտան բարեկամներէ ստացուած նամակները, պիտի ջանամ տալ կարգ մը տեղեկութիւններ այստեղի արդի կեանքին մասին, մասնաւորապէս ինչ որ մեզ համար կարեւորութիւն ունի եւ կը հետաքրքրէ Հայերս:

ԵԳԻՊՏՈՍ ՄՈՒՏՔԻ ԴՃՈՒՍՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Վերջին դէպքերու հետեւանքով, եգիպտական կառավարութիւնը մասնաւոր օրէնքներ հրատարակեց եւ խստացուց մուտքի պայմանները, երկիրը չխնդրելու համար գաղթականներով:

Ով որ Եգիպտոս կը բնակի եւ կը փափաքի իր ռելէ մէկ ազգականը հոս բերել տալ, պարտաւոր է 50 անգլ. ոսկիէն սկսեալ մինչեւ 1000 ոսկիի կարողութիւն մը ցոյց տալ, հոս եկողներուն իբրեւ ապրուստի երաշխիք, այն պարագային երբ եկողները անգործ մնան, անոնց կարենալ օգնելու ի վիճակի ըլլալու համար: Հետզհետէ այս խստութիւնները թուլնալու վրայ են. կառավարութիւնը այժմ կը պահանջէ եկողներուն համար պատրաստ գումար:

եւ վաթառական երաշխաւոր մը, բայց դարձեալ մեծ դժուարութիւն կայ, անցագիր (վիզա) ստանալու համար:

ԿԱՐԺԷ՝ ՀՈՍ ԳԱԼ

Շատ մը գաղթականներ կը կարծեն որ Փարաւոնի հողը ոտք դրած օրերնին իսկ պիտի փրկուին ամէն հոգէ եւ մտատանջութենէ:

Երբ նաւէն եգիպտական հողը ոտք դնես, արդէն կ'զգաս թէ ազատ երկիր մը կը գտնուիս. կառավարական պաշտօնեաները, մաքուր ու կոկիկ հագուած, շատ սիրալիր վերաբերում ունին, ամէն հարցումիդ հաճութեամբ կը պատասխանեն. բայց երբ անուշդ գրուի ու փայտէ ցանկապատէն դուրս գաս, այն ատեն կը հասկնաս թէ ո՛ւր կ'սկսի եգիպտոսի կեանքը:

Թաղթանդամ սեւ մը, որուն կրած բրդէ «ֆլանէլ»ի կուրծքին վրայ կը տեսնես հայերէն տառերով եւ կարմիր դերձանով քանուած «Առաջնորդարան Հայոց» քառերը, որ քեզ մեծ հրճուանք կ'ազդեն, կը մօտենայ եւ հայերէն լեզուով կը հարցնէ՝ «Հայ ե՞ս», «յա՛ւ, յա՛ւ» եւայլն, դուն պիտի կարծէիր թէ այդ քարի սեւը Հայոց Առաջնորդարանը դրկած է, անոր ով ըլլալը լաւ կը հասկնաս այն ատեն երբ քեզ ու քուկիներդ կը խրեն մեծ ինքնաշարժի մը մէջ (առանց քեզ հարցնելու թէ կարո՞ղ ես վճարել) եւ ահա ինքզինքդ կը գտնես Պանդոկ Ատանա:

Պանդոկ Ատանա՛. հոն է որ ամէն նորեկ Հայիր առաջին շունչը կ'առնէ Ադեքսանդրիոյ մէջ, Բա-

րեխիղճ պանդոկապետը շատ սիրալիր վերաբերում ունի քեզ հանդէպ, երբ երկար օրեր կը մնաս հոն եւ կը վճարես օրական 3 շիլին ամէն մէկ մահճակալի համար (ամէն մարդ պէտք է իր անկողինը ունենայ, նոյնիսկ այր ու կին առանձին):

Ի հարկէ պանդոկէն կարելի եղածին չափ շուտ օծիրդ ազատելու համար սենեակ մը վարձել պիտի աշխատիս: Քաղաքին մէջ քիչ մը յարմար տեղեր կարող ես սենեակ մը վարձել, առանց կահաւորման, 2 կամ 2 ու կէս անգլիական ոսկիով. իսկ քաղաքէն հեռու երկու սենեակի համար պէտք է վճարես 2 ու կէս սթերլին: Հոս գրեթէ օրէնքի կարգ անցած է ամբողջ տուն մը վարձել եւ քեզի յարմար մէկ երկու սենեակ զատելէ վերջ, մնացածը վարձու տալ քու վարձածիդ կրկին գինով. այդպէս՝ դուն ծրի նստած կ'ըլլաս. բայց այդ բախտին ամէն մարդ չէ կարող արժանանալ. նախ պէտք է տարեկան գոնէ 100 սթերլին վճարելու կարողութիւն ունենաս իբրեւ վարձք. սմտարներու միջամտութիւնը միշտ նկատի ունենալու է:

ԻՆՉՊԷՍ ԳՈՐԾ ԴՏՆԵԼ

Երբ կը տեղաւորուիս տան մը մէջ, ի հարկէ առաջին մտմտութդ գործ մը ճարելը պիտի ըլլայ. Ծանօթներուդ, ազգականներուդ եւ բարեկամներուդ (եթէ ունիս) գլուխը ուռեցնելէ, ծանօթացնելէ վերջ. կը հարկադրուիս մէյ մըն ալ Առաձնորդարանին ճամբան սորվիլ (եթէ Ատանա պանդոկը այդ ճամբան նախապէս քեզ չէ սորվեցուցած...), կը դի-

մէս մինչեւ որ անոնք ալ ձանձրացնես. բայց չեմ կարծեր որ մի քանի սիրալիր խօսքերէ զատ ուրիշ բան մը փրցնել յաշողիս. եթէ յանձնարարական մը տան ոեւէ վաճառատան մը կամ գործատան մը համար, ստալէս խմբագրուած կ'ըլլայ նամակը.

«... Բարեհաճեցէք, եթէ մարդու պէտք ունիք, գրաբեր պարոնը ձեր ոեւէ մէկ ծառայութեան մէջ գործածել եւայլն»:

Անշուշտ այսպիսի յանձնարարականի մը պատասխանը դժբախտաբար «ո՛չ» պիտի ըլլայ:

Երբ ազգային շրջանակներէն ալ յոյսդ կտրես, կ'սկսիս դուն քեզմէ խմբագրել խնդրագիրներ եւ տեղացնել զանոնք ծանօթ հայ գործարանատէրերու հասցէին. աւա՛ղ, անոնք քու անարժան ոտքերդ իրենց մաքուր գրասենեակներէն ներս կոխել տալու չեն զիջանիր եւ սեւամորթ ծառայի մը ամալթիշ շողո՛ւ պատասխանել կուտան, ու դուն կը մեկնիս գլխիկոր...:

Կան նաեւ բարեսիրտ ազգայիններ, որոնց երբ ներկայանալու պատիւին արժանանաս, ստալէս կը պատասխանեն քեզ. «Դժբախտաբար ձեզի համար ոեւէ գործ մը չունինք, բայց եթէ մայր, քոյր եւայլն ունիք, գուցէ առայժմ անոնց մէկին համար գործ մը կրնամ գտնել (սպասուհի)»: Անշուշտ շընորհակալ կ'ըլլաս այս բարի կամեցողութեան համար...:

Բախտաւոր կրնաս համարել ինքզինքդ երբ արհեստաւոր ես, բայց այն ատեն ալ գոնէ արարե-րէն լիզուն գիտնալ պէտք է, ոեւէ գործով մը կարենալ զբաղելու համար. իսկ երբ մէկ երկու եւրո-

պական լեզուներու ծանօթ ըլլաւ եւ օտար տուներու դիմեա, անոնք ալ այս տագնապի օրերուն, կը խրատեն դիմել հայ գործարանատէրերուն որոնք ամենուն ալ աչքի փուշն են:

ԳՈՐԾԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հոս մի երեւակայեր գործաւորութիւն ընել. եւրոպացիներու համար գրեթէ արգիլուած է այդ, եւ եթէ յաջողիս իսկ ոեւէ գործարանատան մէջ ոտք կոխել ու աշխատիլ, առնելիքդ օրական երկու-ուկէս շիլին է, եթէ արհեստաւոր չես. այդքան գումար մըն ալ դժուար թէ բաւէ միայն բեզի: Սա ալ ըսեմ միջանկեալ կերպով որ եգիպտոսի մէջ կայ նշանաւոր սնունդ մը՝ «ֆուլ»-ը. այդ ֆուլը որ չորացած բակլան է, մասնաւոր պատրաստող ճաշարաններ ունի եւ շատ աժան գնով կարելի է կշտանալ. ֆուլին վրայ քիչ մը ծիթաիւղ, քիչ մըն ալ քացախ եւ պատառ մը հաց. կէս շիլինով կը կշտացուի...: Շատ մը Արաքներու եւ եւրոպացի աղքատ գործաւոր, դասակարգին կերածը ընդհանրապէս այս պատուական ֆուլն է:

Ոտքի վրայ ոեւէ գործ կարենալ ընելու համար հարկ է լեզու գիտնալ, գոնէ առ ու ծախի վերաբարեբեալ մի քանի խօսքեր. բայց դժուար թէ յաջողիս այդ ճիւղին մէջ ալ. քանզի հոս 8—10 տարեկան փոքրիկ արարները, ոտքերնին բոպիկ, գլուխնին բաց, վրանին աղտոտ կէլեւպիե (գիւերանոցի նման րան մը) հագած, առատութեւ մինչեւ իրիկուն, տաքին պաղին, փողոցէ փողոց ման կուգան, ձեռ-

քերնին բռնած ուրը գերմանական աժան գրիչներ,
ուրիշ մը՝ կղպանքներ, միւս մը՝ պնակներ, եւ ան-
հաւատալի աժան գիներով կը ծախեն ու կը ծախեն:
Անոնք եթէ օրական մէկ շիլին շահին՝ կը գոհանան:

ԵՐԲ ԵՈՒՍԱՆԱՏԻՍ ԻՆՁ ԿԸՆԵՍ

Երբ ամէն տեսակ մտադրութիւններդ ալ
ի գործ դնելու չյաջողիս եւ դրամդ ալ հատնի, յու-
սահատութիւնն ալ տիրէ վրադ, կ'սկսիս ինքզինքիդ
գալ՝ վանելու համար ամէն տխուր մտածում, եւ
անօթի լմեռնելու համար կ'սկսիս նոր գործի մը.
այդ մէկը քնաւ պակաս չէ, միշտ կայ, եգիպտոս
եկողները լաւ գիտեն այդ՝ լորտիա:

Այո՛, այդ լոթարիան է, որ քեզ կը փրկէ
անօթութենէ, ահա թէ ինչպէ՛ս...:

Եգիպտական քարեգործական ընկերութիւններ,
ամէն ազգէ. Հայերն ալ մէջը. կառավարութենէն
մասնաւոր արտօնութիւն ձեռք բերած են իրենց
կարօտեալներուն ինչպաստ վիճակահանութիւններ
ընելու: Այդ վիճակահանութեան տոմսերէն ամէն
օր հարիւր հազարներ կը վաճառուին՝ ամէնազգի
աղքատներու օգնութեան գործին համար (քայց քա-
նի աղքատներ ալ իրենց ամենօրեայ վաստակը կը
յատկացնեն զնելու համար տոմսեր եւ այդպէս օրէ
օր աւելի կը խեղճանան):

Անպատճառ այդ գործէն օրապահիկդ կը ճա-
րես: Բայց օրին մէկը դուն ալ կը փորձուիս քու
յարգելի յաճախորդիդ պէս ամէն իրիկուն գրպանդ
դնել մէկ երկու տոմս, առաւօտուն հարուստ ար-

Թըննալու յոյսով: Եւ այդ «Պրիմօն» (Ա. պարգեւ) կ'ուշանայ ու կ'ուշանայ, մինչեւ որ քեզ ստիպէ պտտիլ այս անտանելի տաք երկրին մէջ լաթէ ու չուանէ կարուած մոյկերով:

ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿ

Օր մը երբ վերջապէս օրապահիկդ ապահովես, միշտ անտանելի ցաւերովդ առանձին չմնալու համար, պէտք պիտի գգաս ընտանեկան շրջանակներու հետ յարաբերութիւն ունենալու. քայց դիւրին չէ հոս ընտանեկան շրջանակ ստեղծել: Որու հետ որ քիչ թէ շատ «բարիլոյս» մը ըսելու առիթը ունենաս, անմիջապէս կը խրատեն այստեղի Հայերէն հեռու ապրիլ:

Ըսուածներուն նայելով, գուցէ մարդ չգղջայ հեռու ապրելէն: Միայն թէ շատ ցաւալի է տեսնել որ այստեղի Հայերը ամէն գնով իրար զգետնելու, վարկաբեկելու կ'աշխատին. նոյնիսկ պատուոյ խնդիրներ մինչեւ կառավարութեան դուռը ինկած են, խայտառակելով Հայոթեան անունը ամենուրեք:

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿ

Վերջացնելէ առաջ՝ երկու խօսք ալ այդ մասին: Եգիպտոսի ոեւէ քաղաքի մը մէջ եթէ ընկերային շրջանակ ունենալ կ'ուզես, հարկ է որ կուսակցական լինիս. առանց ատոր ազգին խորդ գաւակն ես: Վերջերս ցաւալի առիթը ունեցայ այդ զգուելի իրականութեան խորը թափանցելու:

Աղեքսանդրիոյ մէջ երիտասարդի մը դիմելու հարկադրուեցայ, գործի մը մասին տեղեկութիւններ քաղելու համար. իմ առաջին դիմումիս՝ զիս իր կուսակցութենէն կարծելով, շատ սիրալիր ընդունելութիւն գտայ իր մօտ. իսկ երկրորդ անգամին երբ իրեն ներկայացայ, ան կարծես ընաւ տեսած ու խօսած չէր իմ հետ, որովհետեւ կռահած էր որ ես կուսակցական չէի եւ տրամադիր ալ չէի արձանագրուելու: Շատ ցաւեցայ այս իրականութեան այնքան ակնբախ արտայայտութեան վրայ, քանզի դիմացինս ըստ բաւականին զարգացած ու մեր ազգային շրջանակներու մէջ ալ լաւ դիրք գրաւած ու հանրային կարծիքը առաջնորդող մէկու մը զաւակն էր:

Ողբալի մտայնութիւն... կարծէք կուսակցական ըլլալէ առաջ Հայ չենք ծնած, այնքան որ կուսակցամոլութիւնը արմատացած է մեր մէջ, եղբայր զեղբայր ուրանալու աստիճան: Եւ ինչո՞ւ զարմանալ որ մեր հանրային կեանքի մէջ կարելի չէ կանոնաւոր գործ մը տեսնել առանց կռիւի ու զուր աղմուկի:

Ահաւասիկ պատկերը այս երկրի իրական կեանքին. եւ պէտք չէ կարծել որ ասոնք միայն Աղեքսանդրիոյ կը վերաբերին. ուրիշ քաղաքներ ալ պտրտած եմ ասկէ առաջ եւ Եգիպտոսի չորս անկիւնները յափողներն ալ ինծի նոյն տեղեկութիւնը տուած են:

Թ. ՀՐԾԱՆ

Աղեքսանդրիա, 8 Ապրիլ 1923
«ԱՐՄԵՆԻԱ» 1922 Մայիս 25

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԻ ԵՐԷԿՆ ՈՒ ԱՅՍՕՐԸ

Որչափ մեծ տարրերութիւն եգիպտոսի մէջ ապրուած կեանքի երէկին եւ այսօրի միջեւ:

Ինչպէս կը տեսնուի նախորդ էջերու զբր-ւածքէն, շատ քան է փոխուած եգիպտոսի, մեր երկրորդ հայրենիքի երէկէն: Այդ՝ դէպի լաւ փո-փոխութիւնը թէ արտաքին եւ թէ ներքին ճա-կատներուն վրայ պատիւ կը բերէ այս պատուական ազգին արդարակորով Վեհապետին:

Արտաքին ճակատին վրայ եգիպտոս անկախ, իսկ ներքին կեանքի մէջ զգալի յառաջդիմութիւն միշտ դէպի վերելք, դէպի ինքնազօրացում:

Նոյնը չէ դժբախտաբար մեր կեանքը, հայ կեանքը: Բսանըհինգ տարիներու ընթացքին շատ քան չէ փոխուած հայկական կեանքէն ներս, ինչ որ ըսուած էր ասկէ քսան տարիներ առաջ, կրնայ կրկնուիլ նաեւ այսօր, եյսինքն կայ ու կը մնայ մեր մէջ իրերատեսացութիւն, քէն, չար նախանձ, սեւ սերմեր ցանկու հաճոյք մեր կեանքէն ներս, կուսակցականութիւն, փոքրոգիութիւն եւ դեռ ինչե՛ր:

Կ'ուզենք տեսնել, այս պատմական օրերուն, հալրենադարձի սուրբ օրերուն, համերաշխ ոգի, ներդաշնակութիւն ու խաղաղութիւն մեր ազգային կեանքին մէջ: Օ՛ն, դէպի յառաջ, ազգովին գործի,

դէպի Հայուն վերելքը: Վերջին ճիգ մը եւս եւ ահա կ'երթանք երկիր եւ հոն վերջնականապէս կը լռեն մեր կիրքերը եւ կը դադրի նախանձը: Ամէնքս մէկ լծուինք գործի:

Յ. Գ. Թ.

ԱԶԳԻՆ ՎԱՐՈՋՆԵՐՈՒՆ

Խ Ե Ն Թ Ը

(ՄԱՐՍԻԼԻՈՅ ՅՈՒՇԵՐԷՍ)

Յիշատակներ կան որ մարդուս յիշողութեան մէջ անջնջելի կը մնան եւ երբեմն խորհիլ կուտան թէ իրականութիւն են թէ երազ:

Մտքիս մէջ թարմ է յիշատակ մը՝ տխուր եւ ցաւալի: Կարծես շարժանկարի վրայ տեսած ըլլայի, այնքան անիրական կը թուի ինձ սոյն դէպքը:

Թոյլ կուտամ ինքզինքիս նկարագրել զայն այսօր, 23 տարի յետոյ, քանի որ ինձ առիթը կը տրուի յիշատակներէս էջ մը պատմելու:

1919 Նոյեմբերի վերջերն էր. միտքս դրի ծնընդավայրս վերադառնալ. բայց հակառակ այնչափ տարիներ Մարսիլիա մնալուս, անգամ մը իսկ չէի այցելած յիմարանոցը, որ լսածիս նայելով շատ հետաքրքրական վայր մըն էր:

Հինգշաբթի եւ կիրակի օրերը այցելութեան օրերն էին յիմարանոցին: Հինգշաբթի օր մը որոշեցի երթալ եւ տեսնել զայն ու անոր ընակիչները: Արդ հասայ հոն, տեղւոյն վրայ իմացայ որ առանց

ծանօթ մը ունենալու՝ ներս մտնելու թոյլտուութիւն
չկայ: Անմիջապէս մուտքի սրահին մէջ պատէն
կախուած այրուբնական կարգով գրուած անուա-
նացանկին վրայ աչք մը պտտցուցի եւ կարդացի
Պայանճեքեան Կարապետ անունը: Յիմարանոցի տնօ-
րէնին ներկայացայ արգելափակեալին իբր մէկ ազ-
գականը եւ պէտք եղած հրամանը ստանալով պա-
հակի մը առաջնորդութեամբ դէպի սպասումի սրահ
հը ուղղուեցայ: Տակաւին հոն չհասած հարցուցի
առաջնորդիս թէ ի՞նչպէս է իմ ազգականիս վիճակը:
«Ամենախելօք արգելափակեալներէն մէկն է» ըսաւ
ան: Նստեցայ սրահը սրտատրոփ եւ ահա Կարա-
պետը, երկայնահասակ, մարուր գիշերազգեստ մը
հագած, կանխահաս ցերմակ մազերով, շիլ նայ-
ւածքով, շիփ շիտակ քալուածքով մէկը տնկուեցաւ
դէմս:

— Բարեւ Կարապետ, ցանչցա՞ր գիս, ըսի հա-
յերէն լեզուով:

Ոտքէս մինչեւ գլխուս մազերը քննելէ յետոյ
պատասխանեց.

— Ո՛չ պարոն:

— Ինչպէ՞ս թէ ոչ, ես մօրաքրոջդ տղան եմ:

— Բայց պարոն, ես մօրաքոյր չունիմ որ
մօրաքրոջ տղայ ունենամ: Խնդրեմ ըսէք, ձեզ ո՞ր
Աստուածը զրկեց հոս: Ով՞ էք... ուրկէ՞ բուսար...
ձեզի ո՞վ ըսաւ թէ ես հոս եմ:

Այս առողջ եւ լուրջ խօսակցութենէն ազդուե-
լով ուզեցի գիտնալ իր պատմութիւնը, խորհելով
թէ մի գուցէ իր մէկ լաւ տրամադրուած վայրկեա-
նին էր որ հանդիպեցայ եւ թէ կրնար Բիզնէր ու-

նենալ մերթ ընդ մերթ... ապա թէ ոչ ինչ գործ
ունէր յիմարանոցը:

Նախ սիկարէթ մը ուզեց: Այն ատեն դեռ չէի
ծխեր, չունէի. Հայերէն թերթ ուզեց, ան ալ չէի
խորհած հետս բերել. արդէն մինչեւ ներս մտնելու
հրաման առնելու բաւական ժամանակ կորսնցուցած
էի. զանգակը հնչեց եւ իր մասին առանց բան մը
իսկ իմանալու, ստիպուեցաւ բաժնուիլ խոստանա-
լով երեք օրէն կրկին վերադառնալ:

Ո՞հ, այդ ինչ երկար երեք օրեր էին, շատ եր-
կար, համբերելու կարողութիւն իսկ չկար վրաս.
Հոնկէ վերադարձիս ուղղակի «Արմէնիա» թերթի
գրասենեակը առի շունչս. հոն գլուխ գլխի նստած
էին Սկրտիչ Փորթուգալեան, մեր անմոռանալի,
անուշիկ աչքերով հայրիկը եւ Թ. Եղիշէ՝ իր փեսան:
Եղելութիւնը պատմեցի. հաւատացին գրեթէ...:

Հասաւ Կիրակին: Որոշեալ ժամէն առաջ հոն
էի եւ իր մտային վիճակի մասին բաւական տեղե-
կութիւններ քաղեցի թէ տնօրէնութենէն եւ թէ
բժշկապետէն. «Եթէ, ըսին ինձի, կ'երաշխաւորէք
եւ ո՛վ ըլլալնիդ հաստատէք, կրնանք ձեզի յանձնել
զայն. Ինք Ֆրանսական բանակի զինուորներէն է,
պէտք է որ démobiliser ընէք զինքը»:

Կրկին տեսայ Կարապետը, որուն աչքերը ար-
ցունքով լեցուեցան, երբ իրեն ազատութեան լուրը
հաղորդեցի:

— Բայց Կարապետ, շուտ պատմէ թէ ինչպէս
հոս ինկար, ըսի իրեն անհամբեր: Երկար պնդումնե-
րուս վրայ՝ վերջապէս հաւանեցաւ իր անցեալը
պատմել:

— Ամերիկայի հայկական լէգէօնի կամաւորներէն եմ: Շատ մը ընկերներու հետ ես ալ կիպրոս դրկուեցայ, մարզուելու բանակին մէջ: Հոն հիւանդացայ քիչ մըն ալ տաքիքս առած ըլլալուս (35—40նոց) զիս réformé ըրին եւ Ամեմիկա վերադառնալու հրաման տուին: Այն ատեն քոյս եղած դրամին մեծ մասը ընկերներուս բաժնեցի: Հոս հոն հանդիպելով գրեթէ մէկ մէկուկէս ամիս վերջ հասայ Մարսիլիա, ուր Ամերիկա մեկնող նաւ չըլլալուն՝ ստիպո եցայ մնալ 15—20 օր: Գրամս հատաւ: Գրպանի ծախքս շատ քիչ էր: Խորհեցայ ազգային իշխանութենէն քիչ մը դրամ փոխ առնել, եւ դիմեցի Պ. Սպաթեանի (այն ատեն ազգ. իշխանութեան ատենապետը) որ հաւնեց ինծի տասը ֆրանք տուաւ: Ես բարկացայ. ան քիչ մը խիստ վարուեցաւ հետոս. ես ալ հայհոյեցի: Ասոր վրայ զիս բռնի անկէ վռնտել, դուրս նետել ուզեցին: Ես ընդդիմացայ եւ քանի մը ապակի կոտորուեցաւ: Զիս յանձնեցին զինուորական իշխանութեան, Ութը օր քանտարկուեցայ: Երբոր ազատ արձակեցին զիս՝ կրկին գրասենեակ գացի. զիս ներս չընդունեցին. պոռացի, կանչեցի հայհոյեցի (կամաւորի տաքչուխութիւն) եւ դրամ պահանջեցի: Տեսաւ որ առանց դրամ առնելու (50 ֆրանք) դուրս ելլելու մտադիր չեմ. ինծի սպասուցին եւ կ'երեւի հեռաձայնով կրկին զինուորական իշխանութեան լուր տուին. եկան զիս առին, նախ քան Սէն-Նիքոլայի զօրանոցը անկողինի վրայ կապեցին իբր խեցդ: Ես որ ոչ գաղիէերէն գիտէի, ոչ ալ անգլիերէն, պոռացի, կանչեցի, լացի, բայց ինչ օգուտ. հետեւեալ օրը ինքզինքս

յիմարանոցին մէջ գտայ, եւ դեռ հոս եմ: Ոչ օրը, ոչ տարին գիտեմ. մինչեւ ձեր գալը ոչ որի հետ խօսած եմ...: Ահաւասիկ իմ պատմութիւնս:

Կրնաք երեւակայել թէ՛ իր եւ թէ իմ վիճակս: Հայերէն թերթերու ծրար մը առած էի «Արմէնիա»ի խմբագրատունէն. հոն սիկարէթ մտցնելը արգիւտած էր, ծեռքէս առին: Չար զանգակը կըրկին հնչեց եւ իրարմէ բաժնուեցանք: Շունչս առի Ազգային Միութեան պետին քով, հարցնելու համար՝ թէ իմ մօրաքրոջս տղուն մասին (որ Մարսիլիայէն անցած միջոցին կորսուած էր) արդեօք ոեւէ տեղեկութիւն ունի՞ն: Բաւական մը փնտռուութիւնքէ վերջ, ոչ մէկ պատասխան առի: Բարկութիւնս իր գազաթնակէտին հասած էր, բայց խեղճ Կարապետին ազատ արծակման գործը չխանգարելու համար յռեցի, մինչեւ որ երկուշաբթի իսկ յաջողեցայ իմ մեծահարուստ բաթրոնիս յանձնարարականով եւ իմ երաշխաւորութեամբս զինքը ազատել: Երկուշաբթի առաւօտ ձեռք մը սկզբիկ հագուստ, եւ յանձնարարականս ձեռքիս՝ ներկայացայ յիմարանոցի տեսչութեան եւ պէտք եղած պաշտօնական թուղթերը ըստօրագրելէ վերջ՝ Կարապետը յանձնեցին ինծի:

Երբոր յիմարանոցին սեմէն դուրս ելանք, սկըսաւ տղու պէս լալ, իսկ երբ քիչ մը հանգստացաւ, առաջին խօսքը սա՛ եղաւ.

— Հիմա առաջին գործս պիտի ըլլայ երթալ եւ սպաննել այն մարդիկը, որ զիս հոս դրկել տուին առանց յանցանքի: Ի հարկէ կրկին հոս պիտի բերեն զիս իբր խենթ... Ի՞նչ ըսիր Պ. Յակոբ:

Զինքը համագեցի ըսելով՝ թէ ես ըլլալով իր

երաշխաւորը՝ զի՛ս է որ պիտի բանտարկեն եւ ոչ
թէ զինքը։ Այսպէսով կրցայ արգիլել թերեւս ոմոր-
ներուն արդարագոյնը որ պիտի գործուէր։

Զինուորական իշխանութենէն ստացայ ակօ-
պիլիզասիոնի թուղթերը, մինչեւ նիւ ետրք ձրի տոմ-
սակ մը. եւ գրպանի պզտիկ ծախք մը տալով կարա-
պետը ճամբու դրի դէպի Տիթրոյթ. իսկ ես Մար-
սիլիայէն կը հեռանայի յաջորդ շարաթ/դէպի Պոլիս։

Ահա դրուագ մը մեր ազգին վաւիչներուն մէկ
անխոհեմ վարմունքին հետեւանքով հայու մը. մա-
նաւանդ կամաւոր զինուորի մը կրած չարչարանք-
ներէն։

Պէտք է երբեմն պատճել, բայց բնաւ չհետաքրքրուի՛լ
այդ պատճուած անձով, ի՛նչ անցեցիլի մոռացում, ի՛նչ
խիղճ...։ Այս սխուր բայց իրական պարագան ուսող-
ութեանը կը յանձնեմ ամեն անոնց, որ իրենց պատճո-
նին բերմամբ չարաչար գործուած սխալներով պատ-
ճառ կը դառնան ընտանիքներու եւ ազգին կոթման-
ման։

ՅԱԿՈԲ ԹԻԻՖԷՆԿԵԱՆ

«Սարկաւագին Տարեցոյցը», 1943

1915—1926

Միսիս ամուսնով Սեբաստիայի ցղեկ մը որ աղետաբերուելով արքած է Հալկուի եւ
1946ին ընտանեոք մեկնած է Հայաստան: Բախտաւոր ընտանիք:

Arathi Nerussian, 15 Bar
flygter fra arabisk ægteskab

1915—1927

Սուրեն անունով տղայ մը որ ինճիւթիւնը չի յիշեր, ազատում է 1927ին: Հետ-
 և իսկ երբեք չի կրնար արձանագործել իր անցած տարիները:

ՍԱՌԱ “ՔԵՌԿԻՆ”Ը

— Ա՛խ, հազար ավաստ, մայրդ ողջ ըլլալու էր քեզ այս դիրքիդ մէջ տեսնելու համար, մե՛ղք որ մուրագին չհասցուցին, մուրազսուզ մնան: Այս եղաւ առաջին խօսակցութեան նիւթը «Սառա քեռկին»-ը, երբ 1919ի զինադադարէն յետոյ կրկին վերադարձայ եւ պաշտօնավարեցի Պիլէճիկի Պանք Օթոմանի մասնաճիւղին մէջ իբրեւ համարակալի օգնական: Այդ պաշտօնէութեանս դիրքին կ'ականարկէր «քեռկին»-ը: Մեր գիւղացի մայրերը ընդհանրապէս հպարտ կ'զգան ինքզինքնին աւելի «կարդացող» զաւակ մը ունենալուն՝ քան նիւթական հարստութիւն:

«Սառա քեռկին»-ը կը ի ծնէ կը պատկանէր ունեւոր դասակարգին, քայց դեռ բարեբախտութիւնը չուներ «կարդացող» զաւակ մը ունենալու, որովհետեւ Բարոունակը, իր տղան, դեռ 3 տարեկան էր. անոր համար երնէկ կուտար իմ մօրս ու կը մաղթէր որ երանի թէ իր զաւակն ալ «կարդացող» ըլլար...:

— Անհոգ եղիր, քեռկին, Բարոունակն ալ կը մեծնայ վաղը եւ աւելի «մեծ կարդացող» կ'ըլլայ քան թէ ես, ու գոնէ դուն կը տեսնես քու զաւակդ... ըսի իրեն:

— Ա՛խ, ո՛ւր է դպրոցը, ո՛ւր են վարժապետները, տարին, ամէնն ալ չարչարեցին բանտերու

մէջ. Վարդան քեռիդ, Վարդան վարժապետը, գիւղին մեծերը, ամէնն ալ, ու ալ չվերադարձան: Արցունքի կայլակները կը փայլէին աչքերուն մէջ այս «Աւետարան» կարդացող հայ մօրը, բայց չլացաւ նա՝ զիս մխիթարելու միտումով ու կուլ տուաւ արցունքները: Ողբացեալ մայրիկիս թէ ընկերուհին եւ թէ «քեռկին»ը եղած էր Բարունակին մայրիկը, որ թիչ մը իմ մայրիկս ալ կը սեպուէր:

Սառա «քեռկին»ը ամենուս «քեռկին»ը եղած էր իր վարք ու բարքով, ան կը փափաքէր որ մենք գոնէ մեռնողներուն տեղերը լեցնէինք արժանաւորապէս, եւ առ այդ խրատներ չէր պակսեցնէր մեզի՝ իր կէս ուսեալի սուրբ կեանքով:

Գիւղացիներէ լսեցի անհատնում քաջագործութեան պատմութիւններ մեր տղոց մասին: Գիւղացի երիտասարդներէն տասնեակ մը լեռները ապաստանելով 1915 – 18ին, սարսափ կ'ազդեն շուրջի թուրք գիւղացիներուն, պաշտպանելով հայ գիւղերը ամէն փորձանքի դէմ:

1914 – 19ին Սառա «քեռկին»ը չէր տարագրուած, ինքը քողոքական յարանուանութեան պատկանած ըլլալուն համար, թէեւ իր ամուսինը ձերբակալուած ու քանտարկուած էր իրր լուսաւորչական եւ հնչակեան գործիչ, ինչպէս նաեւ փեսան՝ Նորդրացնուց Յակոբը:

1920ին ես Պիլէճիկէն տարագրուելով Պէյ Բագար, յաջողած էի փախչելով վերադառնալ գիւղ, ուր կրկին հիւրասիրուեցայ «քեռկնեջ» տունը:

Խիստ պատիժներ սահմանուած էին փախըստականներու տեղ տուողներուն համար, բայց «քեռ-

կին»ր միշտ պատրաստ էր պաշտպան հանդիսանալու ամէն անոնց որ իր դուռը ամի կ'առնէին ռեւէ օգնութիւն հայցելու համար, ի գին իր կեանքին, բաւ է որ օգնէր միայն...

1920 թուականին փոքրիկն Բարունակ հագիւ 8—10 տարեկան քլլալու էր, բայց ան իր «էրիկ մարդութեան» արժանիքը վիրաւորուած զգացած էր եւ կ'ուզէր գիտնալ թէ ո՞վ էր «քէօշքը» պառկող մարդը: Կ'ուզէ անպատճառ գիտնալ թէ ո՞վ է վերի «հիւր»ը, հակառակ պարագային սպառնալով լուր տալ կառավարութեան, եթէ գոհացում չտրուի իր պահանջին: Քեռկինը ստիպուեցաւ տեղի տալ: Բարունակ կը ճանդարտի երբ գիտ կը տեսնէ, քանզի երեք ամիս առաջ իրենց ազատ հիւրը եղած էի ու ճանչցած էր զիս:

Վախնալով իր տղու թուրքերանութենէն, ըստիպուեցայ տեղափոխուիլ, մինչեւ որ յաջողեցայ լեռները ապաստանիլ ուրիշ բախտակից գիւղացի ընկերներու հետ, բայց Բարունակ պահեց իր խոստումը եւ մարդու «քան» չըսաւ, ինչպէս պատուիրւած էր իրեն...

Մեր լեռ քաշուելէն երկու շաբաթ վերջ հրաման կուգայ գիւղի ժողովուրդը տարագրելու ու հեռացնելու սահմանագլուխէն, քանի որ Յոյնեւթէմալական պատերազմը սաստկացած էր եւ յոյն բանակը կը յառաջանար դէպի Պիլէնիկ: Այս անգամ ո՛չ բողոքական եւ ոչ կաթողիկէ, ամէնքն ալ իբր հայ արսորուեցան դէպի Անատոլուի ներսերը... Սառա քեռկինն ալ իր ձագուկներով գաղթականի ցուպը ձեռք առած էր, բայց չէր մոռցած եկեղեցիին բա-

կը, իրենց տեղափոխութեան լուրը բերող սպային երեսն ի վեր պոռալու:

— Դուք չէ՞ք ամչնար, Աստուծմէ ալ չէ՞ք վախնար: Անցեալ պատերազմին լուսաւորչականներուն ինչքերը գրաւեցիր, բայց նորէն անօթի մնացիր. կը կարծէ՞ք թէ մերին ունեցածներն ալ առնելով պիտի կշտանար. ո՛չ, դուք միշտ անօթի պիտի մնար, քանի որ աչք ունիք ուրիշի ունեցածին...:

Շատ պարզունակ, բայց հիանալի հեռատեսութիւն: Այո՛, անոնք միշտ կարօս են, հակառակ որ կրնային կարօտ չըլլալ եթէ հասկցած ըլլային մեր հոգերանութիւնը...

1920—44 կորսնցուցած էի հետքը քեզկնոջ: Երբեմն կցկտուր լուրեր կը հասնէին ականջիս թէ անոնք Յունաստան են. յետոյ լսեցի թէ Սուրիա-Լիբանան, բայց տարիներու պանդխտութիւնը եւ ապրըւելու ու ապրեցնելու հոգը շատ բաներ մոռցնել տուած էին ինծի: Ա՛յս սա օտարութեան հոգերը...

Այս տարի ամառը բախտը վիճակուեցաւ ինձ Հալէպ երթալ ու տեսնել 1914էն ի վեր կորսնցուցած եւ վերագտնուած իմ քոյրս. 30 տարուան կարօտ... Հոն, Հալէպ, իմացայ թէ Սառա քեզկինք տարիներէ ի վեր Պէյրութ հաստատուած ու իմ հոն հասնելէս ամիս մը առաջ 70 ամեայ տարիքին՝ հոգին աւանդած էր:

Պէյրութ վերադարձիս շուտով գտայ մայրակորոյս Բարունակը, Ֆիլոքը ու Մարիամ քոյրիկը՝ թաղուած խոր սուգի մէջ:

Հիւրասիրուեցայ իրենց օրհնեալ տան մէջ ու՛ր ոչինչ կար փոխուած գիւղի տան աւադութենէն:

նոյն պարզութիւնը, նոյն կոկիկութիւնը, նոյն մար-
րութիւնը ու նոյն հիւրասիրութիւնը: Բայց բան մը
կար փոխուած. մօր մը ՊԱԿԱՍԸ: մօր մը՝ որ համակ
գուգուրանք եղած էր իր զաւակներուն եւ իր հայ-
րենակիցներուն:

Քեռկինը իր մուրագին հասած էր սակայն:
Ան յաջողած էր «կարդացող» ընել իր տղան, իր
աղջիկն ալ, եւ ինչ կարդացող. Քեռկինը իր ամբողջ
ջանքը եւ հոգը չխնայելով մեծցուցած էր իր զա-
ւակները ու անոնց տուած էր համալսարանական
ուսում, եւ այսօր իր զաւակները կը փայլին զոյգ
մը ջահի պէս լոյս սփռելով չորսդին: Անոնք եր-
կուքն ալ այսօր Պէյրութի մէջ յանձն առած են
դասախօսի եւ ուսուցիչի ծանր պարտականութիւնը
իրենց ուսին, պատրաստելով իրենց կարգին ուրիշ
«կարդացող» զաւակներ մեր ազգին ու մարդկու-
թեան: Օրհնեալ ըլլան:

Հազար երնէկ քեռկինի քաղցր ու անմոռա-
նալի յիշատակին եւ հանգիստ իր ոսկորներուն:

Յ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

Սեպտեմբեր 1945, Պէյրութ

«Սարկաւագին տարեցոյցը», 1946

ՀՍԿՈՒՄԻ ԳԻԾԵՐՈՒԱՆ ՊԱՏԳԱՍԸ

Հազիւ ութը տարեկան ըլլալու էի, բայց արդէն ժամագիրքը կրնայի կարդալ: Խաչի տօնին հըսկումի երեկոյ մըն էր: Մայրս ըսաւ.

— Տղա՛ս, Խաչի՛կ, այս գիշեր ժամագիրքդ ա՛ռ, գնա՛ Ս. Յակոբայ Գլխադիրին առջեւ աղօթէ, անունիդ գիշերն է գնա՛ աղօթէ տղաս, Աստուած փորձիկներուն աղօթքը կը լսէ:

Այս ըսելով մայրս ձեռքերուն մէջ դրաւ հնամաշ ժամագիրքը, զոր ինք բնաւ ձեռքէն չէր ձգեր:

Խնամքով կարկտուած ու արդուկուած տափաստ հազնելով սպասարարանի սանդուխներէն իջալ եւ ուղղուեցայ դէպի Ս. Յակոբայ մայր տաճարը եւ Ս. Գլխադիրին առջեւ սրտանց «Հայր Աւր» մը արտասանելէ վերջ, անցայ ծախակողմեան Ս. Մակարի դասը եւ ժամագիրքս ձեռքիս, իմ բնկերներուն շարքին կը հետեւէի օրուան անուշ ժամեր գութեանց:

Երբ վանահայրերն ու փորաւորները սկսած միաբերան երգել մեր այնքան յուզիչ «Ընկալ Քաղցրութեամբ», ես ալ իմ կարգիս փափաքելով հետեւիլ այդ անուշ երգեցողութեան, սկսայ ժամագիրքիս մէջ փնտռել աղօթքին տեղը. բայց դժբախտ

տաքար կամ բարեբախտաբար ժամագիրքս ծեռքէս սահելով ինկաւ գետին եւ էջերը տարտղնուեցան:

Եկեղեցիի այդ գիշերուան արարողութիւնը միայն մոմի յոյսերով ըլլալուն, մութին մէջ չկրցայ գիրքիս էջերը իրար միացնել ու գտնել «Ընկալ Քաղցրութեամբ»-ի տեղը: Սրտնեղած՝ աղօթագիրքիս էջերը ժողվելով գրպանս խոթեցի: Իմ այս ժէսթս չէր վրիպած ծերունի, ալեւոր ուխտաւորի մը սուր աչքերէն: Բարի ուխտաւորը կամաց մը քովս մօտե- նալով ափիս մէջ սեղմեց քանի մը խոշոր արծաթ դրամ, ու րսաւ:

— Տղա՛ս, այս գումարով նոր ժամագիրք մը գնէ՛ վաղը:

Ուրախութիւնս չափ չունէր, երբ ժամերգու- թենէն վերջ վերադարձայ մօրս քով, որ չէր կրցած աղօթքի իջնել մէկ տարեկան քրոջս վրայ «հսկու- մին» պատճառաւ:

Մայրս ծնրադիր աղօթեց մեր անծանօթ կաղ բարերարին բժշկութեան եւ գործերուն յաջողութեան համար, իրեն օրինակին հետեւեցնելով նաեւ զիս:

Յաջորդ օրը նոր ժամագիրք մը, նոր գուլպայ եւ նոր տափառ մը ունէի: Ո՛հ, ինչ երջանկութիւն էր այդ ինծ համար: Մայրս րսաւ:

— Գիտե՞ս տղա՛ս, Տէրը լսեց աղօթքդ, բայց գիտցիր որ Ան, Տէ՛րը, փոխ տուաւ քեզի այդ դրա- մը, ալեւոր ծերունիին միջոցաւ: Երբոր մեծնաս ու կեանքիդ մէջ յաջողութիւն գտնես, պէտք է դուն ալ օգնես այնպիսի կարօտեալներու, որոնց, դո՛ւն, ինքդ, անծանօթ մնաս ինչպէս քեզի ու մեզի անծա- նօթ բարերարը:

Եւ դեռ այսօր՝ երեսունըվեց տարիէ ի վեր
վաղամեռիկ մօրս ծայնը կը հնչէ ականջիս:

Երանելի՛ ծերունի, բայց նաեւ մայրերու բա-
ցառիկներէն էր իմ մայրս, որ կրցաւ մեզ մեծցնել
իր տաքուկ շունչով եւ մտքիս մէջ բոյն դնել տա-
աստուածավախութիւնն ու գթասիրութիւնը:

Այսպէս պատմեց ինծի շոգեկառքին մէջ պս-
տահական հայ ճամբորդ մը, խաչիկ աղան:

ՅԱԿՈԲ ԹԻՒՖԷՆԿՃԵԱՆ

Գահիրէ, 1945 Սեպտեմբեր
«Սարկաւազին Տարեցոյցը», 1946

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ ԿԱՌՈՒՑԱՆԵԼՈՒ ԽՆԴԻՐ

Կը խենթ որ Պոլսոյ երբեմնի Ազգ. Հիւան-
դանոցի բժիշկներէն սեղս հաստատում ՏՏ. Բ-
Թաօնեանի ջանքերով եւ սեղույս երեւելիներու
բարեման մասնակցութեամբ ախտի ձեռնարկու-
հայկական հիւանդանոցի մը կառուցման: Ու-
րախութեամբ յաջողութիւն կը մաղթենք սոյն
ձեռնարկին իրականացման համար, Բանգի սոյն
գին տառապեալ բեկորները ոչ միայն օտար ան-
հոգ ձեռներու տակ կը զտնուին, այլ եւ տարու-
տառի սեղույս Աղփասախնամի սնունդէն կտրելու
գոժմարներ կը ծախսուին սոյն հիւանդներու
խնամքին համար:

Ռ. ՀՐԾԱՆ

«Հայ Սիրտ» Թիւ 23 8-10-926

Ահաւասիկ հրատապ խնդիր մը, որ ասկէջ քսա-
տարի առաջ արծարծուած է Եգիպտոսի մէջ եւ

դեռ մինչեւ այսօր չէ իրագործուած այդ հիւանդանոցի կառուցման երազը: Ինչպէս կը տեսնուի մեր քսանըմէկ տարի առաջուայ մաղթանքը չէ իրականացած եւ տարիներով օտար բժիշկներու խնամքին յանձնուած են մեր աղքատիկ հիւանդները՝ օտար հիւանդանոցներու մէջ, ծախսուելով անոնց համար հսկայ գումարներ (տես Աղեքսանդրիոյ եւ Գահիրէի Աղքատախնամներուն օտար հիւանդանոցներուն եղած վճարումներուն հաշուեցանկերը): Քսան տարի երեսուն տարի, այսինքն շատ քաղում տարիներ, երբ Եգիպտոսի ազգային ֆէտտաններն ու բարեգործներուն նուիրատուութիւնները կրնային այդ ծախսերով հիւանդանոցներ շինել՝ չէ կառուցուած հիւանդանոց մը իսկ: Ատիկա իրականացնել կարելի չէ եղած ու չեն կրցած ունենալ այդ պատուաբեր հաստատութիւնը...

Իսկ այսօր՝ 1947ին, մեր ներգաղթի սեմին, գաղութահայ առաջնորդները կ'ուզեն կառուցանել հոս, Եգիպտոսի մէջ, հիւանդանոց մը, հոն պատրաստուելու համար ապագային մնացորդ գաղութէն ալ ֆառանալիք հիւանդները:

Չենք ուզեր մաղթանքներ ընել մինչեւ իսկ մէկ հայու, ըլլայ ան տմենաանարժան զաւակը ազգին, որ աղքատանայ. րայց քանի որ մինչեւ հիմա չէ եղած հիւանդանոցի կառուցման գործին իրականացումը, հիմա որ աղքատները մեծ մասամբ ներգաղթի փափաքող են, տեղի՛ն է հիւանդանոց կառուցանելու հարց ստեղծել եւ նուիրատուութիւններ ընել, երբ անդին ներգաղթողին, չաւեւեր ներգաղթողին համար պատրաստած են իրրեւ նուէր այծի

մազէ հիւսուած եւ կարուած կնոջ ճաքէթներ (խա-
վը)...

Մեր երկիրը՝ այդ մազերէն պարկեր միայն կը
շինէին՝ ցորենը ջաղացք տանելու համար: Սա-
կայն բարեբախտաբար հայրենիքը ոտքի է եւ կը
դիտէ մեզ, մեր նիստն ու կացը: Յունաստանէն
ներգադթած զարմիկէս վերջերս ստացուած նամա-
կէ մը կը քաղեմ հետեւեալ տողերը.

«1946ին հասանք Հայաստան, մինչեւ այսօր
պետական վարկով ապրեցանք. հիմա որ հանգի-
ցանք եւ մեր տունը լմնցաւ, ա՛լ պիտի սկսինք գոր-
ծի» (տես պատկերը էջ 59):

Ուշադիր եղէք. գործողներ, հայրենիքը ձեզ
կը դիտէ...:

Յուլիս, 1947

Յ. Պ. Բ.

1915—1927

Ազատագրած խուֆք վր հայրսիկներ, որոնք Հայկաթի միջ ձեռագործ սորիկելով
 ինձաբար դարձած, իսկ այժմ աճաւանացած են:

1917-1932

Ան ունի երեք եղբայրներ, աղասարգյանցիկ ժողովրդական, կ'աշխատի արվեստի
 շարժման մեջ: Անիս Բե: Հայրը կ'աշխատի արվեստի մեջ...

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ ԵՒ ՄԵՆՔ

Տնտեսական կեանքը, ինչպէս ամէն տեղ,
նոյնպէս հոս իր նեղացուցիչ պայմանները երկրի
կեանքին վրայ իր ճնշումները կը բանեցը-
նէ, մասնաւորապէս տարիէ մը ի վեր, Դեռ տե-
ւող Բրիգը վերջանալու մօտ ալ չէ. Անգլիական դը-
րամագլուխը երկրէն կամաց կամաց խոյս տուաւ,
Հանգուցեալ Լի Սթար փաշայի սպաննումէն ետք
անգլիական հարստութեան աղբիւրները զգալապէս
դադրեցան հոսելէ, ու տնտեսական տագնապը սկը-
սաւ ծայր տալ, հետզհետէ հասնելով ճնշիչ աստի-
ճանի մը, որ խորհիլ կուտայ.

Եւրոպայի գործարանատէրերը, Մանչեսթըր,
Լիվըրքուլ, Լոնտոն, մասամբ մըն ալ Ֆրանսայի ալ
եւ ալ վաճառականներ, կասեցուցած են իրենց բը-
րեսիները ու այժմ կ'աշխատին կանխիկ, քանքը
սո-
փիւման կամ 3, 4, 5 ամսուան վճարումի պայմա-
նաժամով. Վերջին դրութիւնը շատ ալ գոհացու-
ցիչ չէ վաճառականներուն համար, քանզի 12էն
25 առ հարիւր աւելի գիներով է որ այդ գնումները
կ'ըլլան, ինչ որ կ'ազդէ շուկայի առեւտուրի պայ-
մաններուն վրայ: Քրեսիներու այս դժուարութեան
պայմանները միշտ ալ եղած են Եգիպտոսի համար,
իսկ այժմ աւելի խիստ կերպով գործադրուելով:

Կ'ըսուի թէ Եւրոպայի վստահութիւնը վերցած է Եգիպտոսի վրայէն, քանզի երկրին առեւտրական օրէնքին խստութիւնները բաւարար չեն տեղացի վաճառականներուն նկատմամբ, որով հոս սնանկութիւնները անպակաս մնացած են, այժմ, ալ աւելի բազմանալով:

Եգիպտոսի բարգաւաճման ամենամեծ ազդակն է բամպակի մշակումը: Այս տարի ալ աւելի ըլլալով՝ եգիպտական բամպակի գինն ա'լ ինկած է ի'նչ ինչ պայմաններու տակ. պայմաններ՝ որոնք ստիպեցին կառավարութիւնը լուրջ խորհրդակցութեան առարկայ ընել այս խնդիրը: Վերջերս այդ պատճառաւ «բամպակի միջազգային համաժողով» մը գումարուեցաւ, բամպակի աշխարհին ազդեցիկ անձերու հրաւիրումովը եւ Եգիպտոսի Վեհ. ֆուտա. Ա. Թագաւորին հովանաւորութեամբ:

Համաժողովի նիւթն էր՝ առաւելապէս եգիպտական բամպակի գինին անկման պատճառները փնտռել: Յետոյ, դարման մը տանելու համար այն անել վիճակին, կառավարութիւնը ստիպուեցաւ մէկ միլիոն ոսկիի փոխառութիւն ընել գիւղացիներուն բամպակի մշակումին զարկ տալու ու աւելի լաւ մաքուր բերք մը երեւան բերելու նպատակաւ, խորհելով թէ պիտի կարենայ դիմագրաւել ապագա նեղութիւններուն, բայց առայժմ տագնապը կայ ո'կը մնայ:

Ինչ որ կը վերաբերի մեզ՝ Հայերուս, այնչափ ալ լաւ ու քաջալերակա՞ն չէ: Նշանաւ որ Հայ ծխախոտի գործարանատէրերէն Իփէքեան եւ Կամսարական տունները իրենց ֆաբրիկերը ծախեցին անգլիացի

կան հսկայ ընկերութեան մը եւ կը լսենք թէ Մեյ-
րոնեան եւ Մաթոսեան տուներն ալ բանակցութեան
մէջ են սոյն ընկերութեան հետ։ Ափսո՛ս եթէ այս վեր-
ջիներն ալ ծախուին եւ որոշ պայմաններ-
չիկեն իրենց հայ պաշտօնեայ ու գործաւորներուն ի շահ, ու ա-
նոնք գործէ դադրեցուին. ինչպէս եղած է նախկին
երկու ընկերութիւններու պաշտօնեաներուն մէկ
մասին համար, որոնցմէ շատեր անգործ մնացած են
այժմ։

Այս երեք-չորս ծխախոտի տուները իրրեւ հայ
ամենաաչքառուներն են, ու հայ պաշտօնեայ ու գոր-
ծաւորներէն շատերուն ապրուստի աղբիւրն եղած.
մնացած վաճառականները երրորդական եւ չորրոր-
դական են, ու հազիւ թէ մէկ քանի պաշտօնեաներ
կը պահեն։

Կեանքի մրցումը ամէն տեղ վատթարացած է. զգա-
ցումի եւ խիղճի ի խնդիր ոչինչ մնացած է աշխարհի
մէջ. առեւտուրը ամենասուրբ սկզբունքը ռոքի տակ
է առած. մարդիկ այժմ դրամէն զատ ուրիշ ոչինչ կը
տեսնեն, ու այս այս է. ինչ որ ալ ըսուի շատ քիչ
ու շատ հազուադէպ բացառութեամբ մը միայն։ Այս
անտեղի մրցումներուն մէջ, այս նեղացուցիչ
մթնոլորտին տակ, մեզի համար ամենամեծ դաս-
մը կայ առնելիք, այն է միջոցներ սեղծել ժողովու-
ւելու համար Հայաստան ու խորհիլ հոն՝ մեզի համար,
մեր երկրին համար, երբ կայ իսկ, մեր քրիզին համար։

Եզիպտահայը կը խորհի Եզիպտոսի տագնապը,
Ֆրանսահայը այնտեղիներ, եւ ամէն հայ իր գտնը-
ւած երկրի հոգն իր վրայ առած՝ կը քալէ կորաբա-
մակ։ Այս ամենուն վրայ աւելցնենք նաեւ մեր

իմեհամաւան եւ իբերասեաց, նախանձոտ վիճակը, կը մնանք ամենաթշուառ եւ ամենախղճալի ազգը աշխարհիս:

Երկաթէ բազուկի, կորովի առաջնորդի մը պէտք ունինք՝ ազատուելու համար միանգամ ընդ միշտ ամէն լուծէ, ամէն ցաւէ: Հարուստ ու աղքատ ինքզինքնիս ժողուենք, ամփոփուինք եւ աշխատինք օգնել մեր երկրին՝ օր մը հոն ո'չ քե՛ս ուղբալու համար, այլ ուրախանալու համար մեր շէնցուցած ու շէնցնելիք հայրենիքին վրայ:

Յ. ԹԻԻՖԷՆԿՉԵԱՆ

Աղերսանդրիա
«Աֆինքս», 7 Մարտ 1927

ԻՆՉ ԿԸ ՊԱՅԱՆՋԷԻՆՔ ԵՐԷԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐԻՉՆԵՐԷՆ

.....

1920 Նոյ. 29, Խորհրդային Հայաստանի, մեր հայրենիքին Խորհրդային Միութեան մաս կազմելէն ասդին, մանաւանդ 1922ի Իգմիրի եւ Պրուսայի ժողուրդի գաղթէն ի վեր չենք դադրած պահանջներ ներկայացնել մեր երկրի վարիչներուն:

Ամէն իրաւունք պահանջելու փափաքին դէ՛մ կը ցցուի, նաեւ պարտքեր կատարելու contrepartieին: Չենք անդրադարձած բնաւ թէ, եւ կամ շատ քիչ եւ կամ հազուադիւրօրէն անդրադարձած որ

ամէն պահանջի դէմ պատգի էջ մը կը քացուի: Կատարենք մեր պարտականութիւնը Հայաստանի հանդէպ:

Հետագայ էջերուն մէջ շատ անկեղծ կոչ մը պիտի կարդան ընթերցողներս, ուղղուած Հայաստանի այն ատենուան վարիչներուն, որմէ կրնանք հասկնալ որ 1915—946 աշխարհի չորս կողմը տարողնրւած հայորդիները ի՛նչ սրտամորմոք կոչեր կ'ուղղէին «դռնբացէք»ի՝ մեր հայրենի առաջնորդներուն: Այժմ որ այդ դռները քացուած են լայնօրէն ջանանք օգտուիլ առանց յաւակնութեան եւ իրրեւ պարտապահանք չի ներկայանանք, յիշելով կրկին ու կրկին մեր անցեալը, թղթատելով էջերը այն ատենւան թերթերու, Հետեւեալը նմոյշ մ'է (1927 ի Հայ Սիրսէն) ստորագրուած «Հայրենագուրկ-Քաղաքացի Գր. Ալեքսանեանէ».—

Յ. Պ. Թ

ՀԱՐՅ ՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐԻՉՆԵՐՈՒՆ

Միքէ միքս այսպէ՛ս

Պիտի մնայ Հայաստան

Բանաստեղծ չեմ որ գրչիս թափովը ի գութ շարժեմ ձեր սրտերը, ո՛վ իմ հայրենիքիս վարիչները, ոչ ալ հրապարակագիր՝ որ ի սպաս դնեմ իմ բոլոր կարողութիւնները, ցոյց տալու համար ձեզ թէ ձեր այլամերժ քաղաքականութիւնը մշտնապար ու քանդիչ է մեր հայրենիքին համար. այլ իբր պարզ ու համեստ քաղաքացի՝ հարց կուտամ ձեզ թէ «Մի՞թէ

միշտ այսպէ՛ս պիտի մնայ Հայաստան», որքան սրբո՛ւ
տի մաշումով կ'երգէի այս տողերը. ա՛յնքան դառ-
նութեամբ կը վերյիշեմ զանոնք:

Չեմ գիտեր թէ քանի՛ հազարաւորներու կ'
հասնի այսօր հայրենագութեանը թիւը, սակայն
վստահ եմ թէ ամէն օր ստուար զանգուած մը կը
գաւտուի ու կը հալի օտարութեան այս ամենի ծու-
լարանին մէջ. ինչո՞ւ այսպէս ամուր փակուած են
մեր ամենուս դարերէ ի վեր երազած ու երգած
Հայաստանին դռները. «երկիրը նեղ է, երկիրը աղ-
քատ է», պատճառաբանէք թերեւս. բայց չէ՞ որ
Հայը շինարար եղած է միշտ եւ է. իբրեւ մէկը
անոր շինարար ոգւոյն ականատեսներէն, վստահ եմ
որ անոնք՝ այսինքն մենք, օտարութեան մէջ ցրե-
լածներս կարող ենք արդի Հայաստանի ափ մը հո-
ղին վրայ իսկ բարգաւաճիլ, միայն հաւատք ներ-
շնչեցէք մեզ եւ բացէք դռները մեր բաղձալի
հայրենիքին, որ իրապէս մերն է. փոխանակ կաս-
կածանքի, գուրգուրանքով ընդունեցէք մեզ, ամե-
նուս համար նուիրական եղող հողին վրայ եւ պիտի
ունենաք մեր մանկութենէն ի վեր երգած գրախ-
տանման Հայաստանը:

Եթէ շարունակէք այսպէս փակ պահել հայրե-
նիքի դռները, այս օտարութեան մէջ օրէ օր պիտի
հիւժինք ամէնքս ալ. որքան որ ա՛ռուր հիմերու
վրայ դրուած ըլլայ մեր ազգային դաստիարակու-
թիւնը՝ անտեւական պիտի դառնայ՝ որքան մենք
եւ հաւանաբար մէկ երկու սերունդ վերջ հազիւ
լսելի պիտի ըլլայ հայ անունը, մասնաւորապէս այն

գաղթավայրերուն մէջ, ուր անկազմակերպ վիճակ մը կը տիրէ:

Ինչո՞ւ կ'ուզէք որ գոյութիւն ունենայ Հայաստանը, եթէ երբեք թոյլ պիտի չտաք որ իր ցիրուցան զաւակները հաւաքուին այնտեղ ու մաքուր ցեղին տեւականացումը ապահովեն:

Ո՛վ իմ հայրենիքիս վարիչները, կը կրկնեմ ձեզ իմ գոյժը, հսկայաբայլ կը դիմենք դէպի բարոյական մահ: Եւ զգալով մեր ահաւոր վախճանը, տառապանքով ու վիշտով կ'ապրինք այս հիւրընկալ սակայն միշտ օտար ափերուն վրայ. տարէ՛ք այս շինարար ձեռքերը որ փոխանակ օտարին՝ հայրենիքին օգտակար ըլլան. մի՛ գոցէք մեր առջեւ այդ բաղձացուած դռները եւ ըսէք թէ մինչեւ ե՞րբ այսպէս պիտի մնայ Հայաստան»:

Սպանիոյ Օվիէտօ քաղաքէն հասնող այս ճիւղին վերջիշումը միթէ պիտի չսանձէ՞ր լեզուն անոնց, որոնք կը թերգնահատեն այսօրուան ներգաղթը...:

Յ. Պ. Թ.

Գահիրէ, 9 Յունիս, 1947

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՄԵՐ ՈՒՆԵՒՈՐ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐՈՒՆ

Հայր հայրենասէր է եղած եւ կը մնայ հայրենասէր, սակայն ամէն հայ իր հայրենիքը սիրելու ծեւն ու հասկացողութիւնն ունի՝ իր գիտակցութեան չափով, ներգաղթ պահանջեցինք եւ ունեցանք ներգաղթը, այսինքն պահանջեցինք մեր առնելիքը, իսկ չենք անդրադառնար մեր պարտքին:

Այժմ իրրեւ հայ պիտի առաջարկէի որ ամէն ոք իր կարողութեան ներած չափով՝ օր մը հայրենիքի առջեւ սեւերես չներկայանալու համար, ընծայաբերէր իր լուման՝ որչափ ալ փոքր ըլլայ այդ:

Սկսաւ ներգաղթը. բարի կամեցողութիւնները չպակսեցան եւ մարդիկ աշխատանք կը տանին, բայց պէտք կայ որ շարժինք ազգովին՝ ինքզինքնիս արժեցնելու եւ մեր երկրին առաջնորդներուն ուշադրութեան արժանի ըլլալու չափով:

Մեր մեծանուն հայրենասէր Մինաս Չերազ, 1926ին իր Յորելեանի տօնին օրը, «Սալ Փրաթ»-ի (Մարսէյ) շքեղ սրահին մէջ, բազմահազար Հայերու ներկայութեան՝ սա պէս արտայայտուած էր ի մէջ այլոց:

«Տեղահանութիւնն ու ջարդը անապատի ու գերեզմանի փոխեցին Տաճկահայաստանը, սակայն

Մ Ի Ն Ա Ս Չ Ե Ր Ա Ձ

Հայութեան մոխրեցումն մէջէն Ռուսահայաստանը
բուսաւ իրրեւ փիւնիկ, Արարատեան աշխարհին մէջ
էր մեր ցեղին փառքի օրօրանը, այժմ ալ հոն է մեր
մխիթարութեան աղբիւրը, հոն է մեր յոյսերուն խա-

րիսխը: Օգնե՛նք այդ երկրին, ինչ վարչածեւի տակ
ալ ըլլայ: Հայրենիքը յաւիտենական է»:

Ձեմ կարծեր թէ աւելի հուժկու ծայն մը կոչ
կարենար ուղղել մեզի, քան վերի հեղինակութիւնը
արթնցնելու համար մեր մէջ, այս գերագոյն հայ-
րենադարձի պահերուն, զգացումի ու զոհողութեան
ծայնը, պարտականութիւն մը կատարած ըլլալու
գոհունակութիւնը ունենալու համար:

Արդեօք մեր հայրենիքը կարօ՞ք է մեր ընծա-
յաբերելիք լուսային, Այդ հայրենիքը երբ այսօր
մաս կը կազմէ երկու հարիւր միլիոննոց հսկայա-
կան պետութեան մը, չի կրնար մեզ նման փոքրածիւ-
եւ համեմատաբար աղքատ արտասահմանեանե-
րէ բան նը սպասել, եւ կարօտ չէ մեզի բայց մենք,
դուք, օտարութեան մէջ տարտղնուածներս պէտ-
քը ունինք նուիրարբերելու, զգացնելու համար նաեւ
մեր գոյութիւնը:

Օտարութեան, գաղթաշխարհի մէջ, չկայ միա-
յուն կեանք, ոչ ալ տեւական հարստութիւն, Կ'ու-
զե՞ս լաւ յիշատակ թողուլ, ընծայաբեր եղիր, յիշէ՛
երկիրդ ու ազգդ, յիշէ՛ մանաւանդ երէկդ:

Վաղը ինչո՞վ կը վստահեցնես ինքզինքդ թէ
հարուստ պիտի մնաս: Դիտենք, ունեւորը ո՛չ խը-
րատի, ո՛չ ալ իր դրամին գործածելու կերպին վրայ
խորհուրդ հարցնելու պէտքը չունի, բայց մենք ալ
գիտենք թէ պատմութիւնը շատ մեծ խաղեր կը
խաղայ մանաւանդ հայու գլխուն, երէկուան աղքա-
տը՝ հարուստ, այսօրուան հարուստը՝ վաղը աղքատ:

Ո՛չ միայն լսեցինք ու կարդացինք իրական
պատմութիւններ, այլեւ տեսանք հսկայ հարըս-
տութիւններ, միլիոնատէրներ, որոնց երէկուան-

հաստատուն դիրքը այսօրուան աղքատին դիրքին հաւասարեցաւ:

Օտարութեան մէջ դիրքի եւ հարստութեան կայութեան հարցը մէկ վայրկեանի խնդիր է:

Տարուելով ազահութենէ, գործելով մարդկային սխալներ, ինքզինքդ կրնաս յանկարծ գտնել փլչած տուններու վերնայարկը, մի մոռնար հայրենիքդ:

Կարդացած ըլլալու համար՝ կը յիշեմ ահարկու պատմութիւն մը: 1925ին Ամսթերտամի մէջ, անուրդով ծախուեցաւ 200 միլիոն արժողութեամբ գեղարուեստական առարկաներու հաւաքածոյ մը, որ կը պատկանէր Գաստրիկիոն անուն Վիեննացի միլիառատէրի մը:

Այս միլիառատէրը վիեննացի աղքատ բարբոսնիի մը տղան էր, որ 1914—1918ի պատերազմին, ինչպէս հիմա շատեր 1936—46, իր առեւտրական հանճարին շնորհիւ կը յաջողի հսկայական հարստութիւն դիզել, բայց իր ազահութեամբ, աւելի շատ ունենալու մարմաջով, միլիառները կը փնացնէ ակրնթարթի մը մէջ «սքէքիւլասիոն»ի մը պատճառաւ:

Քանի դուք ողջ էք եւ ունեւոր, յիշեցէք սա թարգմանութիւնը որ վերջեւս Արեւելի մէկ թիւին մէջ լոյս տեսաւ.—

Հարուստ ու աղքատ կուգան ու կ'երբան

Մէկ կանգուն կսաւով միայն...

ԻՆՉՊԵՍ ԳԱՂԹԵՑԻՆՔ

Ահաւասիկ, առանց ոեւէ յաւելուածի, այն «առանձնաշնորհում»-ները, որոնցմով 1923ին մեզ, Հայերուս, թոյլ տրուեցաւ թրքական սահմաններէն դուրս ելլել. —

1. — Ոչ որ իրաւունք ունի ծախելու իր սեփական ստացուածքը.

2. — Անոնք որ արտասահման ազգական ունին եւ իրենց ազգականը գինուորական տարիքի մէջ է, պարտաւոր են վճարել 300 ոսկի պէսէլ, իրենց արտասահմանի ազգականին համար:

3. — Գաղաքական յանցաւորները եւ ամբաստանեալները չեն կրնար օգտուիլ այս ԾՆՈՐՆէն:

4. — Գաղթողը պարտաւոր է իր կալուածներուն տասը տարուան ՀՍԻԿԸ վճարել, եթէ մինչեւ իսկ խոպան մնացած ըլլայ հողը:

5. — Իսկ գաղթողը եթէ ինքը գինուորական տարիքի մէջ է՝ պէտք է վճարէ 3—4—500՝ ոսկի, ըստ իր վիճակին, սակայն ոչ նուազ քան 300 ոսկի:

6. — Կառավարութեան կողմէ ամենախիստ պայմաններու տակ պիտի խուզարկուի եւ եթէ քովը ոսկեդրամ եւ կամ ոսկեղէն զարդեր գտնուին՝ քննարծակապէս պիտի գրաւուին եւ անսաստողը պատիժի պիտի ենթարկուի.

Այս պայմաններուն տակ Յունեւրեմալական

պատերազմի վերջաւորութեան եւ 1923 թուին արտասահման կրցին մեկնիլ նաեւ 1919—1923 ՎԵՐԱԳՐՈՂ հայերը:

Երէկ եւ այսօր՝ 1946—1947՝ մեր ժողովուրդին արտասահման ապաստանած մէկ մասը կը վերահառնայ մայր հայրենիք, ՀՐԱՒԻՐՈՒԵԼՈՎ իրրեւ տէրը երկրին:

Երբ բաղդատութեան դներ երէկի անցեալը եւ մեր սեւ գաղթի օրերը այսօրուան ու վաղուան դէպի հայրենիք մեր վերադարձի պայմաններուն հետ, երես կ'ուզէ, իրր մարդ, քննադատելու համար մեր երկրի վարիչներուն գործունէութիւնը. գոնէ մեզի՝ ներգաղթողներուս:

Կարծես թէ մենք ըլլայինք զոհողութիւն ընողը, մոռնալով մեր երէկը եւ ներկայանալով իրրեւ պահանջատէր, միշտ ուզելով աւելին եւ ալաւելին:

Ընկերներ, բարեկամներ, անոնք, Հայաստանի ձեր եղբայրներն են, որ ձեզ տեղ տալով իրենց նեղ ՏԱՆ մէջ զոհողութիւն կ'ընեն, ոչ թէ մենք որ կը յոխորտանք անտեղի պահանջներ դնելով:

Յիշեցէք ձեր երէկը... եւ պահանջկոտ մի ըլլաք:

Գանիրեկ, Յուլիս, 1947

Յ. Գ. Թ.

ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԷ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎ

.....061000.....

Պերլինի ժողով, Սեվրի ժողով, Լոզանի ժողով, անիմանալի եւ անտեսանելի ժողով, ուր որ ժողով կար՝ հոն կային նաեւ այդ խորհրդաժողովներու երբեմն ներսը, երբեմն ալ դուրսը... հայ ազգի վիզը ծուռ ներկայացուցիչ-պատգամաւորները:

Ուր որ խորհեցանք թէ արդարութիւն պիտի րաժնուէր, հոն վազեցինք, յուսալով որ գոնէ այս անգամ մեզի համար «բան» մը կ'ընեն աշխարհի մեծերը: Անցան շատ մը «այս անգամ»ներ եւ դեռ մեզի համար «բան մը» եղած չէ ու կ'երեւի «բան մըն» ալ ըլլալու նպատակ չկայ...

Մենք՝ Ամերիկեան քաղաքակրթութենէն կ'սպասէինք շատ մը «բաներ» եւ կը յուսայինք թէ օր մը մեծն Ուիլսոնի յաջորդները պիտի 'ԻՒՏԷԻՆ քարտէզը, որ գծած էր ան եւ մեզի համար ալ պիտի խորհէին լաւ «բան» մը:

Բանիցը դուրս եկաւ սակայն, որ անոնք՝ այդ մեծ ազգի դաւակներէն մէկ քանին, փոխանակ Ուիլսոնեան գծուած քարտէզին վրայ Հայաստան մը տեսնելու, անոնք, հոն, այդ քարտէզին վրայ, Հայուն ու Հայաստանի անունն իսկ չեն ուզած գտնել... Այդ նմանեցաւ թուրք Ծովակալին «Մալքա եոզ» նշանաւոր խօսքին, որը մինչեւ օրերս կը գործած-

ւի այնպիսի բաներու համար, որոնք կան, սակայն մարդիկ չկայ կը կարծեն...

Անոնք՝ Ամերիկացիներն ալ, կ'երեւի վարակւեր են իրենց հարեւաններէն:

Ուրեմն Հայը, հայ ժողովուրդը, խարխափումէ խարխափում եկաւ հասաւ այսօրուան (1947ին), եւ սակայն մինչեւ ԱՅՍՕՐ ան ոչ մէկ շնորհակալութեան խօսք ունի իր երէկուան հզօր դաշնակիցներուն, որոնք ամէն մէկ խորհրդաժողով որ գումարուեցաւ Պերլինէն ի վեր... միշտ գոհեցին մեր արդար դատը իրենց շահերուն...:

Անոնք, մեր 1914ի դաշնակիցները, մոռցան մեր դատը եւ ջանացին նաեւ թաղել զայն, Սեփի դաշինքը պատռելով եւ Լօզանով ալ կատարելագործելով զայն:

Երբ հայ ժողովուրդը միահամուռ եւ արդարօրէն, 1939—45ի պատերազմի վերջաւորութեան պահանջեց որ վճարուի նաեւ իր պարտամուրհակը, այս անգամ ալ մեր սիրած ու արդարադատ կարծած Ամերիկացի տնձնաւորութիւններ, մեր պահանջին ի պատասխան, փոխանակ մեզի համար «բան մը» խորհելու, ուրացան իրենց նախորդ եղբայրներուն յանձնարարութիւնը, քիչ մնաց որ ըսէին նաեւ թէ հայ ազգ գոյութիւն չունի:

1887 Օգոստոս 20 «Արմէնիա»յի մէջ մեր՝ մեծանուն հայրենասէր Մրկրտիչ Փորթուգալեան մեր սխալ ընթացքի մասին իր առաջնորդող յօդուածին մէջ սապէս կ'արտայայտուի.—

«Մենք այն աստիճան թեթեւ կերպով կը նայինք հայրենիքի վերականգնութեան գործին վրայ

ՄԵԾ ՌԱԽԻԹՐԱՅ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆՈՍԵՐ

ՄԱՐՏԻՉ ՓՈՐՔՈՒԳԱԼԵԱՆ

որ առանց մեր մէջ զօրութիւն մը գոյացնելու,
առանց մեր մէջ կազմակերպելու հայրենասիրական
գործը, մի քանի յօդուածներ հրատարակել տալով
Հայերու խեղճ դրութեան մասին՝ ֆրանսական
կամ եւրոպական այլ լրագիրներու մէջ, կը կարծենք

որ Եւրոպացիները կը յուզուին եւ մենք հանգիստ
կեցած տեղերնիս՝ անոնք զօրաբանակներ կը դրկեն
Թուրքիոյ դէմ Հայաստանը ազատելու համար եւ
կամ կը միջնորդեն ՌՌԻՍ տէրութեան մօտ որ Հա-
յաստանը ազատէ...:

Օտարներու վրայ յոյս դնելու գաղափարով կը
սնուցանենք հայ ազգին միտքը եւ այդպիսի երկ-
րորդական, չ'ասենք խաբէական յոյսերով կը թու-
լացնենք, կ'սպաննենք անոր մէջ ինքնութեան եւ զօ-
հողութիւններ ընելու նորարժարժ քանքերն...:

1887էն վաթսուև տարի վերջ, նոյն մերկ իրա-
կանութիւնն է որ կայ ու կը մնայ եւ դեռ մեր մէջ
կը գտնուին թերահաւատներ, որոնք կը կարծեն թէ
Եւրոպան ու Ամերիկան մեզի համար «բան» մը
պիտի ընեն...

Այո՛, պիտի ընեն բան մը, եթէ ձեռքերնուն
գայ, պիտի թաղել տան մեզ վերջին անգամ քլա-
ւով, այլեւս «յարութիւն» չ'առնելու պայմանաւ:

Անցեալէն դաս առնելով մեզ կը մնայ ընդու-
նիլ իրրեւ իրականութիւն եւ ԲՍՅԱՐՁԱԿ ԻՐԱԿԱ-
ՆՈՒԹԻՒՆ, մեր այժմու ունեցած Խորհրդային
Հայրենիքը իրրեւ կորիզը ապագայ մեծ Հայաստա-
նի մը: Թէեւ հողամասով նեղ ու փոքր է մեր այժ-
մու հայրենիքը, բայց ան շատ մեծ է իր բանի-
մաց, հեռատես ու փորձառու կառավարիչնե-
րով:

Հայ Ժողովուրդը հաւատք ունի իր առաջնորդ-
րուն գիտակցութեանն ու կարողութեանը վրայ: Այս
Ժողովուրդին՝ քանի որ տրուեցաւ ազգահաւարման
եւ հայրենադարձի ուրախ առիթը ան կրնայ ուռ-

հիլ իր հայրենիքին մէջ, կրնայ շէնցնել իր տունը, բաւ է որ տէր ունի, եւ ուրոյն կեանք պիտի ունենանք նաեւ հայրենադարձներս մենք:

Երբ ոտք պիտի կոխենք մեր հայրենի հողը, երբ պիտի մոռնանք մեր օտարութեան մէջ վիզը ծուռի կեցուածքը, այն ատեն պիտի զգանք Մեծութիւնը այն կեանքին, որուն մենք պիտի արժանանանք: Փառք մեր վարիչներուն որ բացին դռներն հայրենի:

Այլ պէտք չունինք վազելու աշխարհի մայրաքաղաքները՝ մուրալու Հայուն համար «օճախ» մը...

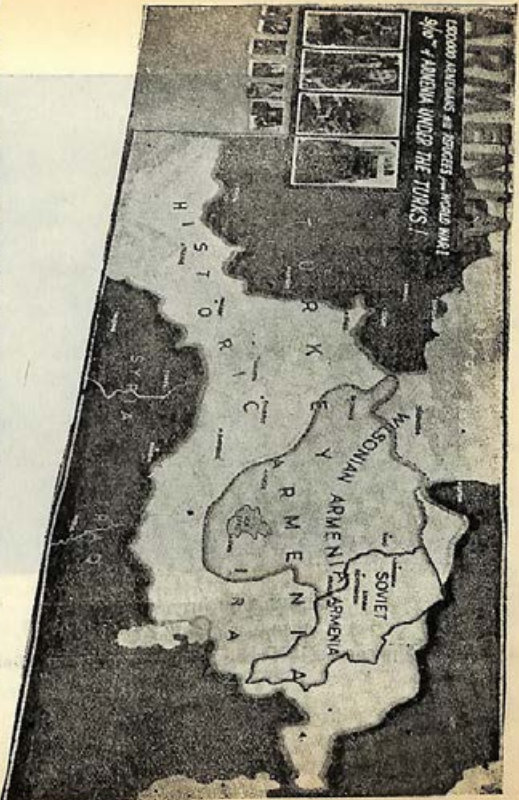
Պիտի ածի՛ս, հասակ պիտի նետես իմ երիտասարդ, իմ սիրուն հայրենիք: Իմ ցեղիս անուշ օրրան, աւերակներէ վերածնող Խ. Հայաստան. Դուն մեր հպարտութիւնն ես, մեր յոյսը, մեր վերելքին երազը:

Յ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

Պանիրեկ, Յուլիս, 1947

ARMED

150,000 ARABIAS IN PRICES, IN WORLD WAR I
\$10~4 ARABIA UNDER THE TURKS!

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՆՏԼԵԱՆ

ՆԼԵԿՏՐՈՆԱՐՏԱՐԱԳԷՏ

Լուսանկարուած 1930-ին, ի Փարիզ, երբ ուսանող էր:
Այժմ եւ. Հայաստան

1922-ի զաղրէն յիշատակ մը

Պիլենիկցի խումբ մը հայրենակիցներու

ԿԵԱՆՔԸ ՄԱՐՍԻԼԻՈՅ ՄԷՋ

ՄԱՐՍԻԼԻԱՆ ՆԵՐԿԱՅԻՍ. — ՄԱՐՍԻԼԱՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹՐ. —
ՊԵՐՊԵՐԵԱՆԻ ՆՈՒԱԳԱՀԱՆԴԷՍԸ. — ՆԵՐԳԱՂԹՐ.
ՄԱՐՍԻԼԻԱՅԷՆ

Մարտէյլ, 17 Յունիս. — Հինգ օրուան հանդարտ ճամբորդութենէ մը վերջ, հասանք Մարտէյլ: Առաջին տպաւորութիւնդ արդէն շատ տխուր է, եթէ նախապէս քաղաքը քեզի ծանօթ է. 25 տարիներէ յետոյ կրկին տեսնելու բախտին արժանացանք Մարտէյլը, բայց այս շէնշող քաղաքը շատ ու շատ տխրած է: Մեր ժամանակին (1920) հազիւ քանի մը հարիւր հայ ընտանիքներ կային հոս, այսօր քաղաքին եւ շրջակայից մէջ կայ աւելի քան 25 հազար Հայութիւն:

Նրէկ, Կիրակի, 16 Յունիս, երգահան Օննիկ Պէրպէրեանի նուգահանդէսը տրուեցաւ Մարտէյլի Օրերային մէջ: Ժողովուրդը հեռաւոր տեղերէ անգամ եկած էր ունկնդրելու իր մեծատաղանդ հայրենակիցը, որ իրապէս երեք ժամ հիբնոսացուց մեզ իր սքանչելի հայկական պատարագով, Պ. Պէրպէրեան մարզած էր խումբ մը Յրանսացիներ (ռատիօկայանի երգիչ խումբը) որոնք սքանչելիօրէն երգեցին «Բրիստոս ի մէջ մեր յայտնեցաւ», «Հայր մեր» եւն: Օրերային մէջ ասեղ ձգելիք տեղ չկար:

Հայերէն շատ շատերը պատերազմէն հարըս-

տացած են, բայց դրամը արժէք չունի, քանի որ ոչ ուտելիք կայ եւ ոչ հագուելիք: Շատ գէշ տպաւորութիւն թողուց քաղաքը իմ վրաս. շատ խեղճութիւն ու թշուառութիւն կայ հոս: Ամբողջ հայ գործաւոր դասակարգը կը պատրաստուի Հայաստան մեկնելի 1947ի գարնան: Հոս սլէտը եղած կազմակերպութիւնը ըրած են արդէն: Ազգային ճակատը Առաջնորդարանին դերը կը կատարէ, որպէս թէ կառավարութեան մէջ կառավարութիւն եղած ըլլար: Հոս «նոր կեանք» անունով թերթ մը կը հրատարակուի, համայնավար ուղղութեամբ, Հայկական Ազգային ճակատին կողմէ. «Հայ Սիրտ» թերթի նախկին խմբագիր Պ. Թ. Եղիշէի արտօնատիրութեամբն ու խմբագրութեամբը:

Պատերազմի տարիներուն անօթի ու անսուղ մնացողներ խխտ շատ եղած են եւ այդ պատճառաւ ալ ժողովուրդին բարոյականը խորապէս խաթարուած է: Աստուած օգնէ Յրանսայի. եթէ հարկ եղած կարգադրութիւնները ժամանակին չըլլան, չեմ գիտեր թէ ո՛ւր կը յանգի այս անբաղձալի կացութիւնը:

«Արախ», 22 Յունիս 1946

Թ. Պ. Թ.

ՆԱՄԱԿ ՔՐԱՆՍԱՅԷՆ

Լիոն, 11 Յուլիս.— Բաւական օրեր Մարսէյլ մտալէ յետոյ, ուրկէ ղրկեցի իմ առաջին թղթակցութիւնս, այժմ Լիոնէն կը ղրկեմ կարգ մը տեղեկութիւններ, հայկական կեանքին եւ տեղւոյն ապրելակերպին մասին, առ ի ծանօթութիւն Ֆրանսա գալ փափաքողներուն:

Նախ պանդոկներու վարձքը, միայն պառկելու համար, 150—250 ֆրանք է միջակ տեղերու համար, իսկ 250էն մինչեւ 500 ֆր. առաջնակարգներուն համար, մէկ գիշերը: Ինչպէս ըսինք, գրեթէ ամէն բան քարթով է, շատ քիչ քաջառութեամբ: Հացը սեւ է, կերակուրները ոչ շատ հաճելի: Կրնաք 250 ֆրանքով միջակ ճաշ մը ընել, իսկ եթէ առաջնակարգ ճաշարան մը մտնէքն կարելի է լաւ կերպով կշտանալ 500—750 ֆրանք վճարելով: Կանոնաւոր կեանք մը վարելու համար պէտք է ծախսել, պանդոկով միասին, օրական 1,500 ֆր., իսկ նուազագոյնը օրական 750 ֆր. պէտք է, վերադարձին քանի մը քիւոյ պակսած ըլլալու պայմանաւ...:

Միջանկեալ ըսեմ որ, եթէ սենեակնիդ օր առաջ չվարձէք, կրնաք պառկելու տեղ չգտնել: Նոյնպէս երկաթուղիի տոմսը պէտք է զնել քանի մը օր առաջուրնէ: Ֆրանսա մուտքի ատեն մաքսատան

մէջ շատ դժուարութիւն չեն տար. ընդհակառակը, բարեացակամ վերաբերում ունին օտարներու հանդէպ. միակ րաները գորս կը հարցնեն գորգ եւ սիկարէթ են. ուտելիք եւ հագնելիքի համար բնաւ խըստութիւն չկայ:

Առեւտրական գործերով ճամբորդողները հարկ է նախապէս թղթակցած ըլլան Ֆրանսայի հետ, հապառակ պարագային ոչ ոք կը հետաքրքրուի իրենցմով. Դրամն ալ կարեւորութիւն չունի, որովհետեւ գործարանները արգէն չեցուն են ապսպրանքներով: Ֆրանսայի ճարտարարուեստը շատ լուրջ աշխատանքի լծուած է. Իրենք ոչինչ ունին. ամէն բան արտածումի համար է: Լիոնի մէջ մէկ հատ մետաքսէ կնոջ հագուստցու չկայ, չկրցի գտնել. խանութները չունին, չեն ծախեր... սեւ շուկան ալ անծանօթներու ոչինչ կուտայ:

Հայկական կեանք. — Գացի Սէնթ Էթիէն, Սէն Շամոն ճարտարարուեստական քաղաքները: Հայերը ընդհանրապէս գործաւոր եւ պազարներու մէջ ցուցադրութեամբ զանազան ապրանքներ ծախողներ են: Բաւական թիւով ալ վաճառականներ կան մանաւանդ Լիոնի մէջ: Հայերը, ինչպէս ծանօթ է, 1922էն ի վեր շատցան Ֆրանսայի մէջ. երիտասարդները այնքան լաւ շեշտով կը խօսին ֆրանսերէնը որ կարելի չէ զանոնք զանազանել տեղացիներէն: Միայն թէ, դժբախտաբար, շատ մը յոռի եւ տգեղ սովորութիւններ բոյն դրած են իրենց, մէջ. ազասովորութիւններ բոյն դրած են իրենց հասկցած տութիւնը շատ գէշ ըմբռնած են իրենց հասկցած ծեւով եւ քիչ մըն ալ աւելի... Պատահականօրէն

Լիոնի մէջ հայկական հարսանիքի մը ներկայ գրտնըւեցայ. եթէ երբեմն երբեմն տարէցները հայերէն կամ թրքերէն բառեր չփախցնէին իրենց բերնէն, պիտի կարծէի որ գաղիացիներու հարսանիք է:

Ամէն անոնք որ կը խորհին հոս գալ ու հաստատուիլ, լաւ կ'ընեն որ տեղերնին ծանր նստին Եգիպտոսի մէջ, մինչեւ որ Հայաստան մեկնին... Հոս ոչ երիտասարդ տղու եւ ոչ ալ աղջկան տեղ է մեր հին հասկացողութեամբ:

ՅԱԿՈՐ ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ
«Արաբ», 20 Յուլիս 1946

ԿԵԱՆՔԸ ՅԵՏՊԱՏԵՐԱԶՄԵԱՆ ՓԱՐԻՉԻ ՄԷՋ
ՄԻԼԻՈՆԱՏԵՐԵՐՈՒ ԱՌԱՏՈՒԹԻՒՆ
ՅՈՒԼԻՍ 14Ի ԱԶԴ. ՏՕՆԸ

Փարիզ, 15 Յուլիս. — Քիչ մըն ալ Փարիզի կեանքէն, ուր անցայ Լիոնէն ետք: Որչափ քաղաքը կը մեծնայ, այնչափ ալ ծախսերը: Փարիզի մէջ պանդոկները աւելի սուղ են, նոյնպէս եւ ճաշարանները: Տանք քանի մը նմոյշներ. Նախաճաշը, հինգէն տասը կրամ կարագ, 25էն 30 տիրհէմ սեւ հաց, սուրճ ֆրանսական (Սստուած սուրճ ընէ) եւ սէրը առնուած կաթ (գրեթէ ջուր) 60էն 100 ֆրանք: Կէսօրուան ճաշ. քիչ մը ժամպոն, քիչ մը կարագ, քանի մը հատ անչուէզ. պնակ մը մսեղէն, պնակ մը կանանչեղէն, պտուղ եւ սուրճ. 500էն 600 ֆրանք:

խսկ եթէ պատահի որ langouste կամ homard (խեց-
գետինի տեսակներ) ուտել փափարիս, մէկ անձ
մինչեւ 1500՝ ֆրանք գինիով միասին, թէեւ լաւ մը
կը կշտանաս. Իրիկուան ճաշ. գիները նոյնն են. եթէ
դրամը շատ կը սիրես, կրնաս փառաւորապէս անօ-
թի պառկի կէսօրուան ճաշովդ, մինչեւ յաջորդ
օրը.

Անցողակի ըսեմ թէ սեւ շուկայի ճաշարաննե-
րու փեղկերուն վրայ գրուած գիներն են՝ կէսօրուան
ճաշ 75 ֆրանք. բայց 750 ֆրանք՝ վճարելով հա-
զիւ կրնաս կշտանալ: Վա՛յ քեզ եթէ դրամ
չունիս...: Այս տեսակի սուղ գիներով ճաշարա-
նները լեփեցուն են յաճախորդներով, որովհետեւ
Ֆրանսայի մէջ միլիոնատէրները շատ ու շատ քող-
մացեր են: Մարդոց դրամապանակները 100 յոցնե-
րով կը բացուին: Ի հարկէ խօսքս ոչ պաշտօնեայ
եւ ոչ ալ գործաւորներուն համար է:

Փարիզի խանութներուն ցուցափեղկերը աւելի
լեցուն են քան Մարսէյը, Լիոն եւ այլուր. բայց շատ
քիչ ապրանքներ կան, որոնց ծախսելիւր ազատ է
մնացեալները բոլորն ալ քառթով են. Միայն պեր-
ճանքի առարկաներն են որ կրնաս ազատ գնել:

Երէկ, 14 Յուլիսի Ազգ. մեծ տօնին առթիւ,
պաշտօնական տողանցք տեղի ունեցաւ քաղաքին
զանազան պողոտաներուն վրայ. Ժողովուրդը ճամ-
բաներուն երկու կողմը շարուած, հարիւր հազար-
ներով կը ծափահարէր տողանցքը: Ոչ մէկ խլըր-
տում, ոչ մէկ շշուկ. կարգ կանոնը սքանչելի. Բայց
մէկ բան միայն կրցայ խորհիլ. այսքան զրահապատ
ինքնաշարժեր, հրասայլեր, տեսակ աներե-
ւակայնի զէնքեր գոյութիւն ունին եղեր, հապա

ինչքան շուտ պարտուեցան ֆրանսացիք. այդ զարմանալի թուեցաւ ինծի: Բայց մաղթենք որ ֆրանսան շուտ վերականգնի:

Փողովուրդը քաղաքին ամբողջ արուարծաններուն մէջ իսկ խելայեղօրէն կ'զրօսնուր, կը խաղար, փողոցները տղոց համար մասնաւոր խաղատեղիներ պատրաստուած էին: Ինչե՞ր, ինչե՞ր, իսկ մեծերուն համար ալ պար՝ մինչեւ առաւօտ: Բարեացակամ ֆրանսացի բարեկամի մը ինքնաշարժով գիշերը մինչեւ ժամը երկու փարիզի շրջակայքը կը ցանք պտըտիլ եւ դիտել ամէն բան: Անշուշտ հանգստաւէտ է այս կեանքը, պայմանաւ որ սեւ շուկայէն պէնզին գնելու ստիպուած չըլլաք եւ ճաշարաններու ցուցափեղկերուն վրայ 75 ֆրանք ծախուցուած գիւնները մէջի ճաշերովը իրականանան...:

Հայկական կեանքի հետ դեռ չկրցայ շփում ունենալ, հետեւաբար այդ մասին կը գրեմ յառաջիկային:

Յ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

«Աւստ», 27 Յուլիս 1946

ԲԱՐԻՁԻ ՀԱՅՈՅ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԵՋ

ԱՆԴՐԱՆԻՎԻ ՇԻՐԻՄԸ

ՓԱՐԻՁԱՀԱՅ ԿԵԱՆՔ

Փարիզ, 22 Յուլիս. — Երէկ, Կիրակի, առաւօտուն գացի Հայոց եկեղեցին եւ ներկայ եղայ Ս. Պատարագի արարողութեան: Հակառակ որ նախա-

պէս ծանուցուած էր թէ Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետէն եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն եւ հայ ժողովուրդին ուղղուած կոնդակ մը պիտի կարգացուէր, հազիւ 150էն 200 հոգի ներկայ էին, այն ալ մեծ մասամբ չափահաս ու տարիքոտ երկսեռ ազգայիններէ, մինչ երիտասարդութիւնը բոլորովին բացակայ էր:

Կոնդակը կարգացուեցաւ խոր լռութեան մէջ, ժողովուրդը մտիկ կ'ընէր կարգացուածէն բառ մը չփախցնելու եւ լսելու փափաքով կոնդակին բովանդակութիւնը, որ ներկայ պատերազմի ընթացքին հակութիւնը, որ ներկայ Խորհրդային երկիրներու, Հայ ժողովուրդին ըլլայ Խորհրդային երկիրներու, ըլլայ արտասահմանի մէջ ցոյց տուած պարտաճանաչութեան գովեստը կ'ընէր ու անոր զոհողութեան ոգին կը գնահատէր, հրաւիրելով աշխարհի Հայութիւնը համերաշխ եւ հայկական ոգիով ապրիլ ամէն տեղ: Յետոյ հայ ժողովուրդին իր իրաւունքներուն տիրացումին, ու Մեծն Սթալինի հրամանաւ իջմիտութեամբ թէ ուրիշ տեղեր գրաւուած ինչքերուն վերադարձուելուն եւ կրօնական գետնի վրայ ալ իրաւունքները պերարանալու, կրօնական թերթեր հրատարակելու եւ այլ բազմազան ազատութեանց տիրանալուն գովասանքը կ'ընէր, այդ բոլորին իրականացմանը մէջ կարեւոր բաժին մը տալով իրականացմանը մէջ կարեւոր բաժին մը տալով հայ ժողովուրդին գիտակցութեանը եւ պարտաճանաչութեան ոգին դէպի Խ. Խուսիան:

Եւ այն օրը, կէսօրէն յետոյ գացի Բէր Լաշէզի գերեզմանատունը տեսնելու համար մեր ազգային հերոս Զօր. Անդրանիկի գերեզմանը, որուն վրայ

ազատագրումէն յետոյ՝ բազմահազար ժողովրդեան
 ներկայութեան մահարձան մը կանգնեցուցած էին.
 Մահարձանը, խիստ խորհրդաւոր, կը ներկայացնէ
 Զօրավարը նստած իր ծիռն վրայ, մէկ ձեռքը հե-
 ռադիտակ, միւսով՝ ծիռն սանձը բռնած, իսկ ծախ
 կողէն ալ սուրը կախուած վիճակի մէջ, մինչ ծին
 ժայռի մը վրայէն ցատկելու դիրքին մէջ կը գըտ-
 նըւի. Դադափարը հիանալիօրէն յղացուած է. քայց
 ինչ տեսակ քարէ շինուած է, եւ ան ալ շատ պրզ-
 տիկ: Զեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ աւելի լաւ մարմարէ
 եւ աւելի մեծ չեն շինած արձանը, որպէսզի քիչ մը
 քնականին նմանէր. Արձանին ցակտին կան հայերէն
 եւ ֆրանսերէն արձանագրութիւններ. Ֆրանսերէնը
 սապէս.

Au GENERAL ANTRANIK

Héros National Arménien

1866—1927

érigé par souscription nationale

Նախ քան ամէն քան, ծաղիկ դնելիք տեղ մը
 չկայ՝ գերեզմանաքարին ոչ վրան, ոչ շուրջը եւ ոչ
 ալ մնայուն ծաղիկներու յատուկ միջոց մը գերեզ-
 մանին շուրջը: Անդրանիկէն քիչ անդին կան շիրիմ-
 ները ուրիշ Հայերու, ինչպէս Տիգրան Պագրճեան,
 Բէլլէկեան, Կէանչուցեան, Մանիսալեան, Պարկիրճ-
 եան, ամէնքն ալ շինուած սքանչելի քարերով եւ
 զարդարուած միշտ թարմ ծաղիկներով: Արդեօք
 կարելի չէ՞ր ծաղկազարդել եւ գերեզմանատան
 պաշտօնեային փոքր ամսական մը վճարելով մշտա-
 դաւար պահել մեր շատ թանկագին Անդրանիկի

գերեզմանը: Հակառակը կը կարծեմ այնքան ալ պատուարեր չէ ազգային տեսակէտով. իսկ թէ ի՛նչ է փրանսացի անցորդներու խորհրդածութիւնը, ահաւասիկ:

Eh bien! pour un héros national ce n'est pas fameux, c'est bien pauvre...

Զեզի խոստացած էի այստեղի հայկական կեանքէն խօսիլ: Փարիզ եւ արուարձանները բազմահազար Հայութիւն կայ, տեղ տեղ հայկական քաղաք իսկ կազմած են, ու շատերուն տղաքը շաբաթը մէկ կամ երկու անգամ հայերէն դաս կ'առնեն՝ Հինգշաբթի եւ Կիրակի, բայց շատ ալ քաջալերիչ չէ այս տեղի հայկական կեանքը: Եթէ մէկ սերունդ եւս անցնի, ալ Ֆրանսայի մէջ մեր նախնիքներու կեանքի անուշութենէն բան մի՛ փնտռէք: Ամէնքն ալ այստեղի սովորութիւնները իւրացուցած են գրեթէ... Երանի թէ դէպի լաւը բան մը ըլլար: Զրահմ աւելի լաւ:

Յ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

«Արաբ», 10 Օգոստոս 1946

ներր հիմնած են. աղքատախնամ մարմին մը, որ շնորհիւ խումբ մը շնորհալի հայուհիներու ջանքերուն, ինչպէս Տիկնայր Միսիրեան, էմիրզեան եւն., կ'օժանդակէ անտէր եւ չքաւոր ծերերուն:

Պեմիգայի մէջ կեանքը աւելի սուղ է քան Ֆրանսա: Այստեղ լաւ պանդոկի մը մէջ 350 էն մինչեւ 500 պեյճիգական ֆրանք, այսինքն երկու եգիպտական ոսկի պէտք է վճարել մէկ գիշեր միայն պառկելու համար, իսկ ճաշերը — հոս ալ սեւ շուկայ — 150 էն մինչեւ 450 ֆրանք, եթէ զարեջուր կ'ուզէք. ժամպոն, հաւ, կանաչեղէն, պտուղ եւ լաւ սուրճ մը ունենալ: Ազատութիւն անսահման. աւելի լայն քան Ֆրանսայի մէջ... Իսկ ժողովուրդին կացութիւնը ընդհանրապէս ոչ կայուն, քանի որ inflationի վախը ամէնուն սրտին մէջն է. եւ ամէն որ դրամը ապրանքի կապելու մտահոգութիւնը ունի: Հոս ալ ամէն բան կայ, եթէ օրական երեքէն չորս եգիպտ. ոսկի ծախսելու կարելիութիւնը ունիս, ապա թէ ոչ ընտանիք պէտք է ունենաս անօթի չմնալու համար:

Գործերն ու ճարտարարուեստը ոտքի կանգնելու վրայ են: Այդ ուղղութեամբ ոչ մէկ ճիգ կը խնայուի, բայց նախանիւթերու պակասը զգալի է: Ֆրանսայի նման հոս ալ երկրին արտադրութիւնը տեղւոյն վրայ աւելի սուղ է քան դուրս զրկուածը, որուն համար կառավարութիւնը որոշած է աւելի աժան գիներ, որով վաճառականը կը նախընտրէ երկրին մէջ ծախել իր ապրանքը փոխանակ արտածելու, եւ ճիշդ ատոր համար ալ չի կրնար պէտք եղածին չափ նախանիւթ ձեռք ձգել: Կրնանք ըսել որ դեռ անկայուն վիճակ մը կը տիրէ Եւրոպայի մէջ:

Ալեքսան, 17 Օգոստոս 1946

Յ. ԹԻԻՖԵՆԿՃԵԱՆ

ՄԻՅՏ ՆԵՐԳԱՂԹ

.....

Մօտերս պիտի սկսի ներգաղթը նաեւ եգիպտոսէն: Քաղաքացի Յովհաննէս Յակոբջանեանի ժամանումն ու ներկայութիւնը մեր մէջ փայլուն փաստն է որ պիտի իրագործուի նաեւ երազը Եգիպտահայութեան մէկ մասին, եւ անոնք, հայրենակարօտ գաւակները հայրենիքին, բարեբախտութիւնը պիտի ունենան ողջունելու Մայր Հայրենիքը:

Բայց, մեր մէջ շատեր, չարակամ թէ տգէտ, բաւական սկսած են մտահոգուիլ այս իրականութեան առջեւ:

Շատ մը ժամանակ առաջ կը տարածայնուէր թէ այս տարի Եգիպտոսէն ներգաղթ պիտի չըլլայ: Ինչ հոսք ըսուեցաւ թէ շատ դոյզն թիւ մը միայն պիտի կրնան ներգաղթել եւ այն ալ աղքատները միայն... Կարծես թէ աղքատները անարժան լինէին եւ կամ արհամարհեալ տարր մը, իսկ այժմ ալ կ'ըսուի թէ իրենցիները... պիտի տարուին:

— Ինչո՞ւ չեն բանար դռներն հայրենի: Հայը փոխանակ Պուէնոս Այրէս եւ կամ այլուր կամաւոր զինուոր մեկնելու, լաւ է որ մեկնէր Հայաստան իր եղունգներովը փորելու հողը հայրենի: Այսպէս կը գրէին հայրենասէրները (923 Նոյեմբեր, «Հայ Միւրտ»):

Թէ արծանագրուած էք: Եթէ պատասխանդ լինէր այո՞, այն ատեն առանց ամօթի կ'ուզէին ստուգել՝ ներգաղթողի վկայականդ տեսնելով:

Թիւնը ունի մեր բարքերուն, վատահ ենք որ պիտի
անօրինեն իրենց լաւագոյնը գաղութիս ներգաղթող-
ներուն բարօրութեանը համար:

Վերցնենք մեր կամաւոր չկամութիւնը որ
խնդումներես կ'ուզենք կլլեցնել անոնց, լաւ կ'ըլլայ
որ օգնենք իրենց եթէ մեզմէ պահանջեն այդ:

Հայրենիքը պիտի ընդունի կոյրն ու կաղը,
կուսակցականն ու անկուսակցականը, բաւ է որ
հայ ըլլայ ներգաղթողը:

Մեր երկրին մէջ արժէքը անձինն է ոչ թէ, ոս-
կիի թէգերուն ու տիկնոջ ականջի օգերուն քարերուն
մեծութեանը...

Զխանգարենք գիրենք, կարգապահ ու հնազանդ
լինինք: Մենք Սոփեաական Հայաստանին ոչինչ ենք
տուած որ պահանջի իրաւունքներ ներկայացնենք.
երբ հո՛ն տեղաւորուինք՝ այն ատեն թէ կ'աշխա-
տինք, թէ կը պահանջենք: Այժմ միայն հարկ է
չխանգարել մեր պատուիրակին աշխատութիւնը:

Մի վախնաք, անոնք ոչ ոքի, կ'ըսեմ՝ ոչ ոքի
ազդեցութեան տակ կը մտնեն, ոչ ոքի կողմէ րոնո-
polisé կ'ըլլան, մի մտահոգուիք. անոնք կը գործեն
Հայուն համար, եւ ամենայեւորն հայը իրենց հա-
մար կրնայ ամենաառաջինը ըլլալ երբեմն:

Ուրեմն համբերութիւն եւ լուծութիւն, հայրենա-
կից, թերեւս վաղը քու կարգդ է...:

ՅՍԿՈՐ ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

«Արախ», 5 Յուլիս 1947

ՆԵՐԳԱՂԹԻ ԼՈՒՍԱՆՅՔԻՆ ՎՐԱՅ

«Chaque personne a deux patries,
la sienne et la France».

Առածի տեղ անցած վերի ասացուածքը ես պիտի թարգմանէի՝ «Ամէն անձ երկու հայրենիք ունի. նախ իրը, ապա իր ապրած երկիրը»:

Հայրենադարձի առթիւ ամէն ոք քաղաքագէտ դարձած է. Այժմ բերանը քացողը խրատական մը ունի տալիք իր հարեւանին. «Ուշադիր ըլլալու ենք»: «Եգիպտական կառավարութեան օրէնքներուն եւ ժողովուրդին զգացմանց դէմ գործելու չենք»... «Հոս մնացող հայերու ապագային վնաս գալիք արարքներու մէջ գտնուելու չենք»: «Ուշադիր, ուշադիր...»:

Ես կ'ուզէի հասկնալ՝ թէ մարդ երբ իր հայրենիքը վերադառնալ ուզէ՝ քաղաքական յանցանք մը՝ եւ կամ՝ իր անպնշականութիւն գտած երկրորդ հայրենիքին դէմ վատութիւն գործած կ'ըլլայ... Պատասխան ի հարկէ ո՛չ: Այժմ աշխարհի ժողովուրդին մէկ մասը տեղափոխուելու վրայ է դէպի

միւս մասը: Պրագիլիա, Արժանթին, Աւստրալիա, Նոր Զելանտա, Ֆրանսա եւ այլ երկիրներ՝ կը պահանջեն եւ հրաւէր կը կարդան գործաւոր, աշխատաւոր ձեռքերու, անոնց համար ստեղծելով աշխատութեան հրապուրիչ պայմաններ:

Ուրեմն՝ ոեւէ օտար երկիր զաղթելը յանցանք եւ կամ անխոհեմ քայլ մը չի՝ համարուիր, բացի Հայաստան ներգաղթելէ:

Հապա ինչո՞ւ համար անփոխարինելի Զօհրապներ, Ակնունիներ, Բիւրատներ նահատակուեցան. հապա ինչո՞ւ Ապրիլ 24ի Սգատօններ սարքելու վառ ջանալ պահել հայու հոգիին մէջ հայրենասիրութիւնը:

Զկայ երկու ճամբայ՝ կա՛մ ներգաղթը նպատաւոր է եւ կամ՝ աննպատ: Կա՛մ մենք արտասահմանի մէջ ունինք հայապաշտպան հաւաքակաւութիւն եւ կամ՝ ո՛չ: Ուրեմն ճակատաբաց ու անվախ ուղղութիւն ցոյց տալու քաջութիւն կ'ուզենք մեր արտասահմանի թէ՛ հաւաքական եւ թէ՛ անհատ հակաճառողներէն:

Բայց անմիջապէս առանց սպասելու այդ հարցմանց պատասխանին, ժողովուրդը տուաւ արդէն իր որոշումը՝ արձանագրուելով ներգաղթին քաղմահազար թիւերով: Կը սխալի՞ եւ կամ սխալա՞ծ արձանագրուողը. այդ իր գիտնալիքն է: Արձանագրուողը իր բնական երկրորդ հայրենիքէն ղրժնագրուողը իր բնական երկրորդ հայրենիքէն ղրժնագրուելու չունի, ոչ ալ ապերախտութիւն՝ անոր հանդէպ. ներգաղթողը թերեւս աւելի սէր ունի իր առժամաբար բնակած երկիրներուն հանդէպ, քան շատ մը մնացողներ՝ որոնք աւելի անձնական զօնձ

հաշիւներէ մղուած՝ պապական են պատէն աւելի...

Մենք ունեցանք հայրենիք, կ'ուզենք հո՛ն ապրիլ: Թող ոչ ոք համարժակութիւնը ունենայ քննադատելու անտեղիօրէն՝ մեր մեկնումի պարագան: Իսկ անոնք որ իրենց մէջ բաւականաչափ ոյժ չունին եւ ի պահանջել հարկին չեն ուզեր գոհողութեան ոգի յայտնաբերել, անոնք աւելի լաւ կ'ընեն չերթալ Հայաստան:

Տեսէք թէ ինչ կը գրէ հայ մը, հայու գաւակ մը, հայու մը. —

«Տղոցը համբոյրներ, հօրեղբօր օրհնութիւններ, թող իրենց ամբողջ կեանքը գարուն դառնայ, կ'ուզեմ իրենց կրկնել Յովհաննէս Թումանեանի խօսքերը. «Ապրէք տղերք, բայց մեզ պէս չ'ապրէք»: Այո՛, մեզ պէս՝ բաժնուած սիրելիներէ կարօտ հոգւոյն, արցունքը աչիկն թող չ'ապրեն անոնք: Որքա՛ն պիտի ուզէի տեսնել զիրենք, գրկել, համբուրել վայելել»:

Օրհնէնք մըն է մեզի՝ աշխահի չորս հովերուն տարադնուած հայերուս՝ մեր երկրի մէջ հաւաքումը. իբրեւ բարիք՝ այդ բաւ է մեզի:

Մենք կ'ուզենք իրարու քով գալ, զիրար հոտւըտալ, իրարմով մխիթարուիլ, ապրիլ հաւաքաբար, ուրախացնել կարօտէն մաշած մեր սրտերը: Մենք գոհ պիտի մնանք ամէն վայելքէ ու փառքէ զրկուած ապրիլ, պայմանաւ որ սիրելիներու մօտ գըտնուինք:

Միացուցէ՛ք մեզ, ապրեցուցէ՛ք մեզ հաւաքաբար եւ մենք սիրով պիտի բաժնենք մեր աղն ու

հացը, ջե՛նք ուզեր փարթամ կեանք: Ո՛հներ կ'ուզենք
ապրիլ, աշխատիլ, տանջուիլ, վայելել, մինչեւ իսկ
մեռնիլ, բայց իրարու եով, իրարու մօս: Բաւ է
կարօտը սրտերնուս հալինք ու մաշինք:

Անիծեա՛լ ըլլան մեզ իրարմէ զատողները,
Ջատուած մնան նաեւ իրենք, Անիծեալ ըլլան ա՛լ
աւելի՝ մեր միացումը արգիլել ուզողները, Կեցցէ՛
Ներգաղթը, կեցցեն՝ զայն դիւրացնողները: Հազա՛ր
ապրին հայուն ղուրպէքը ջնջողները:

Յ. ԹԻՒՖԷՆԿՉԵԱՆ

«Կեանք Եւ Գիր», Բ. Հասուր, պր. Ը.

Գահիրէ, Ապրիլ 1947

ԵՐԿՐԷ ԵՐԿԻՐ

Վերջին կէս դարը Հայուն համար տեւականօրէն արտագաղթի շրջան մը եղաւ: Դէպքերը յաջորդեցին իրարու՝ ստեղծելով միշտ արտագաղթի պատճառներ: Մեր սերունդը հանգիստ ու դադար չունեցաւ, երկար ժամանակ ունէ երկրի մէջ տեւականօրէն հաստատուելու բախտը իրեն չվիճակուեցաւ 1890էն ի վեր:

Պատմագիրներու թողլով Հայոց քաղաքական կեանքի վերջին կէս դարու դէպքերուն նկարագրութիւնը՝ մենք պիտի ջանանք ցոյց տալ թէ հայ հաւաքականութիւններէն առաջ եւ անոնցմէ զատ, հայ անհատին ինչ է արժած օտարութիւնը:

Ուրեմն՝ կէս դարէ աւելի է որ հայը կը գաղթէ ակամայ, երբեմն լոկ կտոր մը չոր հացի ի խընդիր, երբեմն արդիւնք՝ հալածանքի, շատ անգամ քարոզելէ մագապուրծ՝ ապաստան մը փնտռելու, այսպէս կեանքի աներեւակայելի ու անտանելի պայմաններուն մէջ՝ Հայր գաղթած ու Ա.ՊՐԱՄ է:

Այս կենսունակութիւնը՝ ազգապահպանման տեսակէտէն՝ հպարտութիւնն է մեր ցեղին, որ թէեւ թափառաշրջիկ. անտուն ու անտէր, բայց կառչած իր հաւատքին, մնացած է ՀԱՅ ամէն տեղ: Մենք չենք կրնար ուրանալ սակայն թէ Հայր իր ցեղային շնորհներէն շատ բան է կորսնցուցած:

Դէպքերու զանազան բերումով՝ հայ անհատը տեւական. հաստատ հիմք չունեցաւ իր թափառականի հանգամանքով, ոեւէ երկրի մէջ հաստատուելով: Ուրեմն թափառաշրջեցանք յենք երկրէ երկիր, քաղաքէ քաղաք, գիւղէ գիւղ՝ փնտռելու համար կայան մը տեղաւորումի...: Եթէ մեզմէ շատերը յաջողեցան քանի մը տարի մէկ երկրի մէջ մնալ՝ ան ալ անոր համար որ ի վիճակի չէին տեղափոխուելու... եւ ականաւոր կը քաշքշէին կեանքը՝ շատ անգամ իրենց անյարմար ու խորթ երկրի մը միջավայրին մէջ...

Պատահեցաւ անխուսափելին: Կամաց կամաց հայը ընտելացաւ իր գտնուած երկիրներու սովորութեանց, եւ միջավայրի ու մթնոլորտի նիստ ու կացին յարմարեցաւ:

Հայը՝ նախ օտար լեզուներ սորվիլ հարկադրուած էր՝ ապրելու ու իրենները ապրեցնելու համար: Հայը կը զգար՝ թէ կամաց կամաց իր հայու շնորհքէն շատ բան կը կորսնցնէր. բայց գիտէր նա եւ թէ ապրիլ ու իրենները ապրեցնել պէտք էր: Հայ անհատը կը զգար՝ թէ անտէր ու անտիրական ու անպաշտպան էր օտարութեան մէջ եւ թէ մինակ իր Ա.Ն.Ձ.Ն.Ա.Կ.Ա.Ն. նախածեռնութեան ու հարպիկութեան պիտի պարտէր իր կեանքին ապահովումը օտարութեան մէջ:

Այո՛, մեր եկեղեցիները, իրենց եկեղեցականներով, տէր կեցան երբեմն հայապաշտպան գործին. նստարեցին նաեւ հայ կուսակցութիւնները՝ Հայուն հայ մնալու գործին, իրենց հաւաքոյթներով. իրենց կուսակցական սրահներուն մէջ դասախօսու-

Թիւններով. սակայն եւ դժբախտաբար այդ միջավայրն ու մթնոլորտն ալ կը նպաստէր եղբայր եղբօր դէմ նախանձի ու խժրժանքի, չընենք Թշնամութեան որոմ ցանելու դժբախտ գործին:

Հայ անհատը երբ կը ներկայանար ազգային Առաջնորդարաններն ու ազգային միութիւններու եւ կամ կուսակցական մեծերու կամ հարուստ վաճառականներու, բարոյական աջակցութեան մը ակնկալութեամբ, ընդհանրապէս ան, այդ անհատը, քաջալերանք չէր ունենար...

Վերոյիշեալ եւ ուրիշ այլազան պատճառներ հայր-հայէն զգուեցուցած են եւ շատերը պաղեցուցած՝ իրենց ազգութենէն, ի հարկէ նկարագրի տկարութեան հետեւանքով:

Ինչո՞ւ կը դառնանանք այսօր՝ երբ շատ մը հայ անհատներու մօտ տոհմային դաստիարակութեան պակասը կը տեսնենք: Ինչո՞ւ կը նեղուինք՝ երբ Ամերիկայի մէջ Յակոբը ձեւ, Ֆրանսայի մէջ՝ Ժազ, Յունաստանի մէջ Յովնանէսը Եաննի է եղած:

Քանի որ հայ անհատը իր կարողութեան ներած չափով հայ է ապրած, այդ պատիւը իր անձինն է. որովհետեւ այն սեւ ճակատագրով, զոր ապրեցանք մենք կէս դարէ ի վեր, առանց առաջնորդի, կրկին լաւ բան է որ այդքան դժուարին պայմաններու դիմադրելով մէկտեղ՝ դեռ իր ազգութեամբը հպարտացող առաքիլի, մաքուր ու անբիծ հայեր ունինք:

Սակայն, սերունդ մը եւս եթէ անցնի մեր վրայէն՝ ա՛յ շատ քիչ տեղ ՀԱՅՏԻ պիտի գտնենք եւ իսկապէս

Ամերիկայի Յակոբը ձէք. Յունաստանի Պետրոսը՝
Բէթրօ պիտի մնան. Սթափի'նք, ճա'ր մը խորհինք:
Անոնք որ կրնան պէտք է օգտուին հայրենադարձի
շնորհէն. իսկ անոնք որ զանազան պատճառներով
դուրս կը մնան երկրէն, թող լռեցնեն իրենց «Եմ»երը,
իրենց կիրքերը. ԵՂԲԱՅԻՍԱՍՊԱՆ արարքները հայուն
շահ չեն բերեր:

Հայը, հայ մարդը արդէն օտարութեան մէջ
ապրելով եւ իւրացնելով զանազան երկիրներու
սովորութեանց գէշ կողմերը (բացառութիւնները
յարգելով)՝ խաթարուած նկարագիր մը ունի, առանց
ատոր համար իր պատասխանատուութիւնը շատ
ծանր ըլլալու. Ջանանք ազատել զինք այդ կացու-
թենէն, ոչ թէ այսպանենք:

Երկրէ երկիր կէս դարու թափառաշրջիկութիւ-
նը մեծ բան է տարած հայէն, Հայութենէն եւ հա-
յուն անհատէն:

Հնչեցուցէ՛ք փողերը, հա՛յ եղբայրներ, դէպի
տո՛ւն, դէպի հայրենի՛ք, դէպի Հայաստան...՝

Թ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒ, ՈՒՍՈՒՑԻՉ ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏ

Դպրոցի դասարանէն կը սկսի խրատը, երբ դեռ հազիւ խորհելու եւ ըմբռնելու կարողութեան մէջ մտնելու տարիքը ունիս: Խրատականը կը տեւէ այնչափ ատեն եւ այնչափ տարի՝ որչափ դեռ ի վիճակի չես հացդ ճարելու քու աշխատութեամբդ:

Մայրդ կը խրատէ, կ'ուզէ որ «բան» սորվիս, «կարդացող» ըլլաս, քանի որ քեզ դպրոց կը դրկէ ծնողքդ, Բայց երբ մայրդ քեզ կուտայ այդ խրատականը, նախ ինքը չէ ուսած, իր ուսման կարօտը «փորն» է մնացած եւ կ'ուզէ որ դուն՝ իր զաւակը՝ կարդացող ըլլաս, մարդ ըլլաս: Ան, մայրդ՝ իր շուրջիններով միասին՝ չի՛ գիտեր անգամ թէ քու գացած դպրոցիդ ուսուցիչն իսկ «կարդացող» չէ . . . :

Ուսուցիչդ կը խրատէ քեզ կարդալ սորվիլ, երբ ինքը քեզ ուսուցանելու կարողութենէն զուրկ է. Բայց դուն, խեղճ մանուկ, կը կարծես թէ քու վարժապետդ արդէն «փիլիսոփայ» է: Մայրդ կ'ըսէ. — տղա՛ս, կարդա՛յ, «մարդ» եղի՛ր, Ուսուցիչդ կ'աւելցնէ... «մարդ» ըլլալու համար «բան» սորվէ՛: Բայց ուսուցիչդ չ'ըսեր ի՞նչ սորվիլ, ո՞ւրկէ սորվիլ. քանի որ ինքն է վարժապետը՝ օգէտք է որ ինքը սորվեցնէ որ «բան» սորվիս, «մարդ» ըլլաս...:

Երբ մեծցայ ես՝ հասկցայ որ մայրս խեղճ
ու դիւրահաւատ է եղեր. զիս դպրոց է զրկեր
բան սորվելու՝ երբ իմ ուսուցիչս ինքն ալ ինծի
ուսուցանելիքը չգիտնալով հանդերձ խաբեր է զիս
եւ իր միւս աշակերտները, ծնողքս ու միւս ծնող-
ները, սպաններ է իմ ետեւ ճաշիմքս, ուրիշներու
երեք տարիները, հաւատացնելով մեր խեղճ ծնո-
ղաց՝ թէ տղաքը ծոյլ են, կարդալ չեն սորվիր, երբ
ինքը անգթաբար վրան առած էր մեզ «մարդ»
ընելու պարտականութիւնը:

Լաւ բան ըրած կ'ըլլար իմ վարժապետս, եթէ
իր հացը ճարելու համար... ուրիշ ասպարէզ ընտը-
րէր, գոնէ մեր «մարդ» չըլլալուն նպաստած չէր
ըլլար... Պիտի աւելցընէի, մեր մանկութիւնը
սպաննած չէր ըլլար... Այո՛, միայն ուսմունքի տե-
սակէտով:

Իսկ ես այժմ կը դատապարտեմ ոչ միայն
խեղճ ու անարժան ուսուցիչս, որ իր ագիտու-
թեամբը սպաննած էր իմ մանկութեանս մէջ «մարդ»
ըլլալու պատեհութիւնը, այլ կ'անիծեմ այն հոգա-
բարձուները, որոնք իրենց անհոգութեամբը աւելի
մեծ ոճիր էին գործեր ինծի եւ ինձ նմաններուն
մասնուս «վարժապետ» մը տուած ըլլալնուն հա-
մար...

Երբ մեծ էի, արդէն 14—15 տարեկան, յան-
դըգնութիւնը ունեցայ հարցում մը ուղղելու Հանի
Աղային, որ ժամանակին գիւղին մեծն ու հոգա-
բարձուն էր եղած...

Ան ըսաւ. «տղա՛ս, մենք աղքատ ժողովուրդ

ենք, լաւ վճարելով միայն «ուսեալ» ուսուցիչները
բաղադրէն գիւղ կուգային. իսկ մենք ամէն մէկ ա-
շակերտի համար տարեկան մէկ չափ ցորեն եւ մէկ
չափ գարի կը վճարէինք. ի՛նչքան վճարում. այն-
քան ուսում... Այսպէսով հանդարտեցուցած էին
ամեծ»երը իրենց խիղճը.

Պատկերը այլ չէ նաեւ մեր օրերուն. հայ
դպրոցներուն մէջ. ողբալի է ուսուցչութեան կանչը-
ւողներուն վիճակը. քիչ բացառութեամբ, նախ հոն
կան «պաշտպանեալ»ներ... յետոյ՝ քիչ վճարուող-
ներ, իսկ ամենէն վերջը բառասուն աշակերտի մէկ
ուսուցիչ... եւ կը սպասենք որ ուսեալ «տղայ» ունե-
նանք...

Բայց քանի որ Դեմո մինչեւ մեր օրերը մարդոց
քմահաճոյքէն կախուած է ընտրել՝ իրրեւ ուսուցիչ՝
«իրենց մարդը», առանց սեւէ մարդկային ԴԱՏԱՍ-
ՏԱՆԻ առջեւ պատասխանատու ըլլալու, ու միայն
հաշիւ կուտան իրենց խղճին, դեռ շատ «մարդ-
չեղող», չակարդացող», ծոյլ տղաք կուեննանք...
Խեղճ ժողովուրդ, կարօտ, աղքատ ժողովուրդ,
ո՞վ պիտի ազատէ քեզ, բայց եթէ ոչ մի՛այն քու հայ-
րենիքդ...:

Յ. Պ. Թ.

1916—1925

Արաբի Ներսիսի Արաբներու միջ մնացած ասին՝ իր կրած սարսուղով:

Ազատագրում է 1925ին եւ Հայկազ Գալին վերջ դրելու է:

իր ազգայնականներուն մօտ, ի Մարտիկի:

1915—1927

Հինգ հայ աղջիկներ, որոնք երբ ազատագրուելով Հայեղ բերում են, դժբերմուն
 և բուռն լիալ կամներ կան որ պատկերներն ցայց կուսայ:

Ապրած են Առաքելներու ձեռք բաժանուղի:

ՊԱՏԱՍԽԱՆ “ՃԻՒՄՅՈՒՐԻԵԹ,, ԹԵՐԹԻՆ

Քաղաքականութիւն չեմ գիտեր, չեմ ուզեր ալ սորվիլ այս տարիքէս վերջ, քայց չեմ կրնար իբրեւ հայ անհատ անպատասխան թողուլ ինծի դրկուած «Մարմարա» անունով հայատառ թերթին մէջ «Ճիւմհուրիէթ» թրքական թերթէն թարգմանաբար արտատպուած գրութիւնը:

«Ճիւմհուրիէթ» Հայաստանի դրախտէն փախչողներու պատմութիւնը կ'ընէ, «փախչողներուն» վերագրելով հետեւեալ արտայայտութիւնները, մօտաւորապէս.

— «Մենք ներգաղթեցինք Սուրիայէն՝ հաւատալով այն սուտ լուրերուն, որ իբր թէ մենք հոն՝ Սելեու. Հայաստանի մէջ ամէն կերպով հանգիստ եւ դրախտավայել կեանք մը պիտի ունենանք, թուրքերէն լայն հողամասեր գրաւելով, Հակառակ այդ խոստումներուն, «Հայաստան» հասնելուն, մեզ թխմեցին ակսողներու մէջ եւ մեզի տուին հօտած կաղամբի ապուր, Ապրեցանք կէս կուշտ, կէս անօթի: Աշխատողները օրական կ'ստանան միայն 200 մանէթ (տխմար «Ճիւմհուրիէթ», ես իմացայ որ 200 մանէթը մօտաւորապէս 80—90 թրքական ոսկի կ'արժէ) եւ եկեղեցիներու վրայ գրուած է անաստ-

ւածութեան սինեմա եւայլն, եւ թէ մենք չունեցանք այն ընդունելութիւնը, որ կ'սպասէինք, եւայլն, եւայլն»:

«Ծիւմհուրիէթ» յենելով այդ փախստականներու (կամ անոնց բերնին մէջ դրուած) արտայայտութիւններուն, «կը մեղքնայ» արտասահմանէն ներգաղթելու պատրաստ Հայութեան վրայ, կը քաջայ զանոնք համոզել որ չմեկնին իրենց հայրենիքը եւ հրաժարին այդ անխելք որոշումէն:

Իրաւ որ, ապերախտ ենք: Տխմարօրէն մտիկ չենք ըներ մարդասի՛րաբար մեզի տրուած այս խրաւրը ու կ'ուզենք մեկնիլ: Ես ալ քեզի հետ կը հաւատամ, իբրեւ «Ծիւմհուրիէթ»ի նախկին հայրենակից, որ կրնան Հայաստանէն «հայեր» փախած ըլլալ, բայց ոչ ՀԱՅՏԻՐ, Մեր մէջ ալ անունով միայն հայեր շատ կան, իրենց շահասիրութիւնը հայրենիքի շահուն գերադասող «հայեր»: Այդպիսի հայեր ամէն տեղ կը գտնուին, սակայն անոնք այլասերածնե՛ր են:

Հակառակ ձեր խրատին, հակառակ Հայաստանի դրախտէն փախչողներէն ձեր բերած զօրաւոր ? փաստերուն, մենք՝ արտասահմանի «տխմարներս» որոշած ենք ներգաղթել: Այո՛, մենք պիտի երթանք հոն, այդ «դժոխք»ին ախոռներուն մէջ պիտի պառկինք, պիտի ուտենք կաղամբի ապուրը, պիտի տեսնենք անաստուածութեան եկեղեցիները ու դարձեալ ձեզի շնորհակալութիւն պիտի չյայտնենք, մենք՝ ներգաղթող «ապերախտներս»:

Գիտէ՞ք ինչո՞ւ: Որովհետեւ ոչ որ ձեզի պաշ-

տօն տուած է հայաստանցիական ըլլալու: Հայր, իրա-
կա՛ն հայր չի կրնար ապաւինիլ «Ճիւմհուրիէթ»
-«Մարմարա» դաշնակիցներու գթութեան:

Երբէ՛ն ի վեր հայասէր եւ կամ ՄԱՐԴԱՍԷՐ
դարձած էք: Մենք արտասահմանի փորը կուշտ,
լաւ տուներու մէջ ապրող, Աստուած ու եկեղեցի
եւ եկեղեցական ունեցող «անմիտ» հայերս, հակա-
ռակ «Ճիւմհուրիէթ»ի եւ իր արքանեակներուն
«մարդասիրական» խրատներուն, պիտի մեկնինք
Աստուածական Հայաստան:

Բայց դուք ինչո՞ւ քուներնիդ փախցուցեր էք:
Ձեզի համար աւելի լաւ չէ՞, որ մենք ամենքս, ամ-
բողջ աշխարհի Հայութիւնը, մէջն ըլլալով նաեւ
թրքական «դրախտը» բնակող հայերը, ներգաղթենք
Աստուական Հայաստան, որպէսզի հոն՝ «ախոռնե-
րու մէջ կադամբի ապուրով մաքրուինք, բնաջնջը-
ւինք»... եւ դուք ալ ազատիք հայերէն:

Քանի որ Հայաստանի կեանքին տեղեակ էք ու
հիմա ա՛լ աւելի լաւ տեղեկացաք փախստականնե-
րու միջոցաւ, ինչո՞ւ գոհ չէք հայու մաքրագործու-
մէն՝ «հայու ձեռքով»...:

Կը տեսնէ՞ք, ա՛լ ձեզի գործ չի մնար:

«Ճիւմհուրիէթ» Փոխանակ շնորհակալ ըլլալու
ստիպտական կառավարութեան, որ Հայերը ներս
առնելով կը «բնաջնջէ, անօթի ծարաւ ախոռներու
մէջ պահելով», եւեր է ներգաղթողներուն խրատ կը
կարդայ «մարդասիրաբար, հայասիրաբար» ?:

Ո՛հ, «Ճիւմհուրիէթ» աղբարիկ, դուք աւելի լաւ
գործ տեսած կ'ըլլայիք իշահ ձեզի, եթէ հրաւէր

կարդայիք ձեր թերթերով, ռատիոյով եւ բրոքական-
տի ամէն միջոցներով, եթէ գովէիք անգոյ դրախտը
Հայաստանի ու թոյլ տայիք նախ ձեր «դրախտէն»
մեկնիլ փափաքողներուն, ձեր միջոցներով, ձեր նա-
ւերով, ձեր ծախսերով փոխադրելով Սովետական
Հայաստան միայն այն ատեն է որ կրնայիք մեզ
համոզել թէ Հայաստան դրախտ չէ, որովհետեւ
դուք մեզ միայն ԴԺՈՒՔ առաջնորդելու կրնաք
օգնել, Հասկցա՞ք հիմա:

Դուք ուրեմն, «ձիւմհուրիէթ» ու «Մարմարա»
իրբեւ դաշնակիցներ կրնաք ապրիլ միասին, բայց
կը մաղթեմ որ բունեղնիդ չթռցնէք: Մենք թէեւ
շատ հանգիստ ենք մեզի ասպնջականութիւն տուող
երկիրներուն մէջ եւ երախտապարտ անոնց արդար
ու իրապէս մարդասէր կառավարութեանց, բայց պի-
տի մեկնինք հոն, մեր երկիրը, մեր հայրենիքը՝ Սովե-
տական Հայաստան:

Կեցցե՛ն հայուն ՂՈՒՐՊԷԹԸ ջնջողները, հազա՛ր
ապրին ներգաղթի սուրբ գործի՛ լծուողները: Կեցցէ՛
մեր Մայր Հայրենիքը:

Դանիրե

ԾԱԿՈՐ ՀՐՑԱՆ

«ԵՐԵՒԱՆ», 13 Մայիս 1947

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ՝ ԴՈՒՆ ԵՒ ԵՍ

Մեր օրերուն ընդունելի է որ մարդիկ ընկերութեան մէջ տեղ ունենան այնչափ՝ որչափ դրամատունը իրենց «պահանջէ» ին արծանագրութեամբ հագարաւոր ոսկիներու հասնող թիւեր... Այս ըմբռնումը մանաւանդ մեր մէջ բոյն էր դրած հինէն ի վեր եւ կային կարգ մը «մարդիկ», որոնք մինչեւ իսկ կը կարծէին թէ դրամատոմսերը միայն ԻՐԵՆՑ եւ կամ իրենց նմաններուն սեփականութիւնը ըլլալու համար տպուած էին...:

Անոնք, այդ դասակարգի մարդիկը, մեծութենէ մեծութիւն, բարձրութենէ բարձրութիւն կը թաւալէին՝ տեսակ մը արհամարհանօք վարուելով, չըսենք միջակ հարստութիւն ունեցողներուն, այլ պաշտօնեայ, արհեստաւոր եւ գործաւորներու հանդէպ...:

Եղաւ սակայն որ պատերազմը վրայ հասնի եւ յեղաշրջէ դասակարգերը, երէկուան պաշտօնեան, արհեստաւորն ու մինչեւ իսկ գործաւորը հարստացնելով: Ճնաւ ՀԻՆ ու ՆՈՐ հարուստի խնդիր մը եւ բարեկամական կեղծ կապեր հաստատուեցան

իրենց միջեւ: Անոր հարուստիները գլեցին անցան հիները, եւ անոնք՝ նախկին պաշտօնեան ու արհեստաւորը լուծեցին իրենց վրէժը թղթադրամէն: Անոնք՝ անորերո՞ր ծախսեցին, շռայլօրէն, իրենց ուզած ու գիտցած ձեւով՝ մինչեւ որ յագեցան եւ նախանձը շարժեցին «հիներ»ուն...:

Նախկին չունեւորներէն մէկը, սակայն, յատուկ վրէժներ ունէր լուծելիք թէ՛ մարդկանց ՔՈՒՐՄԸ եղող «նիւթ»էն եւ թէ՛ կարգ մը իր շրջանակի «հին» աղաներէն, ի մասնաւորի իր նախկին գործատիրոջմէն, որուն քով իր հինգ տարի աշխատութեան շրջանին մինչեւ իսկ տափառ մը գնելու «դրամ» չէր կրցած մէկդի դնել, այնչափ իր աշխատանքը քիչ կը վարձատրուէր:

Ան, նախկին պաշտօնեան, զոր կրնանք Պետրոս կոչել, իր «Աղայ»էն, իբրեւ քաջալերանք, պատւաւոր լինելու եւ ապագային վարձատրութիւն ըստանալու խրատականներէ զատ ոչինչ կը գանձէր իր վտիտ ամսականին հետ: Բայց խնդումներս անուշ խօսքեր միշտ կային ու կը մնային առանց ռելէ զգալի փոփոխութիւն մը մտցնելու պաշտօնեայի իր կեանքին մէջ: Օր մը սակայն Պետրոս զգուանքով հեռացաւ իր պաշտօնատեղիէն, իր բախտը այլ տեղ փորձելու մտադրութեամբ, կսկիծն ու վրէժը սըրտին...:

Ինչ հարկ գիտնալու թէ Պետրոսը ինչպէս հարստացաւ:

Ո՞վ է տուած իր ունեցած հարստութեան մասին իրական եւ անկեղծ բացատրութիւն...: Պետրոսը պատերազմէն հարստացած էր, եւ այդ կը բաւէր

անդին տան տէրը իր հրաւիրեալները իրարու ներկայացուցած ատեն՝ ծանօթացուց նաեւ «նոր»երէն մէկը հիներէն մէկուն, որոնք էին մեր Պետրոսն ու իր նախկին աղան՝ Ոչինչեանը, ինչպէս կը սիրէր ըսել Պետրոս, երբ կը խօսէր շատ անգամ իր անցեալէն եւ իր աղայէն...:

Այս ուրախ հանդիպումէն քանի մը օր ետք՝ Պետրոս դրամատան մը կողմէ կը ստանար «հինգ» ոսկինոց պարտամուրհակ մը՝ իր ստորագրութեամբ, մուրհակ մը զոր ստորագրած էր իր աղային հրամանին եւ որ սակայն մոռցուած էր վճարուելու եւ պահ մը մնացած էր «հին» հարուստին փորփոսած դրամարկդին մէջ...:

«Հին»ը իր վրէժը լուծեց ոչ թէ նախկին իր պաշտօնեայ Պետրոսէն, այլեւ այդ ծեւի «նոր»երէն:

Խրատական մը նոր հարուստներուն.— նախ ինքզինքնիդ մաքրեցէք ձեր անցեալի պարտամուրհակներէն, ինչպէս վճարուելու մոռցուած հինգ-տասը դրուշ փոխ առնուած պարտքերէն եւ անկէ վերջ ազատ կը զգաք երթալ գալու ուր որ կ'ուզէք, ուրկէ որ կ'ուզէք, մինչեւ իսկ «գոգթէյ-բարթի»ներու...:

Գիտցած ըլլաք որ «հին»երը միշտ այն կարծիքը ունին թէ մեծութիւնը իրենցն է եւ թէ «նոր»երերը միշտ իբրեւ նախկին պաշտօնեայ՝ յարգանքի տուրք ունին իրենց, «հիններուն» հանդէպ:

«Նոր»ը չկրցաւ մարսել այս անարգանքը. որ ցոյց տրուած էր «հին»ին կողմէ. Պետրոս կատղեցաւ. կր խորհէր թէ ինչպէս կարելի է փոխադարձել այս կուլ չտրուելիք ցուցադրութիւնը...

Միտքը ինկաւ իր աղային պատմութիւնը: Չար բան խորհիլ մարդ էակի խառնուածքին մէջ արդէն գոյութիւն ունի. երբ բնութեան այդ թոյնը կը խառնուի նախանծին ու վրիժառութեան հետ, ա՛յ զօրաւոր թէ կարելի ըլլայ սանծել մարդու կիրքն ու եՍր: Պետրոս կրակ առած էր, անարգուած էր: Հինգ տարի ծառայած էր այս մարդուն եւ օր մը օրանց անկից որեւէ նուէր չէր ստացած եւ թէ այդ պարտամուրհակը ստորագրած էր, այն ալ անոր համար՝ որ «աղա»ն ուզած էր որ Պետրոսը ներկայանալի լինէր իր խանութին, վաճառատան մէջ, եւ թէ այդ հինգ ոսկիի գումարը կը ներկայացնէր ծեռք մը հագուստի փոխարժէքը, որ տարեգլխուն իբրեւ նուէր պիտի փնջուէր...: Ու «աղա»ն պահած էր զայն՝ ո՛վ գիտէ ինչ յետին միտքով, եւ օր մըն ալ չէր պահանջած զայն: Խնդիրը հինգ ոսկին վճարելուն մէջ չէր կայանար. շատ հինգ ոսկիներ կը ծախսէր Պետրոս վասն ոչինչի, սակայն սրտին վրայ վէրք մը բացուեցաւ իր նախկին աղային այդ անտեղի պահանջովը:

Պետրոս մտածեց, շատ մտածեց, ի վերջոյ լուծումը գտնել կարծեց: Ամէն հարստութիւն իր ար-

մատր ունի: Այս պատերազմէն առաջ հարուստ ըլ-
լալու համար, մանաւանդ գաղթական հայր, պէտք
էր կամ Ամերիկայի իր ազգականներէն ժառանգ
ստացած ըլլար, կամ հողի տակ պահուած գանձ մը
գտած, կամ կողոպուտի մը մասնակցած եւ կամ
վերջապէս վիճակահանութեան տոմս մը շահած
ըլլար...:

Այս պատահարներէն ամէնքը մարդուս կեան-
քին մէջ կրնան տեղի ունենալ, սակայն ասոնց մէջ
միակ կէտը որ մութ մնալու դատապարտուած է՝
այն ալ կողոպուտի մը մասնակցելու խնդիրն էր:
Եթէ ոչ ո՞ր հայն է որ պիտի չյոխորտար իր անց-
եալին մէջ մեծատան մը, անուանի ընտանիքի մը
պատկանած ըլլալուն համար կամ հարուստ հօրեղ-
մէ մը ժառանգած ըլլալը պիտի պահէր եւ կամ
վիճակահանութեան տոմսի քախտաւորութեամբ
պիտի չպարծենար:

Պետրոս վճռեց պրպտել իր վարպետին անց-
եալը...: Իր «աղա»ն՝ Ոչինչեան, գաղթած էր Եգիպ-
տոս 1922ին՝ գրպանները լեցուն կարմիր ոսկիով:
(Ան ժամանակին այնպէս էր պատմած եւ հպար-
տացած): Աղան անատողութի էր, քայք 1915ի ջարդե-
րէն վերապրած ու Հալէպ մնացած էր մինչեւ Եգիպ-
տոս գալու թուականը, եւ Հալէպէն Եգիպտոս եկած
ու ... կերպասեղէն—հին հագուստ—սակարան... եւ
շուտ մը փայլած էր շուկային վրայ: Մարդ իր մա-
սին գէշ չէր խօսէր դուրսը, իսկ ներսը պաշտօնեա-
ները ակռանին կը կճտեցնէին... Մարդը միշտ

խնդումներես կը վարուէր ամենուն հետ, պզտիկէն մինչեւ իր մեծ պաշտօնեան. սակայն այդ պաշտօնեաները, միշտ յոյսով կ'ապրէին. վաղուան լաւ ըլլալու յոյսով. յոյս մը որ իրականանալու հաւանականութիւնը չունէր...

Պետրոս շունչը առաւ Հալեպ քաղաքը՝ 1946 Սեպտեմբեր ամսոյն եւ իջաւ «Պարոն»ին անուանի պանդոկը: Այո՛, օդափոխութեան ատենը չէին այս ամիսները, մանաւանդ որ ինքը դեռ կիպրոսէն նոր վերադարձեր էր:

Հալէպի մէջ իր կատարած փնտռումները յանգեցան այն արդիւնքին, զոր ինքը՝ Պետրոս կը փնտռէր: Ինչո՞ւ կ'ըսուի թէ դրամը հոտ չունի...: Անոր համար որ ան, այդ անթիւ վէրքերուն պատճառ եղող մեծապատիւ կարմիր կլորակը՝ շատ քիչ անգամ կը մատնէ ինքզինքը թէ ուրկէ՛ կուգայ եւ ո՞ւր կ'երթայ...: Որո՞ւ ծոցէն կ'ելլէ, որո՞ւ գրպանը կը մտնէ...:

Պետրոս Հալէպէն վերադարձին մաշած թուղթի մը վրայ հայերէն տառերով եւ թուրքերէն խօսքերով գրուած պարտամուրհակ մը բերած էր հետը: Այդ թուղթը կ'ըսէր.—

Սալընիզ պին սօրք իւզ օսմանլը ալթուն լիւասը սըր: Պասի'ի քեզիւ սէնքսիմ օլսուր էի.

Թարիխսէն եալընըզ օսման պիւ կիւն վասէ իլի Հալեպ օքնիւրինէս մուգիմ Բաւն Զգիսցողեան Մարիամ հանըմ էմը ու հեվալէսիւնէ իօպու պին սօրք իւզ օսմանլը ալթուն լիւասը էօսէմէք իւզրէ իօպու սէնքս իմզա գըլընսր:

Հալեպ
15 ԷՒՐՈՒ 1922

Ստրագրուրիւն
ՈԶԻՆԶԵԱՆԻ

Հալէպ՝ «Պարոն»ի պաշտօնը նշանաւոր է. անոր տէրը պատուական հայորդի մըն է. պաշտօնեաները սակ...ն՝ ակռանին չեն կճռտեցներ, կուշտ ու կուռ կ'ուտեն ու կ'ապրին, եւ հոն է որ կ'երեւի կ'իջեւանի եղեր մեր հին հարուստը իր Հալէպ այցելած միջոցին, երբ տոկոսի ձեւով քանի մը դրուշով կամ թղթագրամով կը գոցէ եղեր Տիկին Մարիամի բողոքող բերանը. .:

Պետրոս ձեռք կը ձգէ այդ մուրհակը՝ փոխան սչինչ վճարումի մը, որովհետեւ անգանձելի դարձած էր ան, քանի որ արդէն միւսուր զաման (ժամանակը անցած) է եւ օրէնքով գանձուած կը սեպելի ու պարտապահանքը կը կորսնցնէ իր առնելիք-ւորի հանգամանքը:

Մարիամ հանրմի ծոցէն առնուած է այս մուրհակը 1937ին, իր մահէն վերջ, մօտիկ ժառանգորդներուն կողմէ: Կր պատմուի թէ Մարիամ հանրմանօթի քաշքշեց իր կեանքը մինչեւ որ ծախսեց իր ոսկեղէնները, գոհարեղէնները եւ ամենէն վերջը՝ ամուսնութեան ոսկի մատանին...:

«Ինչ որ ցանես ան կը քաղես»: Հերոսը հանգչած էր այլեւս. «նոր»ը կրցած էր՝ նախկին իր բաթրոնէն եւ «հին» հարուստէն լուծել իր վրէժը:

«Հին»ին հարստութեան աղբիւրը գտնուած էր. հազար չորս հարիւր կարմիր ոսկի, որբեւայրի հայ կնոջմէն կողոպտուած: Այն կարմիր ոսկիները, որոնցմով կը սոնգար ժամանակին իր աղան, կը պատկանէին որբեւայրիին, որ անօթի է մեռեր՝ ո'վ գիտէ որքան անէծքներ կարդալով Ոչինչեան հին հարուստին հասցէին...:

Սակայն ո՞վ ափսոսի դիմակագերծէ նաեւ Պետ-
րոսը...

Լաւ է որ ըսուի՝ ո՛չ դուն, ոչ ես, չկայ մեծու-
թիւն... Մեծութիւնը եթէ կայ, կը պատկանի ոչ
թէ դրամով հարուստին, այլ մարդկային ցեղին
բարօրութեան աշխատող գիտունին, իրաւաբանին,
դաստիարակին, պարտականութիւնը կատարող,
իրաւունք չուրացող, աշխատանքը արժանաւորապէս
վարձատրողին... բուն ՄԱՐԴՈՒՆ...

Մեծութիւնը հարստութեամբ չի՝ վաստկուիր.
մեծութիւնը աղքատներու երեսին նետուած հացի
փշրանքով չի՝ գնուիր: Մեծ ըլլալ կարենալու հա-
մար՝ նախ դուք ձեզ հարցաքննեցէ՛ք թէ արժանի
ու կարո՞ղ էք մեծ ըլլալու եւ մնալու...:

Կրնա՞ք անշահախնդրօրէն ծառայել հաւաքա-
կանութեան, առանց սակարկելու ձեր ծառայու-
թիւնը եւ սպասելու վարձատրութեան...

Է՛հ, այն ատեն քիչիկ մը կը մօտենաք մեծու-
թեան տիտղոսին...:

Յ. Պ. Բ.

ԻՆՉՆ Է ՈՐ ԲԱԺՆԵՑ ՄԵԶ...

Երբ փոքր էինք եւ դեռ մեր ծնողները կը հոգային մեր պէտքերը, կը պատահէր որ եղբայր եղբօր հետ եւ կամ քոյր ու եղբայր փոքր միջադէպեր ունենայինք իրարու հետ, արդիւնք՝ մարդկային եսի եւ կամ նախանծութեան:

Մեր ծնողները միշտ կը խրատէին մեզ եւ բարոյականի դասերը չէին պակսեր մեզի համար, մանաւանդ մեծ մայրիկը միշտ կը շատախօսէր՝ մինչեւ որ վստահ ըլլար թէ ըմբռնած ըլլայինք զինքը:

Վաղը պիտի մեծնաք, օտար մարդոց հետ յարաբերութիւն պիտի մշակէք, ուրիշներ ճակատ պիտի կազմեն ձեզի դէմ, պէտք է հիմակուընէ դուք իրար սիրէք, պաշտպան կենաք իրարու, որպէսզի վաղը երբ կեանքին մէջ մտնէք՝ դրամ շահիք ու մարդ ըլլաք, ուրիշները, օտարները ձեզ չխաբեն, ձեր վաստակածը ձեր ձեռքէն չ'առնեն...:

Այս խրատները կարծես թէ մեզի խօսուած ըլլային իրրեւ ժամանց. մեր մէջ՝ ամէն առթիւ չէին պակսեր փոքր վէճեր ու անհամաձայնութիւններ:

Մեծցանք ու բաժնուեցանք իրարմէ: Տարագրութիւնը իր սեւ թաթը տարածեր էր նաեւ մեր

Ժանթիւն: Եւ այս դեռ մինակ մեր ընտանիքին ներկարագրութիւնն է...

Բաժնուեցանք իրարմէ կարօտը սրտերնուս՝ աննեցուկ, անտէր, ո՛չ հագուստ կապուստ վրանիս, ո՛չ ալ դրամ՝ գրպաննիս. մարդկային ողջ դիակներու նման ցանուեցանք աշխարհի չորս դին, իրարմէ անտեղեակ, իրարմէ թշուառ, իրարու կարօտ:

Մէկ ՀՈԳ կար ամենուս համար. ինչպէ՞ս դիմագրաւել կեանքը օտարութեան մէջ, ուրկէ՞ սկսիլ եւ ի՞նչպէ՞ս պահպանել մեր գոյութիւնը...

Մենք շատ կը սիրէինք զիրար եւ այն հաւատքը ունէինք՝ թէ մեզմէ ոեւէ մէկը, ուր որ ալ գրտնըւի՝ պիտի կապ պահէ միւսներուն հետ եւ փոխադարձաբար: Ուրեմն, ամենամերջի 1922ի գաղթով մեր մէջ ստեղծուեցաւ ազգականներու, այլեւայլ երկիրներու մէջ ապաստան գտնողներու շղթայ մը, (Պոլսէն՝ Յունաստան, Պուլկարիա, Եգիպտոս, Լիբանան, Սուրիա, Կրկին Եգիպտոս, Գաղիա, Ամերիկա, Հարաւային Ամերիկա եւ Հայաստան—Երեւան, ուր կըցած էին մնալ 1919ին՝ Անդրանիկի խումբէն վերապրողները. նաեւ մինչեւ Հապէշիստան...)։

Պանդուխտի նամականերուն միջոցաւ ընտանեկան, ազգականական ու հայրենակցական լուրերը շրջան կ'ընէին աշխարհին մէջ ու ամէնքս փոխադարձաբար տեղեակ էինք ծնունդներու, հարսանիքներու, մահերու լուրերուն: Մէկ երկրէն միւսը իրարմէ ԲԱՐԻ ԼՈՒՐԵՐ կ'սպասէինք միշտ, ասիկա տեսնց բաւական երկար ժամանակ: Մերերը հայրենի կարօտը սրտերնուն՝ շիջեցան օտար երկնքի տակ, կրտսերներուն թողլով իրենց հայրենաբաղձի երազներուն իրականացումը:

Անցան տարիներ, հին սերունդը կամաց կամաց դանդաղեցուց իր նամակներուն առաքումը մէկ երկրէն միւսը, լուրերը սկսան նուազիլ աշխարհէ աշխարհ, որովհետեւ ազգականներու, հայրենակիցներու թիւը երթալով կ'աւելնար, եւ ըստ այնմ՝ պէտք էր աւելի մեծ թիւով նամակներու առաքում...

Նամակները փոխուեցան փոսթ-փառքի, եւ փոխան ամիսը մէկ անգամի, ինչպէս սովոր էր նախապէս, այդ ժամանակամիջոցը վերածուեցաւ երեք, ապա վեց ամսու, ու յետոյ տարին անգամ մը՝ պարզ շնորհաւորագրի մը...

«Ամէնրդ ալ կը գանգատիք, կը գրէր Գաղիայէն մեր մօտիկ ազգականներէն մէկը, թէ նամակ չէք ստանար ինծմէ. նոյն գանգատը ունիք ամէնրդ ալ ամէն երկիրներէ... բայց բնաւ չէք անդրադառնար որ ի վիճակի՝ եմ աշխարհի՝ չորս կողմը ցանաւ հարազատներուս գրուելիք նամակներուն դրոշմաթուղթի ծախսերը հոգալու...»

Մենք կամաց կամաց՝ բաժնուած մնացիւք իրարմէ այն շատ պարզ պատճառաւ՝ որ նամակներու փոխանակման դրոշմաթուղթի դրամը վճարելու կարողութենէ զուրկ էինք... Ա՛խ, ի՛նչ զուլում է կարողութենէ զուրկ էինք... Եւ, ի՛նչ զուլում է չլաւ. օրն ի բուն աշխատիլ, տքնիլ, յոգնիլ եւ չլաւ. օրն ի բուն աշխատիլ գումար մը ձեռք ձգել ապօրոյի բաւականաչափ գումար մը աւելցնելով՝ կարելու համար եւ անկէ ալ քիչ մը աւելցնելով՝ մինչեւ իսկ օտի նամակներ փոստին յանձնել... մինչեւ իսկ թուղթի կտորէ մը կարօտնիս առնելու միջոցէն

«Գրկուած մնա՛լ...: Զէր բաւեր անհայրենիք, աք-սորուած, թշուառ կեանք մը քաշքշելը՝ օտար եր-

կիրններու մէջ ցիրուցան, զրկուիլ նաեւ կարօտի նա-
մակներէ... է՛հ, լաւագոյն է չ'ապրիլ՝ քան այս
ոչինչ եւ եղերական պատճառով բաժնուած ապրիլ
իրարմէ....

Ո՛ւր պիտի միանանք իրարու, ո՞ւր պիտի ող-
ջագուրենք զիրար, ի՞նչ անցագրով պիտի ճամբոր-
դենք, Դաժան աշխարհ, որ ցիր ու ցան կը պահէ
իմ սիրելի, իմ կարօտալի քոյրերս ու եղբայրներս...

Թո՛ղ տանին մեզ մեր հայրենիքը, մեր երկիրը,
իրարու քով, շրջապատուիք իրարմով, ազգական-
ներով, հայրենակիցներով եւ ա՛յլ պէտք չունինք
նամակներ գրելու, դրոշմաթուղթի ծախսին հարցը
թող չբաժնէ մեզ: Ի՞նչ կը պակսի աշխարհէն, երբ
մենք փոխան ալ երկիրներ ցանցնուած ապրելու,
հաւաքաբար ապրինք ՄԵՐ ՆՐԿԻՐԸ, մեր հայրենի-
նիքը: Ի՛ր հայրենիքին մէջ ապրիլը յանցանք ու
ոճի՛ր է միթէ:

Ո՛վ մարդի՛կ, ո՛վ մեծ մարդիկ, արդարու-
թիւն տուէք ժողովուրդներուն, նաեւ ու մանաւանդ
Հայերուն:

Թ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

ԸՍԷ՛Ք, ԻՆՉՊԵՍ ԹՈՅԼ ՏԱՄ...

.....○●○.....

Ըսէ՛ք, ինչպէս կարելի է թոյլատու գտնուիլ հանդէպ անոնց, որոնք իրենք իրենց ազատութիւն կուտան անարգելու մեռելներդ, մայրդ, քոյրդ, եղբայրդ:

Ըսէ՛ք, ինչպէս ներելի է լսել հայհոյանքներ անոնց սուրբ անունին ուղղուած եւ լռել: Ըսէ՛ք, ինչպէս իմ այդ տգէտ եղբօրս հանդէպ ներողամբ ինչպէս իմ այդ տգէտ եղբօրս հանդէպ գտնուելով, որ անտութեամբ վարուիմ: Թոյլատու գտնուելով, որ ան իր գիտցած ու ուզած բառերով պղծէ յիշատակը իմ մեռելներուս. ըսէ՛ք, ըսէ՛ք ինծի, կարելի է միայն Բրիստոս ըլլալ՝ կարենալ լռելու համար այսքան անարգանքի՝ հանդէպ անոնց՝ որոնք ապրած էին մեր սրտին մօտ եւ որոնցմէ ոմանք ալ դեռ կ'ապրին մեր մէջ...

Սիրտս կը փղծկի լսելով այս հայհոյանքները իմ գտարիւն եղբայրներէս. թէ ինչպէս կարելի է լսել այդ «եղբայր»ներու... ցփռտութիւնը եւ լռել, պէտք է ըլլայ որ ներէ անոնց: Զէ՛ կարելի լռել, ո՛չ, չէ՛ կարելի՝ մինչեւ իսկ եթէ հարկ ըլլայ կռուիլ. ՀԱ՛Յ ԵՂԲԱՅՐ, եթէ չես սիրեր մայրդ, մի՛ անարգեր մայր: Եթէ չես սիրեր հայրենիքդ, մի՛ հայհոյեր անոր: Որչափ ալ քեզ սիրեմ, իմ ՀԱՅ եղբայրս. Մայր Հայ-

րենիքս կը սիրեմ քեզմէ շատ աւելի, քանզի այդ թիզ մը հողին համար դարեր մենք, մեր նախնիքները արիւն թափեցին, արսոր ապրեցան, պանդուխտ, կարօտը սրտերնուն ինկան օտար աստղերու տակ, Ո՛հ, իմ սիրելի, իմ աննրման հայ եղբայր, մի՛ ատեր մեր երկիրը. չե՛մ, չե՛մ կարող քեզի ներել այդ արարքդ. ըսէ՛, ի՞նչպէս թոյլ տամ, որ այսպէս պղծուն յիշատակները մօրս, քրոջս, եւ եղբօրս...

Ուրիշ ի՞նչ ձեւով կարելի է բացատրել արարքը այն ՀԱՅ մարդոց, որոնք թէեւ մեր եղբայրներն են եւ սակայն կ'անարգեն, կը հայհոյեն մեր հայրենիքին. միթէ մօրմէ, հօրմէ, եղբօրմէ աւելի սուրբ բան մը չկա՞յ մեր սրտին մէջ ՀԱՅԼՆԵՆԻՔԻՆ հանդէպ. հապա ի՞նչպէս լռեմ երբ կը լսեմ այդ անարգանքը, որուն համար սիրտս կը փղծկի...

Ի՞նչպէս կրնաք ձեր երեւակայութեան մէջ արդարացնել թէ ՀԱՅԱՍՏԱՆ գէշ տեղ է... Մարդ արարածը կարելի՞ է իր բերնով չար խօսի, գէշ խօսի իր մօր հանդէպ...

Ո՛հ, չեմ կարող թոյլ տալ որ հայհոյէք իմ մօրը, իմ եւ ձեր մօրը, մի՛ անարգէք մեր մայր հայրենիքը, Ս. Հայաստանը:

ՅԱԿՈԲ ԹԻԻՆԵՆԿՃԵԱՆ

ՊԱՆՏԻԿ ԱՂԲԱՐԸ ՊԱՏՄԵՑ...

Ո՛վ չէր ճանչնար երկայնահասակ Պաղտիկ աղան՝ Աղեքսանդրիոյ Հայոց եկեղեցիի փակէն մինչեւ Ապու Տարտարի անկիւնը: Պաղտիկ աղբար, Պաղտիկ ամհա, Պաղտիկ աղա կը կոչէին զինքամէն անոնք որոնք անոր ներկել կուտային իրենց կօշիկը: Ան՝ Պաղտիկ աղբարը՝ մասնաւոր հոգածութեամբ կը ներկէր իր յաճախորդներուն կօշիկները եւ շահած դրամին շատ քիչ մասը միայն կը յատկացնէր իր պէտքերուն, աւելցածովը միշտ լոբբրիի թուղթ կը գնէր ան՝ ա՛յն յոյսով թէ օր մը 200—500—1000 ոսկի վաստկելով՝ պիտի հարստանար եւ «աղա»նեկի պատկերով՝ պիտի հալաները, որ ըուն պիտի ցուցնէր...: Ան կ'ատէր աղաները, որ իրեն քիչ մը աւելի ամսական չէին հանէր Աղբախրեն քիչ մը աւելի ամսական չէին հարստանալով՝ անոնց տախնամէն... եւ օր մը հարստանալով՝ ողորմութիւն բերնին պիտի նետէր իրեն տրուած ողորմութիւնը, ետ տալով, եւ երազելով թէ ինքն ալ «աղա» կրնար ըլլալ երբ հարստանար...

կրնար ըլլալ երբ հարստանար...
Այնուամենայնիւ Պաղտիկ ամճան մեռաւ 85 տարեկանին, մեռաւ աղքատ... ամճան, ինչպէս ես կը կոչէի զինքը, եւ ինքն ալ զիս կը կոչէր. ամեր Յակոբքը: Ան հպարտ էր ինծմով՝ իրրեւ գաւակը իրեն հայրենակից Պօղոսին եւ իրրեւ Թոռը Գրիգոր աղային:

Պաղտիկ ամենն կը ճանչնար հայրս, հօրս հայրը եւ մեծ հօրս հայրը՝ ՀԱՃԻ տէտէն, որ հին օրերուն երուսաղէմ գացած ու ՀԱՃԻ եղած էր: Կը շատախօսէր ու կը պատմէր երկրի բաներէն, որոնք զինք կը հետաքրքրէին, եւ ես կը ձգէի որ անխօսէր, խօսէր ու կշտանար, թէեւ հաճոյք կը զգայի իր պատմութիւններէն, մանաւանդ այն պատմութիւններէն, որոնք կը պատկանէին մեր գերդաստանին...

Օր մը սակայն պատմեց պատմութիւններուն գեղեցկագոյնը եւ ես իր/բերնէն կախուած՝ յափըշտակութեամբ մտիկ կ'ընէի զինքը...

— Դուն պղտիկ էիր, մեծ հայրդ՝ Գրիգոր աղան շատ հարուստ էր: Մեր Կէօլ-Պապարի եւ Պիլէնիկի շրջակայ գիւղերուն առջարիւր ան կ'առնէր, իր խօսքին վրայ ոչ գիւղը ոչ ալ դուրսը մարդ չէր համարձակեր խօսք աւելցնել: Կառավարական շրջանակները ամբողջ իր ասին մէջ առած՝ իր ուզածին պէս կը դարձնէր ամէն գործ, միշտ ինք իրաւունք շահելով թուրքին դէմ:

— Կը յիշեմ, ըսաւ, երիտասարդ էի այն ատեն, մենք՝ երիտասարդներս մեծերուն հնազանդիլ միայն գիտէինք. պատահեցաւ որ գիւղացիք սովի տարիներ ունենան, ինչպէս էր 1833ը. Ժողովուրդը անօթի պիտի մեռնէր՝ եթէ մեծ հայրդ Գրիգոր աղան այն տարին Քէօթահեցի Հաճի աղային հետ ցորեն ու սերմնացու չբաժնէին գիւղացիներուն...

— Տարի մըն ալ, շարունակեց ան, հարկահաւար եկած էր գիւղը տասը «ճանտարմայ»ով, գիւղին յետամուտ հարկերը հաւաքելու: Օնպաշին (տասնապետը) գիւղապետին հետ տուները կը պըտ-

տէին եւ կը ժողովէին ժողովուրդէն ինչ որ ունէր, ոչխար, կով, էջ, ջորի, պղնձեղէն, որոնք ածուրդով պիտի ծախուէին յետոյ՝ «խահուէ»ին առջեւ:

Պարտական եղողները երբ ձեռք անցընէին «ֆա-լախայի» կը զարնէին, մինչեւ որ դրամ բերուի: Հա-միտի ատենը այսպէս էր. գիւղացին կը կողոպտէին, կ'աշխատէին ու միշտ ալ կառավարութեան պար-տական կը մնային: Այդ օրը, աւելցուց Պաղտիկ տական, մեծ հայրդ Գրիգոր աղան կէօլն էր. իրեն ամօան, մեծ հայրդ Գրիգոր աղան կէօլն էր. շուտով լուր դրկուեցաւ որ գիւղին վիճակը գէշ է. շուտով պէտք է հասնի...:

Գրիգոր աղան եկածին պէս կը կեցնէր այս խժդժութեամբ հարկահաւաքումը եւ կը սպառնար տասնապետին ծեծ քաշել ու պաշտօնանկ ընել տալ: Դուն չես գիտեր, կ'ըսէր Պաղտիկ ամօան, թէ ինչ իսկ էր թուրքիոյ մէջ ճանտարմայի հետ գործ ու-նենալ, միայն կրնան ըմբռնել անոնք՝ որոնք ապրած են այդ ընթիւմին տակ...:

Գրիգոր աղան երբ բարկացաւ՝ օնպաշիին հա-գուսք վրայէն հանել ձալէ յետոյ, երկու ապտակ տուաւ ու վռնտեց գիւղէն իր տասը ճանտարմաներուն հետ եւ ինքը գնաց կառավարչատուն, որ մեզմէ 4—5 ժամ հեռաւորութիւն ունի. Ու հետագային լսեցինք որ երկար դատաւարութիւններէ վերջ՝ պաշտօնանկ ըրած էին օնպաշի Հասան չափուշը...:

«Մեծ հայրդ ծին կը նստէր, «եաշխա»ը վրան կը նկատէր, «չիֆթէ»ն երկու ծունկերուն մէջ, վեցը մէկնոցը գրպանը, դաման (դաշոյնը) ալ մէջքը, նստեւն ալ երկու երեք զինեալ՝ իր մարդիկը, Այս-պէս ան կը սլտտէր գիւղէ գիւղ, թրքական գիւղերն

ալ մէջը ըլլալով: Դուն՝ Յակոբս, քաջ մարդու, խն-
ւօք ու բարի մարդու արիւն ունիս, գերդաստանդ
յայտնի է, հպարտ եղիր ու արժանի՝ անոնց, մեր
մեծերուն տեղը բռնէ, զաւակներդ քաջ մեծցուր,
վաղը «օրթալըխ»ը կը շտկուի, միասին Հայաստան
կ'երթանք...»:

Ինծի ոչ ոք այսպէս խօսած էր, քանզի ես 14
տարեկանիս դպրոցական պանդուխտ էի, երբ արդէն
առիթ չունեցայ այս բաները լսելու ուրիշներէն:

Մեծ հայրս բան մը ունէր իր վրան, հով մը՝
որ մեր բազմանդամ ընտանիքին եւ գիւղացի-
ներուն պատկառանք կ'ազդէր, իր նիստ ու կացովը:
Սակայն ես չունեցայ իրենց քով ապրելու երջան-
կութիւնը՝ գիտնալու համար բան մը... իրենց
կեանքէն:

Պաղտիկ ամճան մեռաւ նախանցեալ տարի եւ
ինծի կ'ըսէր. «հա՛ տղաս, քեզ տեսնե՛մ, «բաներ» մը
պիտի ըլլան, ճամբաները պիտի բացուին, Հայաս-
տան պիտի կրնանք երթալ, այնպէս կ'երեւի քաղա-
քականութենէն. միւսերը կը շահին եղեր պատե-
րազմը (ինք կարդալ գրել չէր գիտեր): «Արեւ» եւ
«Յուսարեր» կը գնէր եւ կը կարդացնէր ուրիշնե-
րուն, միայն լսելու համար թէ միւսը, Պապան կը
շահի՞ կոր, ան չէր ուզեր ուրիշ բան գիտնալ, կը
բաւէր որ «խոշոր ճիգմէն» վաստկէր կռիւը, յաղ-
թէր, որպէսզի Հայաստանը մեծնար եւ մեզի՝ ալ
տեղ բացուէր...»:

Ան, Պաղտիկ ամճան, իմ ո՛վ ըլլալս ինծի սոր-

վեցնելէ վերջ՝ հայրենասիրական դաս ալ կուտար ինծի...:

— Ինչո՞ւ միայն մեծ հօրս մասին կը խօսիս, Ըսի օր մը իրեն, եւ ոչ իմ հօրս մասին:

— Ծօ, գոռաց, մեծ հօրդ պէս մարդ աշխարհ չէ եկեր տահա... Հայրդ ո՛ւր, մեծ հայրդ ո՛ւր... Ըլլայ նէ Գրիգորդ բան մը կ'ըլլայ, ինչու որ մեծ հօրդ անունը կը կրէ...:

Այս պարզունակ մարդուն հաւատքը դէպի մայր հայրենիք, իմ վրաս մեծ ազդեցութիւն էր գործած, քանզի ան կը խորհէր թէ մեր «նազուկնե-րը», ինչպէս ինք կը գոչէր, միայն Հայաստան մարդ կ'ըլլան, եթէ հոն ճամբաները բացուին ու խոշոր «ծիզմէն» նզմէ շուներուն գլուխը, ալ ՀԱՅԸ ազա-տած կ'ըլլայ:

Իրականացաւ հաւատքը Պաղտիկ ամօին, իր խոշոր «ծիզմէ»ով նզմեց գլուխը շուներուն, չարե-րուն եւ բացուեցան դռներն հայրենիքին. Այժմ կը բնակուին մէկ բան՝ տղաքը տանիւ Հայաստան որ հոն ՄԱՐԴ Ըլլան ինչպէս կը փափաքէր Պաղտիկ աղ-բաքը...:

Թ. ԹԻԻՖԷՆԿՅԱՆ

ՍԻՐՏՍ ԲԶԿՏՈՒԵՑԱԻ...

Զինադադար եղաւ, 1919 Նոյեմբեր. աշխարհ խալտաց մեր նախկին դաշնակիցներուն յաղթանակովը:

Ազատութիւն, արդարութիւն պիտի բաշխուէր աշխարհին, որոնցմէ բաժին պիտի ունենար նաեւ ՀԱՅԸ. Ի՞նչ տղայական երազ: Անցեալ մեծ պատերազմին խաղաղութեան դաշինքը դեռ չէր ստորագրուած, զինադադարի լուրը ընդունուեցաւ աշխարհի չորս դին խրախճանքով: Մարսիլիա, ուր ես մնացած եւ ապրած էի պատերազմի տարիներուն, տօնեց քանի մը օր ու գիշեր՝ խելայեղօրէն՝ այս մեծ յաղթանակը:

Փողոցին մէջ պարել, համբուրուիլ, խմել, երգել, ամէն արարք ներելի էր այդ օրերուն... Տօն էր, մեծ տօնի նախօրեակներուն պիտի յաջորդէր խաղաղութիւնը...

Առաջին գործս եղաւ իմ շատ սիրելի ու պատւական՝ իրապէս հարուստ մնալու արժանի ֆրանսացի գործատիրուհիիս լուր տալ՝ թէ ես կը մեկնիմ ԵՐԿԻՐ՝ փնտռելու իմիններս, վերապրողները...

Պատերազմի ընթացքին ֆրանսական թերթերու մէջ կարդացած էինք թէ Հայերը ուր որ չեն

ջարդուած՝ սովահար կը մեան, կը մեռնին անօթի,
եւ մեռնողներուն միսը կ'սւտեն... այնքան անհա-
ւատալի լուրեր կը տարածուէին, որոնց իրեւ մարդ-
էն կարելի հաւատք ընծայել: Յրանսացիք զիս մը-
խիթարելու համար կ'ըսէին՝ թէ բրոքականտի հա-
մար են գրուած...:

Եղաւ օր, որ իրենք ալ տեսան թէ սխալած
էին թուրքին մասին, բայց այդ մեզ համար օգուտ
մը չբերաւ:

Յրանքիէն Պուլոն, Մարսիլիոյ պետական թատ-
րոնի սրահին մէջ, Վէնիգելոսի հոն եկած տարին,
եթէ չեմ սխալիր 1917ին, մեծ, լեփեցուն, հազար-
ներով հրաւիրեալներու առջեւ՝ թուրքիոյ այն պա-
տերազմին մէջ ցոյց տուած տմարդութեան ու Հա-
յոց հանդէպ խժդժութեանց համար խիստ քննադա-
տութիւններ ընելէ յետոյ... օր մըն ալ գնաց, 1922ին
կարծեմ, Անգարայի մէջ բարեկամական դաշինք
կնքելու նոյն թուրքիոյ հետ, որուն մասին ինչե՛ր
չէր ըսած...:

Այսօր թուք, վաղը լգէ, այս ալ քաղաքակա-
նութիւն է եղեր...

Զշեղիւք մեր նիւթէն սակայն:
Խենթ Կարապետը (տես պատմութիւնը էջ
37—40) դէպի ամերիկա ճամբու դնելէս վերջ՝ ան-
միջապէս ես ալ ճամբայ ելայ դէպի Կ. Պոլիս, ան-
կէ անցնելու համար ծննդավայրս՝ Պիլէճիկ (Կէօլ-
տաղ):

Մարսիլիայէն շատ մը յանձնարարութիւններով
ճամբայ էի ելած: Պիտի հանդիպէի «Ճակատամար-

տի գրասենեակը՝ պ. Գուրգէն Մխիթարեանին (այժմ
«Յուսարերո»ի խմբագրապետ), պ. Հայկ Ճիզմէն-
եանին (Հ. Մ. Ը. Մ.ի հիմնադիրներէն, այժմ Գա-
հիրէ) եւ քանի մը դեռ ուրիշներու...

Ընդունուեցայ ամէնքէն սիրով, եւ ամէնքն
ալ հաճոյքով առաջնորդեցին զիս ուր որ ուզեցի.
բարոյապէս չզլացան ինծի իրենց խորհուրդները՝
որուն համար ունիմ շնորհակալութեան պարտք մը
այդ երկու անձնաւորութեանց: Երկու տող պիտի
գրեմ մասնաւորաբար պ. Հայկ Ճիզմէնեանի մասին,
որուն ակնոցափաճառի գեղեցիկ խանութը կ'երեւի
սրբորի երիտասարդութեան համար ընդունելութեան
սրահ էր դարձած:

Ձեմ գիտեր թէ Եգիպտոսի մէջ ո՛ր վաճառ-
կանն է որ իր գործատեղին, իր խանութը եւ կամ
գրասենեակը պիտի տրամադրէր նման գործի մը...
Այդ խնդումերես ու շէնշող, կրակոտ, առողջ ոգի-
ով, անշահախնդիր երիտասարդը (1919) կարծես
իւնն գործ էր ըրած մարդ ընդունիլ... եւ ոչ թէ
մարդ ընդունիլ դրամ շահելու, այդքան ճոխ ու
հարուստ խանութով մը:

Եթէ աւելի ծանրացայ այս վերջնոյն վրայ,
աւո՛ր համար որ հոն լսեցի զանազան այցելուե-
րու միջեւ եղած խօսակցութեան մը ընթացքին՝ թէ
France-Armenie ընկերութեան նախագահը, Անգա-
րացի Սիմոն Էֆէնտին, յաջորդ օրը ուտելիք պիտի
բաշխէ եղեր «կայան»ի գաղթականներուն:

Սիմոն Էֆէնտին Աֆիոն Գարահիսար՝ Երկա-
թուղիի Ընկերութեան մէջ իմ պաշտօնավարու-

բայց վախցայ որ այդ վիճակին մէջ ապրողը ի՞մ
մամիկս ըլլար...: Քննութենէն ետք ես ինծի ըսի.
«Լա՛ւ որ ան չէր...»:

Յետոյ երբ ծննդավայրս գացի, իմացայ որ
տարագրութեան մէջ իմ մամիկս անօթի մե-
ռեր է...

Ու սիրտս կրկին բզկտուեցաւ...:

Բոլորովին այլափոխուած էր մեր գիւղաբա-
ղաբը: Ամայացած եւ աւերակ՝ թէ երեւութապէս
եւ թէ հոգեպէս: Վերապրողները մարդիկ չէին, այլ
մարդկային խլեակներ, պատկերներ միայն...

Ծննդավայրիս տխուր յիշատակով՝ սիրտս կը
մնայ բզկտուած:

Յ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

ՎԱԾԽԱՌՈՒ ԲԱՐԵՐԱՐԸ...

«Այո՛, այո՛, սիրով ինչո՞ւ չէ, միթէ աշխարհի մէջ մարդկութիւնը մեռա՞ծ է: Մարդու ծառայելով, իրար օգնելով աշխարհիս մէջ ամենալաւ գործը մարդ տեսած կ'ըլլայ: Ինչո՞վ կրնամ օգնել ձեզի, նայիմ ընչ կ'ուզէք քանի ոսկիի պէտք ունիք: Միակ պայման փոխառութեան, ինծի չի մնասէք...»: այսպէս արտայայտուեցաւ վաշխառուներու վարպետորդին, երբ ոսկի էսցաւ փոխառութեան մատանիներ եւ պարանջաններ, ադամանդակուռ մատանիներ եւ ծանրարժէք գոյգ մը օղեր ներկայացուցինք փոքրիկ փոխառութիւն մը ընելու համար իրմէ:

Միայն երկու հարիւր յիսուն ոսկիի պէտք ունէինք, մինչ մեր ներկայացուցածը օրուան գնով կ'արժէր հինգ հարիւր ոսկի... սակայն մեզ տրուեցաւ միայն հարիւր յիսուն ոսկի, տարին 8 առուեցաւ միայն հարիւր յիսուն ոսկի եւ 5 առ հարիւր գոհարիւր տոկոս՝ օրինաւոր եւ միջնորդի համար: միսիօն, աւելի 2 առ հարիւր միջնորդի համար: Այս էր փոխառութեան պայմանը: Յետոյ կար ուրիշ ԶԵԻԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ մը լրացնելիք: այն շատ պարզ բան էր, այսինքն ստորագրել հաշուեզիր մը: իբր թէ ծախուած եւ փոխարժէքը գանձուած է. այդ ՊԱՏԱՆԻ ԴՐՈՒՆԵԼԻՔ գոհարեղէններուն:

«Կարծեմ փտահութիւն ունիք իմ վրաս, որ ատեն որ ուզէք դրամը ետ կը բերէք եւ կ'առնէք ձեր աւանդը, արդէն ես այս դրամը ձեզի փոխ կու-

տամ իբր ԲԱՐԻՔ, թէ ոչ ես այս տեսակ գործեր
չեմ ըներ...»:

Ո՞վ չի վստահիր հարուստին խօսքին, երբ աղ-
քատին ստորագրութիւնն անգամ արժէք չի ներկա-
յացներ հարուստին աչքին, ստորագրութիւն՝ որ թե-
րեւս պէտք էր աւելի արժէքաւոր ըլլար ոչ միայն
հարուստին խօսքին չափ, այլ երբեմն անոր ստորա-
գրութենէն ալ աւելի...:

Ուրեմն վստահեցանք հարուստին խօսքին,
ապաւինեցանք անոր մեծութեան, բարութիւնը
օրհնեցինք, ստացանք մեզ տրուած գումարը, ստո-
րագրեցինք մեզ ներկայացուած հաշուեզիրը եւ
հեռացանք իրմէ շնորհակալութեամբ:

Անցան երկու երեք տարիներ, մենք ի վիճակի
չէինք եղած վճարելու մեր պարտքը, գոհացած էինք
տարուէ տարի վճարելով տոկոսները մայր գումա-
րին եւ այն ալ առանց ստացազրի, գլուխ-գլխի
ծեռքէ ծեռք քանզի մեծահարուստ վաշխառուն
ամօթ կը զգար տոկոս գանձելու մարդու ներկա-
յութեան: Մեր զարդեղէնները գացին զարդարել
վաշխառուին կնոջ մատները, կուրծքը եւ ականջ-
ները:

Եկաւ 1939—40ի սպտեմբերամբ, մարդիկ հսրրոս-
տացան եւ իրինց ամենաառաջին գործը եղաւ իրենց
հին պարտքերուն վճարման հոգը... որոնց կարգին
նաեւ մենք ներկայացանք մեր բարերարին ստանա-
լու համար մեր ԻՐԵՂԷՆՆԵՐԸ փոխան վճարումի
եւ յետնեալ տոկոսներով...:

«Թէեւ ըսաւ, մեր վաշխառու բարերարը, դուք
ինծի ծախած էք ձեր ոսկեղէնները, բայց ես իբր

մարդ պատրաստ եմ ձեզ ետ տալու զանոնք, պայ-
մանաւ որ ինձ վճարէք հազար ոսկի թղթադրամ եւ
կամ երկու հարիւր յիսուն ոսկի հնչիւն, կարմիր
ոսկի... քանզի իմ ձեզի փոխառութիւն ըրած տարիս
կարմիր ոսկիին մէկ հատը կ'արժէր հարիւր յիսուն
դրուշ, իսկ այժմ կ'արժէ չորս հարիւր...

Հաշիւ, փաստաբան, միջամտութիւն, բարեկամ,
ամէն ինչ փորձուեցաւ, ոչ մէկ արդիւք...:

Վաշխառու բարերարը, մտքովը կը խնդար
աղքատին խելքին պարզութեանը վրայ որ ստորա-
գրած էր թուղթին վրայ գոհարեղէնները ծախած
ըլլալուն համար...

Կախաղաններ կան, որմէ իրենց ճարպիկու-
թեամբը խուսափիլ կը կարծեն շատ մարդիկ եւ
որոնք երբեմն կը յաջողին մարդկային օրէնքներու
արդարադատութենէն պրծիլ, բայց եւ այնպէս այդ
ըսել չէ որ անոնք օր մը պիտի չդատուին օրէնքով...

Tant va la cruche à l'eau... կ'ըսէ ֆրոնսական
առակը... ո՛վ որ ականջ ունի լուիցէ'...

Շատ մը կապերը փրթելիք կախաղաններու
շարքին կան նաեւ երբեմն այնպիսի կախաղաններ
որոնց կապը քաշելը անիրաւուած սիրտերը կը պա-
ղըշտկեցնէ եւ մարդկութիւնը կ'ազատէ մարդա-
նման հրեցեհէ:

Այսպէս պատմեց ինծի բամեկամ մը ճամբոր-
դութեան ընթացքին.

Թ. Պ. Թ.

ԱՅԽԱՐՀԻ ԱՄԵՆԷՆ ԱՆՈՒԹ ՀՈՏԸ

Միւս մեծ պատերազմին էր, կը գտնուէի Ֆրանսա եւ կ'աշխատէի մեծահարուստ ընտանիքի մը մէջ: Այնչափ գոհ էի ու երջանիկ այդ տան մէջ, որ շատեք կը զարմանային թէ հարուստի տան մէջ աշխատող մարդ մը ինչպէս ինքզինքը երջանիկ կը զգայ, փոխանակ զգալու իր ՍՏՐԿՈՒԹԻՒՆԸ:

Իմ տիրուհիս սակայն արժանի էր այդ հարստութեան. Ան կ'ապրէր ու կ'ապրեցնէր իր շուրջինները լայնօրէն ծախսելով, մանաւանդ որ ամէն ինչ սուղ ու կրակի գինով կը գնուէր, եւ թէ ներքին գործերու մատակարարութիւնն ալ ինծի էր յանձնուած:

Տիրուհիս ունէր մէկ մանչ եւ մէկ աղջիկ, երկուքն ալ ամուսնացած էին, թէ իր տղան եւ թէ իր փեսան սպայի աստիճանով կը ծառայէին բանակին մէջ:

Ինչպէս ըսինք, ունեւոր էին անոնք, ո՛չ թէ պատերազմէն հարստացող ունեւոր այլ անոնք կը պատկանէին ֆրանսական շատ հին ազնուական ընտանիքի մը, ու սերունդէ սերունդ լաւ մատակարարութեամբ կրցած էին պահել իրենց հարստութիւնը:

Feue
Madame Laure André Maurin

Lieutenant aviateur Pierre Regis
glorieusement tombé pour la France
le 7 Juin 1940

Պատմութեան հերոսը

1946ին Մարսիլ այցելութեանս կրկին բախտաւորութիւնը ունեցայ տեսնելու Տիկին Մօրէնի զաւակները եւ բոլորեւն ալ վերապրած էին նոր պատերազմէն...

Բնաւորութեամբս կ'ատէի հարուստները, քան-
զի կեանքիս մէջ շատ անգամ առիթը ունեցած էի
չափելու անոնցմէ շատերուն քարսրտութիւնը,
սակայն այս ընտանիքին պետք՝ իմ տիրուհիս, յա-
ջողած էր իմ չարացած ու ըմբոստ զգացումներուս
յաղթել:

Իմ տիրուհիս, երբ իր փոքրիկ թոռներուն բա-
րոյական դասեր կուտար, որոնց ես ականջալուր
կ'ըլլայի, չէի կրնար զսպել իմ հիացումս, մանա-
ւանդ երբ ան կ'ըսէր յետէ մեծնաք ձեր իրաւունքը
պաշտպանելով հանդերձ պէտք է նաեւ վարձատրել
գիտնաք ձեզմէ տկարները, որոնցմէ պէտք է սիր-
ւիք: Երբ ձեզմէ տկարները ձեզ կը ծառայեն սրտով
ու սիրով, անոնք ձեզ ա'լ աւելի օգտակար կ'ըլ-
լան քան թէ ստիպումով ու ձեր կամքի պարտա-
դրութեամբս:

Մտքէս չէի կրնար անցնել թէ հարուստներ
կրնան այսքան ազնիւ ու մարդկային զգացումներ
ունենալ, ու ես ապրեցայ այս շրջանակին մէջ չորս
տարի միշտ վայելելով շնորհքը իմ տիրուհիիս ու
ծառայեցի իրեն իմ բոլոր սրտովս, առանց տրտու-
նի, լիառատ կերպով ինքզինքս վարձատրուած սեպե-
լով: Ինծ համար հաճոյալի կը սահէին պատե-
րազմի այդ սեւ օրերը, իմ կեանքս մթազնոդ
բանը միայն ֆրանսական թերթերու միջոցաւ
1914—1916ին մեզ հասած սեւ լուրերն էին, հայկա-
կան ցեղի մարտիրոսագրութեան, ջարդի, սովի,
փոխանցիկ հիւանդութեանց մասին...:

Միւսի ժողէփը՝ իր աղբկան ամուսինը, յետ եր-

կար ամիսներ զին. ծառայութեան կրցած էր միայն տասնինգ օրուան արծակուրդ ստանալ՝ զինուորական պետերէն եւ տուն էր վերադարձած: Իր հագուստները նոփ-նոր. թեւերուն վրայ իր աստիճաններու ռակեզօծ հիւսուած նշանները, իր քարծր հասակն ու վայելուչ կազմը մասնաւոր փայլ մը կու տային անոր անծին:

Ան՝ Միւսիւ Ժողէֆը. Փարիզէն անցած ատեն փոքր տուփի մը մէջ զետեղուած զեղեցիկ շիշ մը անուշահոտութիւն նուէր էր բերած իր երիտասարդ կնոջ՝ Բիէրին մօրը: Բիէր 7-8 տարեկան մանչ թոռնիկն էր իմ տիրուհիս: Չեմ գիտեր ինչպէս Բիէր այդ տուփը առած իր ափին մէջ ման կուգար տան մէջ, երբ ես տեսնելով առի անոր ծեռքէն եւ տարի իր մեծ մօրը մօտ, որ զինքը լաւ մը յանդիմանեց:

Թոռնիկը սակայն չզգաստացաւ իր մեծ մօրը յանդիմանութեամբ, սկսաւ հարցուփործել մեծ մօր:

«Bonne maman, ըսաւ Բիէր. աշխարհի ամենալաւ հոտը ո՞րն է. վա՞րդը, մեխա՞կը (թէ ուրիշ աւելի լաւերը կան):»

Մեծ մայրիկը, տեղաւորուած էր բազկաթոռին մէջ եւ որովհետեւ Դեկտեմբեր էր քրդէ շալերու մէջ փաթթուած, իր սալօնի պատուհանէն դէպի դուրս կը դիտէր երբ ես ներս մտայ կրկին. թղթատարին բերած նամակը իրեն յանձնելու:

Սովորութիւն էի ըրած, երբ զինուորական նամակներ կը հասնէին, քչիկ մը սպասել եւ տիկնոջ տղոց առողջութեան մասին լուրեր ստանալ, քանզի այլեւս ես ալ ինքզինքս ընտանիքի անդամներուն

մաս կազմել կը կարծէի եւ ինքզինքնս իրաւունք
կուտայի տեղեակ մնալ անոնց լուրերուն...:

Տիկին Մօրէն դէպի իր թոռնիկը դարձաւ եւ
կրկնել տուաւ իմ ներկայութեանս նոյն հարցումը:

«Ո՞րն է աշխարհի մէջ ամենալաւ հոտը, վար-
դի՞նը, մեխակի՞նը թէ ուրիշ որեւէ ծաղիկի», կրկնեց
Բիէր:

Մեծ մայրիկը դէմքը դարձնելով դէպի պատու-
հան գրկեց թոռնիկը եւ ըսաւ:

«Տէրը չունէ որ գիտնաս թէ ո՞ր հոտն է լա-
ւագոյնը աշխարհի մէջ իմ մանուկս, Տէրը չունէ որ
դուն օր մը շնչես հոտերու լաւագոյնը. շատ դառն
է այն»...

Բիէր կ'ստիպէր մեծ մայրը որ ըսէ իրեն թէ
որ մէկն է լաւագոյն հոտը աշխարհիս: Ահսեմ տղաս,
ըսեմ քեզի թէ ո՞րն է հոտերուն լաւագոյնը:

«Հոտերուն լաւագոյնը, տղաս, այն է որ, օրե-
րով ասօթի մնացած մարդ մը՝ փուռի մը առջեւէն
անցած ատեն կ'առնէ հոն դիզուած թարմ հացե-
րէն»:

Տիրուհիիս աչքերէն արցունքի կայլակներ կը վա-
զէին: Իմ բերած նամակս որ կարդացած էր արդէն,
ինկաւ ծեռքէն: Չկրցի գիտնալ թէ, նամակին մէջէն
էր որ կը խօսէր իմ տիրուհիս, թէ իր անծնական
փորձառութենէն:

Խորհրդաւոր գաղտնիք մը կար այս բացատրու-
թեան մէջ որ զիս պիտի հետաքրքրէ մինչեւ գերեզ-
ման...:

Անցան երեսուն տարիներ, լրացաւ 1915—1919ի պատերազմը, վերադարձայ ծննդավայրս, գաղթեցի, 1922ին, արսորուեցայ, վերադարձայ, ազատուեցայ, կրկին գաղթեցի։ Անցան տարիներ, շատ տարիներ, սակայն չշփեցան յիշատակները իմ երախտագիտական զգացումներուս։

Մեռաւ իմ տիրուհիս, որուն կը պարտէի ես շատ բան, ուսում, կրթութիւն, ընտանեկան դաստիարակութիւն, քանզի ինձ իր տան մէջ՝ առիթ եւ միջոց տրուեցաւ կիսաւարտ ուսմունքն շարունակելու, դպրոց յաճախելու։ Մայրական գուրգուրանք կ'ըզգայի ինձ հանդէպ քանզի ամէն անգամ որ իր խորհուրդին կը դիմէի, միշտ կը լուսաւորուէի, եւ քանի կ'ապրիմ կ'զգաս իր հոգիի ՄԵՆՆԻԹԻԻՆԸ։ Այո՛, ՄԵՆ էր ան, շատ մեծ թէ իր հոգիով, թէ իր գործով եւ թէ իր հարստութեամբ, որով չէր հպարտանար երբեք, մանաւանդ որ ան՝ իր միլիոններու հասնող հարստութեամբ, իր շատ 4—5 յարկանի քանի մը տասնեակ տուններու եկամուտով աշխատէր։ Դամեստ էր որքան կարելի է երեւակայել մարդկայնօրէն։

Կը յիշեմ երախտագիտութեամբ, որ օր մը մեր մեծանուն Մկրտիչ Փորթուզալեանը ճաշի հրաւիրելու պատիւը ըրած էր, իր Սէն-Պարնապէի շքեղ տպաքանքը։ Ան ծանօթութիւններ քաղեց հայկական հարցին, հայու ծագումին, հայ պատ-

մութեան եւ յետոյ ներկայ եղաւ իր ընտանիքով Վարդանանցի հանդէսին....

1946ին ինձ վիճակուեցաւ բարեբախտութիւնը հիւրասիրուելու իր զաւակներսւն եւ թոռներուն հոգմէ. այնքան սիրով որքան կարելի էր մարդկայնօրէն: Շատ բան էր պակսած անոնց կեանքէն եւ շատ բան աւելցած նաեւ: Մեծցեր էին թոռնիկները, ծերացեր էին Միւսիւ ժողէֆը եւ Միւսիւ Անթուանը:

Այցելեցի գերեզմանը Տիկինին, ծաղիկ սիւռեցի իր գերեզմանաքարին չորս դին, համբուրեցի քարերը այդ գերեզմանին, որուն ցուրտ հողին տակ կը հանգչէր օղակ մը մարդկային գեղեցիկ շղթայէն. Հո՛ն կը հանգչէր ազնուութիւնը, բարութիւնը, մարդ էակը իր խորիմաստ խորհրդաւորութեամբ:

1946ին, իմ ամբողջական օրերուն օդային ռումպատերազմի սաստկութեան օրերուն օդային ռումպակոծումներէ քանդուած դրամատանց մէջ գրտնըւած դրամները ձեռքսէ եղած ու իրենց արժէքը կորսնցուցած էին. բայց իր զաւակներն ու թոռները հարուստ էին եւ անոնք միշտ սրտով ալ հարուստ դեռ մնացած էին թէեւ կ'ապրէին շատ տարբեր նախկինէն:

Իրենց սեղանակից եղայ. սակայն սեղանին վրայ կը պակսէր նախկին փայլը. ծածկոցի տեղ «խսիր»է հիւսուած փոքր պնակի տակ դրուելիք կտորներ կային միայն եւ սեղանին վրայ կառակորական քառթով գնուած ուտեստեղէններ, քանզի անոնք չէին ուզած սեւ շուկայէն գնուած ուտեստ

տեղէններով հիւրասիրել զիս, «սեւ շուկան մեր ազգը կ'ոչնչացնէ», կ'ըսէր Միւսիւ Անթուան:

Ես տեսայ սակայն 1946ին Մարսիլիոյ մէջ Սէն Ֆէրէօլ փողոցի անկիւնը, կարգի սպասող երկսեռ անձինք, որոնք եկած էին իրենց կտրօններով հաց գնելու, սեւ հաց, պատերազմի հաց, եւ հոն այդ սպասող անօթիներու քթին կուգար լաւագոյնը հոտերուն, աշխարհի հոտերուն՝ ՀԱՅԻՆ, հոտը:

Ես կրկին յիշեցի իմ տիրուհիս, Արդեօր նամակէն էր խօսած թէ իր անձնական փորձառութենէն...

Մեծեր, աշխարհի մեծեր, արդարութիւն տըւէք, ազատութիւն աուէք ժողովուրդներու, բա՛ւ է կը քաշենք, կը տանջուինք, կը հալինք:

Բա՛ւ է որ հացին հոտը մեզ թուի աշխարհի անուշահոտերուն ԱՄԵՆԷՆ լաւագոյնը...

Յ. Գ. ԹԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

ՓՈՔՐԻԿ ԺԱՐՏԱՐԱՊԵՏՆԵՐԸ

Այս տարի Ադերսանդրիոյ ծովափին վրայ տեսայ, աւագի հետ խաղացող բազմաթիւ փոքրիկ ճարտարապետներ, որոնք միասնաբար կ'աշխատէին պարտէզով շրջապատուած միյարկանի քանի մը սենեակով տնակ մը շինել:

Այս երկսեռ ու զանազան ցեղերէ փոքրիկները իրենց հայ հրամանատարին հսկողութեան տակ կ'աշխատէին: Անոնցմէ ոմանք քար, ոմանք՝ փայտ, ոմանք՝ ջուր եւ ոմանք ալ կանանչ ծառի ճիւղեր կը փոխադրէին, թէ տունը գեղեցիկ շինելու եւ թէ պարտէզը շուտ մը կանանչցելու համար:

Անոնցմէ ամէն մէկը սենեակ մը պիտի ունենար այդ տան մէջ, ուրեմն եթէ աշխատութիւնը հաւաքական էր, նաեւ բաժանումը հաւասար իրաւունքի սկզբունքով էր: Այս փոքրիկները կը խօսէին հայերէն, յունարէն, արաբերէն ֆրանսերէն, երբեմն իտալերէն ու անգլիերէն: Անոնք կը պատկանէին ուրեմն զանազան ազգերու ու կրօնքներու, բայց կրցան համաձայնութեամբ գլուխ հանել իրենց աշխատանքը...:

Որովհետեւ նախ քան շինութեան, անոնք արդէն բաժնած էին իրենց միջեւ շինուելիք շէնքին

սենեակները, եւ համերաշխարար վերջացուցած էին իրենց շինութիւնը եւ պարտէզին զարդարանքը, որ այլեւս մէկը՝ արեւելքի, միւսը՝ արեւմուտքի, մէկը՝ հարաւի եւ միւսը հիւսիսի կողմ սենեակ գրաւելու կռիւ ընելու առիթ չեղաւ:

Պատահեցաւ որ չար ու աւելի զօրաւոր երկու երեք տղաք, յարձակեցան իրենցմէ աւելի փոքրերու շինած տան ու պարտէզին վրայ եւ քանդեցին փոքրիկ տղոց աշխատանքով շինուած տնակը որ իրենց համար այնքան թանկագին էր եւ սիրելի, ու տրամադթեան եւ վիշտի մատնեցին մեր փոքրիկ ճարտարապետները:

Տեսարանը զիս մղեց մտածելու այժմ այն մեր ՄԵՄ ճարտարապետներուն վրայ, որոնք պատերազմը շահելէն պուաջ համաձայն էին կերտել խաղաղութեան շէնք մը, մարդկութեան բարօրութեան համար, որ այնքան հաստատուն, ըլլայ որ ուրիշ անգամ այլեւս ապագայ սերունդները երկիւզը չունենան հարկադրուած ըլլալու նորէն կառուցանելու իրենց համար նոր ՏՈՒՆԷՐ, քանի որ իրենք՝ մեծերը արդէն պատրաստած պիտի ըլլաին այնպիսի հաստատուն շէնքեր, որոնք այլեւս փլուզումով սուգի պիտի չմատնէին ԱՆԻՄԻԻԱԻԱՆԵՐՈՒՄ փոքր աշխարհը:

Թաղթանակէն վերջ սակայն մոռցուեցաւ փոքրերու իրաւունքը եւ մեծերէն ոմանք իրենց կառուցանելիք խաղաղութեան մեծ շէնքէն ոչ միայն յարկաբաժին մը կը զւանան, այլեւ չեն թողուր իսկ որ պատուհանէն ներս նային փոքր ազգերը, անի-

ըաւելով խեղճերը որոնք շէնքին շինութեան քար
սւ կիր կրած էին տաժանքով, նման իմ տեսած
բազմացնդ եւ բազմալեզու փոքր ճարտարապետ-
ներուն, որոնք ծովեզերքին վրայ իրենց հաճելի տը-
նակը համաձայնութեամբ եւ հաւասար աշխատութեամբ
կառուցած էին, եւ կոպիտ ծեռքեր քանդած էին
զայն...

Յուսանք թէ գեղեցիկ օր մը, Մեն ճարտա-
րապետները, խաղաղութեան շէնքը կառուցանելէ
վերջ, պիտի կարողանան արդարութեամբ բաժնել
շէնքին յարկաբաժիններն ու սենեակները, անոնց
կառուցումին մէջ իրենց քրտինքը եւ աշխատանքը
բերած փոքրիկներուն...

Մեր մաղթանքն է այդ

Յ. ԹԻԻՖԵՆԿՃԵԱՆ

ԶԻՆԱԳՈՐԾ ՍԱՐԳԻՍ ԱՂԱՆ

ՆԵՐԳԱՂԹԵԼԻ, ԹԻԻ 480

Ասարգիս աղան, զինագործ Սարգիս քեռին, որ Պաղտիկ Ամենին հետ (էջ 119—123) Եգիպտոս մըտած է 1917ին, գերութենէ փրկուելով, երեսուն տարիէ ի վեր Աղեքսանդրիա կը բնակի, եւ ամէն առօրէի որ որսորդ են, լաւ կը ճանչնան զինքը, քանզի ան՝ միակ հայ զինագործութեան վարպետն է:

Սարգիս քեռիս, մօրս մօրաքրոջ տղան է, ուրեմն ինծի ազգական: Աւելին՝ մեր ՀԱՅԻ Յակոբ Տէտէին, մի՞նչ հօրս հօրը աշակերտն եղած է, անկէ սորվելով իր արհեստը: Մեր մականունն ալ կապ ունի արհեստին հետ, որ իմ մենչ հօրս հայրը սորվեցուցած է իրեն: Այսպէս կրկնակ կապեր կը միացնեն զիս Սարգիս քեռիին:

Անցեալ շաբթու Աղեքսանդրիոյ Մելրօնեան մանկապարտէզի բակը, ուր ներգաղթողներու թիււերը կ'որոշուէին, ես տեսայ քեռին, այժմ եօթանասունի մօտ տարիքով, բայց միշտ առողջ: Զիս կը դիտէր արհամարհանքի այնպիսի նայուածքով մը որ քսանհինգ տարիներու ընթացքին բնաւ չէի տեսած:

Քեռին, աջ ձեռքը մէջքին կռթնցուցած բարկաճալթ երեսս ի վեր գոռաց...

— «Դու չես ամչնար, ո՞ւր է իմ ԹԻԻՍ, կ'ըս-
պասես որ Պաղտիկ ամենն պէս ինձի՞ ալ թաղես...
Ամէն մարդ կ'ըսէ որ դու Քահիրէ հայուն կառա-
վարութեան մարդոց բարեկամ ես եղեր, ինձի թիւ
մը հանելու «խաբր» չունի՞ս... վա՛խ քու «պոլիդ
պոսիդ»: Հայաստան մինակ ձերի՞նն է, ահա կոր-
սընցուցեր եմ կինս, գաւակներս, սպասեր եմ 1917էն
ի վեր եւ չեմ ամուսնացեր, յուսալով որ օր մը
տեղէ մը ծայն մը կ'ելլէ, Մէկէ կը գտնամ գոնէ:
Դու լաւ գիտես յոյսս ի թերեւ ելաւ, գոնէ երթամ
Հայաստան հոն թաղուիմ...

— «Ես դրամ ունիմ, մարդու կարօտ չեմ, կ'աշ-
խատիմ, հոս ալ լաւ եմ, գործս լաւ է դուն գի-
տես, բայց չեմ ուզեր, ալ բաւ է, կարօտը կը քաշեմ
մերիններուն, մեր երկրին, երթամ, երթամ Յակոբ,
ինձի զրկէ Յակոբ...

«Եթէ ըսաւ, քեռիս, ինձի զրկելու համար փա-
րա կ'ուզես, կուտամ, չորս հարիւր ոսկի ունիմ,
երթամ Յակոբ. երթամ հոն մենիմ, ինձի տար սա
հայուն մեծին, մի՛ ըսեր որ եօթանասուն տարեկան
եմ, ես տարիքս յիսունըվեց գրեցի. չըլլայ որ ձե-
րերը չտանին...»

Քեռիս դեռ կ'սպասէ որ ես իրեն ԹԻԻԸ հա-
նեմ, գոնէ երկրորդ կարաւանին հասցնեմ զինքը:

Ահա ներգաղթող մը որ դեռ կրնայ երկար
սպասել, եթէ իրեն ԹԻԻԸ չելլէ:

«Քեռի, մի նեղուիր, գալ տարի միասին կ'եր-
թանք ըսի...

— «Մո՛ր մինչեւ գալ տարի նայինք պիտի ապ-

ըի՞մ ըսաւ, եւ իր խօսակցութեան, իր ծայնին ձեւը փոխեց քեռին ու սկսաւ հետս, իմ հետս, որ իրեն բան չէի մերժեր ժամանակին, աղաչանօք խօսիլ որպէսզի ինծմէ առաջ ղրկեմ զինքը հայրենիք...

— Ինծի «Յակոբեան»ին տար (հասկցիր՝ Յակոբեանեանին): Ես իրեն կ'աղաչեմ, դուն ալ երկու խօսք ըրէ: Ես երթամ, կ'ուզեմ երթալ, տարիքս մի՛ ըսեր, չեն տանիր...

Երբ բաժնուեցայ իրմէ, վերջին անգամ յիշեցուց ինծի թէ վարդապետին, — «ան ձեր տունը միասին ճաշեցինք այն վարդապետին ըսէ, (կ'ակնարկէ՝ Մամբրէ սրբազանին) թող ինծի ղրկէ, հասկըցա՞ր, չմոռնաս, կ'սպասեմ «խապար»իդ»:

Դեռ քեռիս «խապար»ի կ'սպասէ... Որքան գէշ մարդ ըլլալու եմ որ իմ քեռիս հոս թողում... իրաւ որ եթէ ես Ներգաղթի Կոմիտէի անդամ ըլլայի «քեռի»իս համար «խաբր» կ'ընէի, հոգ չէ թէ փառա կերաւ ըսէին... Ես քեռիիս թիւը կը հանէի..

Գահիրէ, Օգոստոս 1947

Յ. Գ. Թ.

Հայկաթ մէջ ճիւղաւած 1946ին

Տիար Թարսիսին Չալեանն եւ Թարսիսին Սիմէ-Տեան Վոյ-Տարցի, ըն-
տանիո՛ր եւ զաւակներով, ինչպէս նաեւ իր իրերս փոխրկներով, որոնց մէջ-
տեղը տեղաւորուելու եղանակաբարձը ինձ եւ զաւակս Թաճիկին Վիսպուհար:

ՆԱՄԱԿ ՄԸ

Տասներկու տարի առաջ, պահարանին վրայ միայն իմ անունս գրուած նամակ մը կը ստանայի Հալէպէն:

Ո՛վ զարմանք, քրոջմէս էր, այն քրոջմէս զոր մեռած, ոսկորտիքն ալ հողին տակ հալած, եւ գերեզմանն ալ անյայտ կը կարծէի:

Այսպէս վկայած էին, զինքը 1915ի արսորի ճամբուն վրայ տեսնողները: Շատեր ինծի ըսած էին, քոյրդ մեռած ըլլալու է: Ահա նամակ մը որ հակառակը կը հաստատէր: Քոյրս չէր մեռած ու երկու զաւակով Հալէպի մէջ ապրիլը կ'իմացնէր, խնդրելով որ իր նամակին պատասխանեմ: Քսանեւմէկ տարի վերջը՝ (1915—1936) գաղթէ ու տարագրութենէ վերապրած քոյր մը գտայ: Ո՛վ գիտէ դեռ ի՞նչ յուսահատ ապրող քոյրեր ունինք, որոնք կ'ապրին այլազան ցեղերու մէջ ապաստան գտած:

1945ը կեանքի տարիներուս լաւագոյնն էր, քանի որ կրցի այցելել Հալէպ եւ երեսուն տարուան կարօտս առնել: Ոչ միայն քրոջմէս այլ իմ հայրենակիցներէս եւ ազգականներէս, որոնց հետ յարաբերութիւն մշակած էի, քրոջմէս ստացած նամակէս վերջ:

Ինչ մեծ երջանկութիւն կ'ունենայ մարդ՝ երբ կեանքի մէջ աներեւակայելի բախտաւորութիւնը

կունենայ, աշխարհի չորս հովին ցանուած, իր սիրելիները սրտին վրայ սեղմելու:

Բոյրս ապրած էր շնորհիւ հայու եւ կէօլ-Տաղ-ցիի իր չարքաշ կամքին եւ աշխատութեան, ինչպէս նաեւ բարոյական աջակցութեան իր հայրենակիցներու շարքին՝ բարեկամս Յարութիւն Չազրեանի, որը, ըստ քրոջս վկայութեան, չէր զլացած ոչ մէկ ծառայութիւն, երբ դեռ ես չէի գտնուած... Արդարեւ, քրոջս համար կորսուողը ես էի ոչ թէ ինքը, որովհետեւ քոյրս 1915ին հազիւ 7—8 տարեկան ըլլալու էր երբ ես արտասահման կ'ապաստանէի, թրքական զինուոր չըլլալու եւ ուսումս օտարութեան մէջ աւելի զօրացնելու յոյսով...:

Մենք այժմ ալ աւելի երջանիկ ենք, քանզի սկսաւ ՆՆԲԳՍԴԹԲԷ եւ մենք ալ ՍԿՍԱՆՔ մեր ընտանիքի ցանցնուած բեկորներով ժողուուիլ հայրենիքի մէջ: Արդէն մաս մը Պուլկարիայէն, Յունաստանէն եւ Սիւրիա-Լիբանանէն զնացի անցեալ տարի, մաս մըն ալ կ'երթայ այս տարի կրկին Սիւրիա-Լիբանանէն եւ Եգիպտոսէն, թէ՛ հայրենակիցներ եւ թէ՛ արգականներ... եւ գալ տարի կամ միւս տարի ալ մենք կը յուսանք արդէն վերջ տալ մեր ՊԱՆԳԽՏՈՒԹԵԱՆ, քանզի երկրէ երկիր մեր գաղթաշխարհէն կրկին սկսաւ թղթակցութեանց ընդհատուած շարքը:

Բենեամինը կը գրէ «մեզմէ մէկ մաս մը այս տարի կ'ըողացաւ Հայաստան փոխադրուիլ, կ'սպասենք մեր հերթին»:

Չազրեանը կը գրէ «մեզ պարտականութիւն

կ'իյնայ, մեր ժողովուրդը, մեր ցիր ու ցան ժողովուրդը, մեր ցիրուցան քոյրերն ու եղբայրները տանիլ յանձնել իր բուն տիրոջը՝ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ: Բազմաչարչար մեր ժողովուրդը միայն պիտի կրնայ հանգչիլ ու ապրիլ հայրենիքի մէջը. Իսկ Հայաստանէն Տիրանը կը գրէ «շուտ եկէք որ ՏԵՂԱԽՈՐԻՒՆՔ ամէնքս միատեղ...»:

Էջ 147 պատկերը կը ներկացնէ յիշատակ մը իմ հայէպ այցելութենէս ուր մեծ երջանկութիւնը ունեցանք իրարու մօտ հաւաքուիլ, մաղթելով որ օր մըն ալ Հայաստանի մէջ նկարուինք, ոչ թէ տասնեւմէկ ազգական ու քարեկամներով այլ հարիւր տասնըմէկ, հազար տասնըմէկ, ամէնքս միասին, հոն ՀԱԽԱՔՈՒԱՅ ու տեղաւորուած, ինչպէս կը փափաքինք Տիրան հօր քեռորդւոյս հետ մենք ամէնքս՝ անխտրաբար...:

Բաց թեւերդ Մայր Հայրենիք, մեզ ալ ընդունէ, մ'եզ, քու կարօտեալ զաւակներդ:

Բա՛ց մեզ Տէր, դռներն հայրենի, ուր՝ մենք, ա՛լ ՈՐԲՈՒԹԻՒՆ չտեսնենք. մենք ա՛լ ինքզինքնուս իրաւունք տանք քալած ատեննիս հողին վրայ ամուր կոխելու իբր իրաւատէր, ոչ թէ իբր ՀԻԻՐ...:

Թ. Պ. Թ.

ԱՆՑՆԱԼ ԳԱՂԹԵՐԷՆ

1915-ին Վերջ 1922-ին La Ciotat (Ֆրանսա) ապաստանող ազգականներ, որոնցից մեկ Բաթին
 շեալ 1946-ին

ԱՆՑԵԱԼԻ ԳԱՂԹԵՐԷՆ

1915-ը անցնելէ վերջ 1922ին Պուլկարիա ապաստան
գտնող ազգականներս եւ իրենց վիճակակից ուրիշներ:

1) Հօրեղբօւորդիս Բենիամին Թիւնէնկեան.

ՄԵՐ ԳԱՂԹԵՐԷՆ

Արտասահման մեծցած Թիւֆէնկեան գերդասանէն
ապագայ Հայաստանցիներ

ԲԱՐԻՁԷՆ

Սեփան եւ Մարիամ

Նկարուած 1946ին

ԿՈՏՐԱԾ ԳՐԻՉԸ

Աղերսանդրիա բնակողներ կամ այդ քաղաքէն անցնողներ, լաւ կը ճանչնան ծովեզերեայ «Գաֆեկերիալ» սրճարանը:

Անոր յաճախորդներուն մաս կը կազմէին զանգակը հագիւ զարկած դպրոցէն դուրս նետուող եւ նարտին գլուխը անցնող մերօրեայ վարժապետներ, իրենց դիմող հիւանդներուն սակաւութենէն ժամանակ սպանելու տեղ փնտռող բժիշկներ, տոկոսաւոր փոխառութիւններ կատարող կէս-վաշխառու սեղանաւորներ, եւ կարգ մը ուրիշ, զբաղումնին անձանօթ մարդիկ:

Ես ալ անոնց մէջ գտնուելու դժբախտութիւնը ունէի, վասնզի անզբաղ էի միջոց մը:

Հոն կը տեսնէի նաեւ զօրավար Մուհամէտ Վէհիպ փաշան, նախկին ուսուցչապետը Կ. Պոլսոյ զինուորական վարժարանին, նախորդ պատերազմին Կովկասեան ճակատի յաղթականը եւ 1936ին Խոա-յօ-Հապէշ պատերազմին Հապէշական բանակին հրամանատարութիւնը ստանձնող թուրք զինուորականը, որ իբր 150նոցներէն մին, արգիլուած Թուրքիա երթալէ Աղերսանդրիոյ այդ սրճարանին մէջ կ'անցնէր օրուան մէկ կարեւոր մասը:

Օր մը, բարեկամներէս մէկը՝ որ փաշային

ԺԵՆԵՐԱԼ ՄՕԶԱՄԷՏ ՎԷՆԻՊ ՓԱՇԱ ՔԱԶԻ

Ասյուրիի ծովափը հաճի պահուն ցկարուած իր սիկի-
նին եւ զաւակներուն հետ, ունի այցելութեան
եկած երկ

հետ յաճախ նարտ կը խաղար, զիս ներկայացուց
անոր:

Այդ պատահական հանդիպումը եւ անցողակի
ներկայացումը, բաւական եղաւ որ ես ու փաշան
յաճախ իրարու հետ մտերմօրէն տեսնուինք եւ բա-
րեկամական յարաբերութիւններ ունենանք իրարու
հետ, եւ իրար փնտռենք այդ սրճարանին մէջ, տե-
ւականօրէն երկար ատեն:

Երկուքս ալ անգործ մարդիկ էինք, այնպէս որ մեզի ժամանակը չէր պակսեր շատ երկար խօսակցելու, կամ իրարու քով լուռ նստելու:

Փաշան, շատախօս մէկը չէր, սակայն երբեմն, երբ լաւ տրամադրութիւն ունենար, ինքնաբերաբար կը շաղակրատէր եւ կը պատմէր անցեալէն եւ իր կեանքէն դրուագներ:

Որովհետեւ իր խօսակիցը՝ ես Հայ մըն էի, 1914—1919ի պատերազմին հայ զինուորներու իր ընծայած պաշտպանութենէն կը հառէր, գուցէ ասով զիս խաբելու համար, ինքզինք ցոյց կուտար նաեւ հայրենասէր եւ գովեստով կը խօսէր Մուսթաֆա Բէմալ փաշայի վրայ որ իրեն աշակերտած էր:

Անիկա՝ Բէմալականներու յեղափոխութիւններուն մեծագոյն մասին համածայն էր, բայց իբր լաւ իսլամ մը, չէր հանդուրժեր կրօնական գործերու կառավարական միջամտութեան:

Ինչպէս բոլոր պետական պաշտօնատարները սովորաբար կ'ընեն, այս փաշան ալ վարակուած էր ինքնագովութենէ եւ ինքզինքով լեցուած:

Այս պատմութիւնները կը լսէինք իբր ժամանց առանց տպաւորութիւն մը կրելու:

«Ի մէջ այլոց» ան պատմած է նաեւ պատմութիւնը մեծագումար — քանի մը հազար անգլիական ռսկինոց — Չէքի մը, քաշուած զուիցերիական պանքի մը վրայ, որ իբր թէ 1917ին ռուս կառավարութիւնը իրեն տրամադրած էր իբր կաշառք, 5—6 օրուան զինադադար մը ձեռք բերելու համար կով-

կասի ճակատին վրայ եւ իբր թէ ինք մերժած էր եւ ընդհակառակը ըլլալով իր յարծակողականը սաստկացուցած էր:

Այս պատմութիւնը յոխորտանօր ընելով, փաշան կ'ուզէր թերեւս տպաւորութիւն թողուլ, սակայն ես չէի տպաւորուեր, վասնզի թերահաւատութեամբ կը լսէի:

Բայց այս պատմութիւններուն մէջ կար հատմը, այնքան տպաւորիչ եւ իմ սրտիս դպող, որ երբեք չկրցայ մոռնալ, եւ պիտի չկարենամ մոռնալ, առանց նոյնիսկ պատմութեան վաւերականութիւնը հաստատած ըլլալու:

Ինչպէս յայտնի է Վէհիպ փաշա իբր Կովկասեան ճակատի հրամանատար, 1918 Մայիս 26ին Կովկասեան Սէյմի պատուիրակներուն կը ներկայացնէ վերջնագիր մը, պահանջելով Ախլցխան, Ախրլաքաքը, Ալեքսանդրապօլի շրջանն ամբողջ, Սուրմալուն, Նախիջեւանն ու Էջմիածինը:

Այս պահանջին դէմ Հայերը ծառացան, վասրնզի ասիկա թոյլ տալ էր որ Թուրքերը գային քարդելու նաեւ Արարատեան նահանգին Հայերը:

Եւ որովհետեւ Վէհիպ փաշայի վերջնագիր տուած օրն իսկ Սէյմը հռչակած էր Անդրկովկասի Դաշնակցային հանրապետութեան բաժանումը, Հայերը մինակ կը մնային Կովկասի ճակատին վրայ, դէմ առ դէմ Վէհիպ փաշայի հրամանատարութեան տակ գտնուող Թուրք բանակներուն, որոնք Ալեքսանդրապօլը գրաւելէ վերջ՝ կ'առաջանան երկու տարբեր ուղղութեամբ դէպի հարաւ՝ Արարատեան դաշտ եւ դէպի ճիւսիս՝ Բամբակ եւ Լօռի:

Հայ ոյժերն ու երկսեռ ժողովուրդը անխտիր ըմբոստացան թրքական այս ցնշումին դէմ, գօտեպնդուելով վերջին գերագոյն պայքարին համար:

Սարտարապատի եւ Ղարաքիլիսէի երկու ճակատամարտները այդ ընդվզումին արտայայտութիւնը կ'ըլլան:

Թուրք բանակը կը պատրաստուի կանգ առնել, եւ կ'որոշուի կատարել բանակցութիւններ:

Այս բանակցութիւնները կատարուեցան Պաթումի մէջ, Վէհիպ փաշայի եւ Հայաստանի հանրապետութեան պատուիրակներուն միջեւ եւ Վէհիպ փաշա, յանուն Բ. Դրան կառավարութեան 1918 Յունիս 4ին ճանչցաւ Հայաստանի անկախութիւնը սահմանափակ հողարածինի մը վրայ, եւ խոստացաւ հաշտութեան համար բանակցիլ:

Արդարեւ Յունիս 11ին Հայ կառավարութիւնը կը հրաւիրուէր Պոլիս ղրկել իր պատուիրակները (Աւետիս Ահարոնեան, Ալեքսանդր Խաթիսեան եւ Միքայէլ Պապաջանեան), որոնք Յունիս 19ին Պոլիս կը հասնէին:

Վէհիպ փաշա իբր գլխաւոր դերակատարը Յունիս 4ի համաձայնութեան, օր մը, երբ երկուքս ալ Գաֆեկ Էմբերիալի մէկ անկիւնը դէմ դիմաց նստած կ'ըլլակ կը քաշէինք, պոտմեց այդ օրուան ժողովը:

«Հայաստանի հանրապետութեան պատուիրակները եկած էին, ըսաւ, համաձայնութիւն կնքելու մեզի հետ: Երբ ամէնքս տեղաւորուեցանք սեղանին շուրջը, Հայաստանի ձգուելիք հողերուն վրայ բաւական երկար վիճարանութիւններ ընելէ

վերջ, ես գրիչս ձեռքս առի եւ այլեւս խօսակցութեան վերջ տալու համար մեր առջեւ պարզուած քարտէսին վրայ գծեցի Հայաստանի կառավարութեան թողուելիք հողամասին սահմանները եւ հայ պատուիրակներուն նոր առաջարկներ եւ սրբագրութիւններ ընել փորձելու միջոց չտալու եւ վերջակէտ մը դնելու համար ԱՆՕԴՈՒՏ ժամանցին ձեռքիս գրիչին ծայրը սեղանին զարնելով կոտրեցի...»:

Սրտատրոփ եւ այլայլած ըսի.

— Եւ յետոյ ի՞նչ եղաւ փաշա, շուտ ըսէ՛:

Վէհիպ փաշա, կարծես թէ ապրելով այդ յաղթականի օրը, սառնութեամբ եւ առանց վրդովումի շարունակեց.

— Աւետիս Ահարոնեան, որ հայկական կառավարութեան պատուիրակներուն պետն էր, malheur aux vaincus հառաչելով, ստորագրեց իրեն ներկայացուած համաձայնագիրը»:

Այս ըսելէ վերջ փաշան անգամ մըն ալ քաշեց կլկլակը, իսկ ես զայրոյթէս ու յուզումէս կը կրծէի կլկլակիս սաթէ ծխափողը...:

Այս պատմութիւնը, այնքան զիս տակնուվրայ ընող, երբեմն, առանձին եղած ատեննիս, սրտաբաց պահերու կը յիշեցնէի իրեն ըսելով.

— Էհ, ըսել է փաշա, ասանկ հէ՛, գրիչին ծայրը կոտրեցիր...:

Ասիկա այնքան շատ անգամ կ'ըսէի որ կարծեմ թէ իր կեանքին այս դրուագը ինծի պատմած ըլլալուն զղջաց, վասնզի օր մը ըսաւ թէ պէտք

չէ ննդուիմ եւ ամէն օր վերոյիշեմ այդ պատմական անցքը: Ան կ'իմաստասիրէր թէ մարդու կեանքը լեղի եւ անուշ դրուագներէ հիւստեալ է եւ իրն ալ այնպէս եղած է, եւ հիմա ինք կը ջանայ մոռնալ անցեալը եւ անյոյս մաշիլ, ծերանալ եւ սպառիլ այնպէս Աղեքսանդրիոյ մէկ անկիւնը:

Այսպէս, կ'ուզէր զիս սիրտիել եւ հանդարտեցնել, սակայն անօգուտ էր:

Այս դրուագը երբ միտքս կուգար, տեսակ մը ատելութիւն եւ խռովք կ'զգայի դիմացս նստող այդ հաղատ մարդուն հանդէպ որ ազգս նուաստացուցած էր եւ չէի կրնար մտքիս մէջ սղմեցնել թէ սա դիմացս նստող պարզ մարդուն առջեւ Աւետիս Ահարոնեան ինքզինքն այդքան պզտիկ զգացած եւ դողացած ըլլայ...

Անցան տարիներ եւ մեր քարեկամութիւնը տեւեց առանց խանգարուելու այս միջադէպերէն:

Իմ նիւթական կացութիւնս հեռու էր նախանձելի ըլլալէ: Օրական ութ ժամի տեղ տասնեւութ ժամ աշխատելու պատրաստ էի, կը բաւէր որ գործ մը գտնուէր եւ կարենայի հեռանալ Գաֆե Էմբերիալի մթնոլորտէն:

Բայց դժբախտաբար անգործութիւն կը տիրէր ամէն կողմ:

Պէտք էր բան մը խորհիլ այս անելէն դուրս գալու համար:

Վէհիպ փաշա, որ դրամը շատ կը սիրէր, իր անտեսական կացութիւնը բարւոքելու հնարքը գըտաւ:

Ինչպէս, ատիկա չեմ գիտեր:

Միայն սա գիտեմ թէ օր մը փաշան մեկնեցաւ Յունաստանի Ճամբով Թիրանա (Ալպանիա) եւ Ժրնէւի Ճամբով դարձաւ կրկին Աղեքսանդրիա եւ փոխուեցաւ իր ապրելակերպը:

Նորէն կը յաճախէր Գաֆեկ Էմբէրիալ, բայց այս անգամ անիկա երեկոները բոլորի սեղանի մը շուրջ կը հաւաքէր իր բարեկամները, որոնց ես ալ կը խառնուէի ընդհանրապէս:

Փաշան այլեւս հին մարդը չէր: Առատօրէն կը ծախսէր: Յայտնի էր որ ձեռք անցուցած էր դրամագլուխ մը, որմէ ես ալ կ'ուզէի օգտուիլ, համոզելով զինքը որ մանապականական գործ մը հաստատենք միասին, ԴԻԱԼ շահելու համար:

Համոզուեցաւ: Խնդրեցի որ իր ուզածին պէս պայմանագրութիւն մը պատրաստէ եւ ես ստորագրեմ, եւ աշխատինք միասին կէս առ կէս շահաբաժինով:

Եւ պատրաստեց առժամեայ պայմանագիր մը թրքերէն լեզուով, որուն տրամադրութեանց համաձայն մեր ընկերութեան գործը պիտի ըլլար ներառում Պոլիսէն դէպի Եգիպտոս, թրքական ապրանքներու:

Սակայն Վէհիպ փաշա իր խմբագրած պայմանագրութեան մէջ այնպիսի արտառոց պայմաններ դրած էր որ անոր տակ ստորագրել ինքզինքս ՎԱ-

ՃԱՌԵԼ ԿԻՐՈՒ ՆՇԱՆԱԿԷՐ:

Դիտողութիւն ըրի: Փաշան ասոր վրայ երկարեց իր գրիչը որպէսզի սրբագրեմ պայմանագրութեան այն յօդուածները որոնց դէմ դիտողութիւններ ունիմ:

Գրիչը ծեռքիս մէջ, բաւական մը մտածելէ վերջ, «փաշա, հայկական սահմաններու քարտէշը գծած ատենդ այսպէ՞ս կոտրեցիր գրիչդ» ըսելս եւ գրչածայրը՝ սրճարանին մարմարէ սեղանին զարնելու կոտրելիս մէկ եղաւ...:

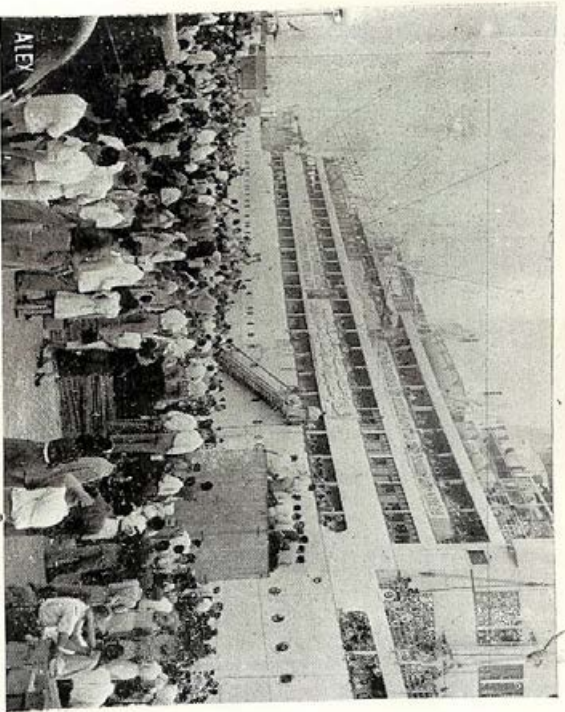
Երկար ատեն ա՛լ իրարու հետ չխօսեցանք, մինչեւ որ օր մը փաշան կրկին մօտեցաւ ինծի եւ հրաւիրեց որ բոլեւ խաղանք:

Յետոյ, խմբագրեցինք նոր պայմանագրութիւն մը բոլորովին նոր եւ նպաստաւոր պայմաններով եւ աշխատեցանք միասին գարեջուրի գործարանի մը իբր ներկայացուցիչ, մինչեւ որ օր մը փաշան եկաւ ըսելու որ ինք որոշած էր դառնալ Կ. Պոլիս, ուր կը գտնուէր իր եղբայրը Ասատ փաշան եւ հանգչիլ հոն ուր 150 նոցնեքէն ոչ մէկը երկար ապրած էր:

Ուրեմն ասոնց գրիչը կոտրելէն վերջն է որ կարելի կ'ըլլայ եղեր հետեւնին ապրիլ...:

Իսկ թէ կրցա՞յ Ահարոնեանի վրէժը մասամբ լուծել, ասիկա ինծի կը մնայ մութ...:

Յ. Պ. Թ.

if Puqhsuwshi shuuryali ifr

1915—1925

Այս երկու տղաները Մարտինի շրջանին ազատագրուելով ղրկուած են Հայկալ:

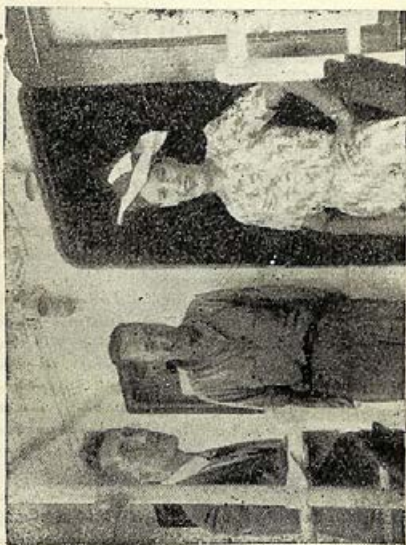
ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

«ԲՈՊԵՏԱ» ՆԱԽԸ
ԹԻԻ 13599 ԿԱՌԱՇԱՐՐ
ԹԻԻ 14 ՔԱՐԱՓՐ

Սովետական կարգերու հաստատումէն ասդին, քսաննւեօթր տարիներէ ի վեր առաջին անգամ ըլլալով, Խորհրդային Միութեան դրօշը կրող նաւ մը՝ զեղատեսիլ «Բոպետա»ն՝ խաբիսխ կը նետէր Աղեքսանդրիոյ նաւահանգիստին թիւ 14 քարափին ճիշդ առջեւ, շաբաթ 30 Օգոստոս 1947ին:

Պատմական ժամանում մը Հայ ժողովուրդին՝ ու ի մասնաւորի Եգիպտահայութեան համար, քանզի, այդ շքեղ նաւը՝ իր հազար եւ երկու հարիւր մահճակայներով ու հարուստ խցիկներով՝ Աղեքսանդրիա եկած էր փոխադրելու համար հայրենադարձի պատրաստուող Եգիպտահայութեան առաջին կարաւանը՝ որ կը բաղկանար թիւով շուրջ հազար եօթհարիւր Սովետական քաղաքացիութեան նոր թեկնածուներէ:

Եթէ ներգաղթի դիմում կատարողները չափազանց աճապարողի եւ մինչեւ անգամ նաւուն մէջ ոսֆի վրայ մնալով ճամբորդելու տրամադրութիւն յայտնած չլլլային, «Բոպետա»ն պիտի տանէր միայն ա՛յնչափ ճամբորդ որքան տրամադրելի մահճակալ եւ խցիկ ունէր, որպէսզի հայ ներգաղթողը ամենա-

Ս. Միսրեան, Դեպքան Ն. Վ. Շիրազիսէն եւ իր Տիկինը
 եւ «Բոսթան»ի հասարակեք Իվանով

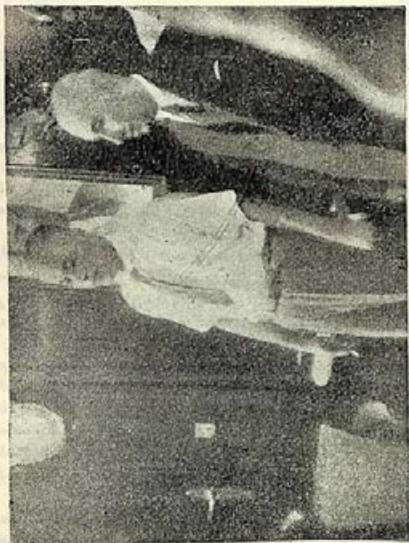
հանգստաւէտ միջոցներով փոխադրուի մինչեւ Պաթում, ու այնտեղէն ալ Աւետեաց երկիրը՝ Սովետական Հայաստան:

Ափրիկէի գանազան շրջաններէն եւ եգիպտոսի գանազան քաղաքներէն ներգաղթողներուն մեծ մասը Գահիրէէն Աղեքսանդրիա փոխադրուեցան 13599 թիւ վայրաշարժին կապուած տասնեւէկ վակօններով, ամենայաւ պայմաններու ներքեւ: Մասնաւորաբար տրամադրուած այդ կառախումբը Գահիրէէն ներգաղթողները ուղղակի բերաւ Աղեքսանդրիոյ նաւահանգստին 12 թիւ քարափը ուր լաւագոյն պայմաններու տակ տեղի կ'ունենային մեկնումի պատրաստութեանց վերջին ծեւակերպութիւնները:

Այդ կառաշարը ճամբորդած էր Ներգաղթի Կոմիտէին հովանաւորութեան եւ Հայ խմբապետներու, Հայ Արիւններու եւ Ներգաղթողներու ու այլ միութեանց երիտասարդ անդամներուն հսկողութեանը տակ:

Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ Ներգաղթի Կեդր. Կոմիտէի անդամներն ու իրենց գործակիցները այնպէս մը լաւ կազմակերպած էին ուղեւորներուն եւ գոյքերուն փոխադրութեան գործը՝ որ հիացում առթոյքներուն փոխադրութեան եւ թէ եգիպտացի զինուորականներուն, սպաններուն ու պաշտօնական շրջանակներուն:

Ներգաղթի Կոմիտէն, Ներգաղթողներու Միութիւնը, «Կամք»-ի, «Հ. Մ. Ը. Մ.»-ի Հայ արիւնները լաւ էին աշխատած, քաջալաւ: Գործի էին լծուած ամէնքը առանց խտրութեան. ո՛չ անօթութիւնը,

Ներգաղթի համալսելի եւ քաղաքային կազմակերպ
 Գաղափարի Յանգիւնատեան «Բազմաշէն» համալսելի

ո՛չ անքնութիւնը, ո՛չ կէսօրուայ կիզիչ արեւը եւ ոչ ալ երեկոյեան փողեխաւն հոփը չազդեցին անոնց կորովին վրայ, եւ Օգ. 30էն մինչեւ 3 Սեպտեմբերի առաւօտեան առաջին ժամերը ամէն ոք գործի վրայ էր առանց տրտունջի, եւ խնդումներէս:

Կեանքերնուն մէջ փոքրիկ ծրար մը անգամ չվերցուցած անձեր, կամաւոր բեռնակիրներ դարձան մէկ վայրկեանէն միւսը: Զեռքի սկրթութիւններ, մանր մուկներ՝ վէրքեր՝ փոխադրութեանց ատեն պատահած փոքր արկածներ ոչինչով կը խրաչեցնէին անխոնջ աշխատողները:

Հրաշք գործեցին դուրսի մեր մարդիկը, հայ մարդիկը, հայ արիւնները, ու արժանացան ամենաջերմ շնորհաւորութեանց: Եթէ անուններ ալ տալ հարկ ըլլար, լաւագոյն պիտի ըլլար յիշել անունները չաշխատողներուն, թէեւ անոնք ալ բարի նախանձով կը դիտէին բախտաւոր աշխատողները:

Հապա «Բոպետա»ի նաւաստիները, այդ դեռ մեզի մօտէն անձանօթ եղբայրները, գիտէ՞ք քանի ժամ աշխատեցան օրական որպէսզի վերամրարծնները անդուլ աշխատին եւ հայրենադարձ մեր եղբայրներուն գոյքերը նաւուն մէջ տեղաւորուին: Այդ մեզի անձանօթ նաւաստիները մութին մէջ մնացող հերոսներն են որ անխոնջ ճիգերով դէպի հայրենի հորիզոնները կը փոխադրեն մեզ հեռաւոր աշխարհներէ:

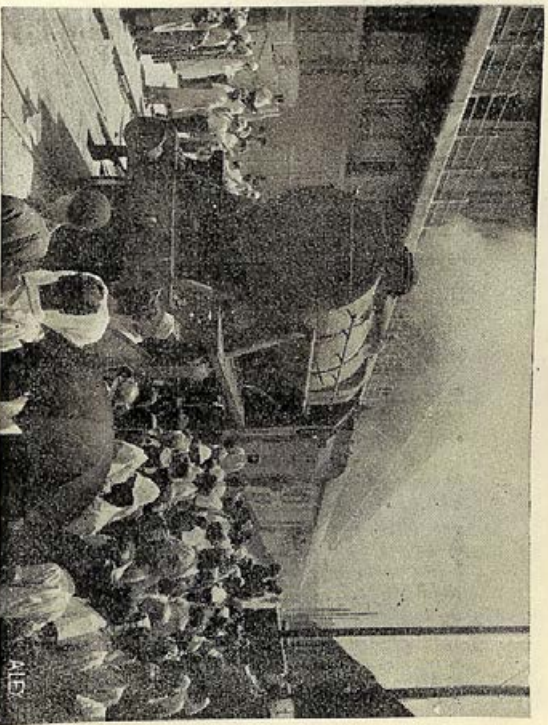
Եգիպտական իշխանութիւնները ամէն կերպով աջակցեցան մեր ժողովուրդի տեղափոխման հսկայ գործին դիւրացմանը, նուազագոյնին իջեցնելով ճամբորդներուն համար հարկ եղած անհրաժեշտ

ձեռակերպութիւնները: Այս առթիւ երախտագիտութեան եւ շնորհակալութեան անկեղծ խօսքեր ուղղուեցան այս երկրին արդարակորով, ազատաստի եւ բարի վեհապետին, ինչպէս նաեւ ասպնջական եգիպտոսի սիրելի ժողովուրդին: Սյսուհանդերձ, տեսնել հարկ էր այն պաշտօնականութենէ զուրկ

Շոգենաւուն վրայ Ս. Առաքնորդ Հայր Բաղաբայի
Յակոբեանեանի եւ կրօնական դատուն եւ
Ներգաղրի Կոմիտէի անդամներուն հետ

Եգիպտացի տղոց մնաս-բարով երթաս բարովի պարգըած տեսարանները եւ զրկախառնումները մեր հայ տղոց հետ, որոնց հետ ապրած էին երկար տարիներ, մտերմանալով ու եղբայրանալով: Անոնք մաղթանքներ կը փոխանակէին իրարու, որոնց

ԱԼԵ

Գանձիկէն ճեղքալոյճիւր Ազնեանդիւս փոխալոյ
քիւ 13539 կառաւարք քաղաքի ճառած պատման

իրականացմանը համար ի խորոց սրտի կը մասնակցէին նաեւ տարէ ցները:

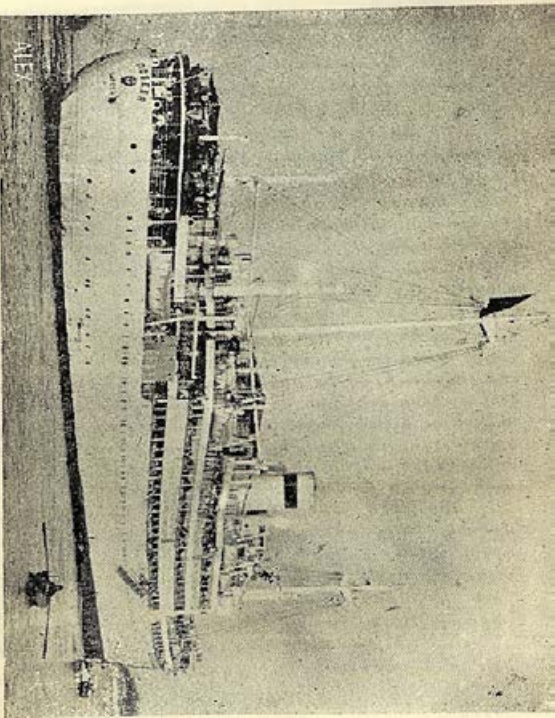
..

Ընթերցողները այս էջերուն մէջ կը տեսնեն նկարներ, որոնք կը ներկայացնեն ասպնջական Եգիպտոսէն մեկնող հայրենադարձ խումբերու ուրախ տեսարաններ, իսկ անոնք որ ներկայ էին «Բոպէտա»ի մեկնումի ժամուն եւ իրենց ողջ աչքերով տեսան այդ վեհ վայրկեանները. ապրած եղան իրենց կեանքին ամենալաւ մէկ ժամը.

Մենք ունեցանք սակայն մեր դժբախտ ԵՐԷԿՆ ալ, կարենալ բաղդատելու համար մեր ԱՅՍՍՐԻՆ հետ:

Երէկ ալ ունեցանք մասնաւոր կառաջարներ, երէկ ալ ունեցանք մեր կառախումբը հովանաւորող հսկիչներ, ինչպէս ունեցանք նաեւ նկարներ այդ սեւ օրերէն մնացած, որոնք ժամանակին լոյս տեսան օտար թերթերու մէջ:

Մեր երէկի կառախումբը սակայն կազմուած եւ պատրաստուած էր օտարներէ. արիւնկզակ մարդիկ կը հսկէին մեր վակօններուն մէջ տեղաւորման գործին: Այն ատեն խարազաններու տեղատարափ հարուածներուն ահ ու սարսափին տակ կենդանիներու փոխադրութեան յատուկ վակօններու մէջ կը լեցուէին Հայերը, հակառակ որ կարմրուկ ոսկիներ կը սահեցուէին տարագրեալներուն ընկերացող հրակիչներուն ափին մէջ: Հակառակ այդ ամէնուն,

«Орегон» на реке в 1880 году

հակառակ անոր որ կ'առնէին մեր լաւագոյն իրերը, կրկին այդ վակօններուն մէջ ոսկի վրայ կենանալիք տեղ մը ունենալը շնորհ մըն էր եւ պէտք էր առանձնաշնորհեալ մը բլլար մարդ, առժամաբար գնած ըլլալով դահիճներուն խիղճը, Մինչ այդ, միւսները արդէն ամիսներու ճամբայ կտրելով արիւնոտ ոտքերով կը հասնէին այնպիսի վայրեր ուր միայն ջարդը... կ'ըսպասէր իրենց:

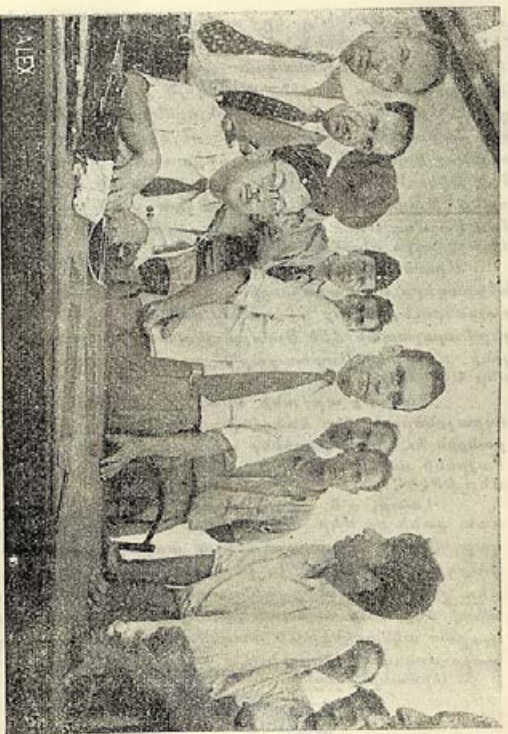
Մարդկութեան պատիւին անվայել տարիներ էին ատոնք, որ պատմութեան մէջ սեւ հետք մը ձգելով անցան:

Ու այն ճամբորդները զորս «Բապէտա»ները այսօր իրենց հայրենիքը կը տանին օտար ափերէ, վերապրողներն են այդ սերունդին, այդ մենք ենք:

Ինչ կայ սակայն փոխուած աշխարհի մէջ որ Հայը այսօր մասնաւոր շոգեկառքերով ու մասնաւոր շոգենաւելով իր երկիրը վերագառնալու պատեհութիւնը ունեցաւ եւ իր ճամբորդութիւնը հեշտացնելու ու դիւրացնելու լայն միջոցներ աշխարհի չորս ծագերուն մէջ, Ինչո՞ւ այսքան հոգածութիւն ամէն կողմէ երէկուան անտէր, լքուած ու անպաշտպան Հայուն համար:

Երբ երէկ մենք կառախումբ կը մտնէինք, մտրակի հարուածներու սարսափին տակ ճամբորդելու համար էր. իսկ երբ կը յաջողէինք ոտք դնել նաւու մը վրայ՝ օտար երկիրներու մութ հանքերուն խորերը աշխատելու պայմանադրութեամբ չարաշահուելու համար էր:

Ինչի՞ կը պարտինք մեր փառաւոր «ԱՅ-ՍՕՐ»ը: Արտասահմանի ներգաղթող ու ներգաղթելի

ԱԼԵ

Քաղաքացի Գ. Շանթադարեան բարաքին վրայ ժպտաւորքն կը հսկէ
տոմարու բաշտումին «Բոսպոսաթի հայրենադարձերուն

Հայերս մեր ԱՅՍՕՐը կը պարտինք ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԵՐ ԵՂՐԱՅՐՆԵՐՈՒՆ որոնք բարբարոս նացիներու դէմ մղուած հայրենական պատերազմին իրենց հերոսի բաժինը բերին գերագոյն զոհողութեանց գինով: Այդ հերոսական մարտնչութիւններուն ընթացքին Հայաստանի մեր քոյրերն ու եղբայրները հրաշքներ գործեցին: Մեր ու երիտասարդ, փոքր ու մեծ թիկունք կանգնեցան կռուողներուն, աշխատանք թափեցին եւ արժանացան Ս. Միութեան մաս կազմող Ռուս մեծ ժողովուրդին եւ անոր Մեծ Առաջնորդին գնահատանքին:

Արտասահմանեաններս երբ «դռնբացէք»ի մեր խնդրագիրը ներկայացուցինք Հայաստանի մեր եղբայրներուն, անոնք ալ զայն փոխանցեցին Հայոց ջերմ պաշտպան մեծ Սպարապետ Մարաշախտ Սթալինի. մեր մեծ Ազատարարին՝ որուն կը պարտինք մեր ԱՅՍՕՐը:

Ջանանք արժանի մնալ Հայաստանի մեր եղբայրներուն մեզ հանդէպ ցոյց տուած գուրգուրանքին եւ փոխադարձենք զայն երբ ոտք դնենք հայրենի սուրբ հողին վրայ, նոյն ատեն վերյիշելով մեր ԵՐԷԿԸ:

Վա՛ղը, ո՛հ, վաղը լուսափայլ է մեր ապագան, քանի որ մեր հայրենիքին մէջ չի պակսիր զարգանալու եւ բարգաւաճելու առիթը: Հայ ժողովուրդը ստեղծագործ է, չարքաշ է, ան իր ծոցէն դուռ շատ գիտուններ, գինուորականներ, ՄԱՐԻՆԻ պիտի ծնի, մեր ապագան լաւագոյնս կերտող, գուրգուրոտ ակնարկներուն տակ Սովետ Միութեան եղբայր ժողովուրդներուն:

Արժանի՛ մնանք:

ՀԱՅԿ
ՍԵՐՈՒՄԱՆԻՍ
ՍԵՐՈՒՄԱՆԻՍ
ՍԵՐՈՒՄԱՆԻՍ

ԳՍԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0548860

Այս գիրքին հրապարակուած է 400 օրինակ
որուն 200 օրինակը՝ Եգիպտոսի, եւ 100 օրինակը՝
Սիւրիոյ եւ Լիբանանի Ներգաղթի Յանձնաժողովներուն
տրամադրուած է:

ԳԻՆ
75 Ե. Դ.

Քղբակցութեան հասցէ՝

ՅԱԿՈԲ ՔԻԻՖԷՆԿՃԵԱՆ

B. P. 1493

Le Caire